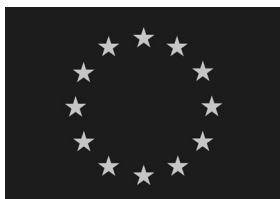

Stalking with a smile?

Pedagogische en maatschappelijke kwesties bij het gebruik van Location-Based-Services

Een uitgave van het
Hoger Instituut voor Gezinswetenschappen-HUBrusssel
met de steun van de Europese Commissie, FP7

Een uitgave van

Het Hoger Instituut voor Gezinswetenschappen - HUBrussel

Huart Hamoirlaan 136

1030 Brussel

Tel. 02/240.68.40

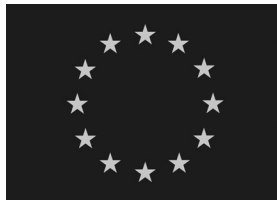
Fax. 02/240.68.49

E-mail: info@hig.be

Website: www.hig.be

met de steun van

de Europese Commissie, FP7

D/2011/8289/1

Nr. 21 in de reeks 'Forumdagen'

VOORWOORD

Liveline: ontwikkelen van een veilig en betrouwbaar communicatienetwerk op basis van plaatsbepaling.

Waar is mijn kind? Alle ouders kennen de angst als ze niet onmiddellijk hun kind terugvinden of wanneer zoon- of dochterlief maar niet naar huis komt. Wat kan er gebeurd zijn? Vroeger ging je vrienden en burens opbellen die je kind mogelijk gezien hadden. Vandaag zijn de technieken om personen te volgen en op te sporen in volle ontwikkeling. Deze toepassingen zijn gebaseerd op plaatsbepaling via satellieten. Met gps (of Galileo-systemen) kan je niet alleen zelf de weg vinden, je kan ook gevonden worden. Via je gsm bijvoorbeeld of via een polsbandje. Niet alleen de politie gebruikt ze, ook gewone gezinnen kunnen ze aanschaffen. Zo kunnen ouders hun kind steeds lokaliseren. Een stap vooruit of staat de deur open voor Big Brother in het gezin? Meer en meer reclame voor dergelijke volgsystemen dringt de huiskamers binnen en spoort ouders aan om de veiligheid van hun kinderen te verhogen en onrechtstreeks hun eigen rust te vergroten.

Maar is dat wel zo, en zo ja, aan welke minimale eisen van betrouwbaarheid en zekerheid moeten dergelijke systemen voldoen? Welke garanties moeten de leveranciers van deze diensten bieden om de privacy van de gebruikers te beschermen?

"Een belangrijke vraag is hoeveel aandacht voor veiligheid opvoeding verdraagt. Kinderen hebben avontuur en risico nodig om zelfstandig te worden. Ze moeten langs het randje kunnen lopen en soms vallen, zodat ze door ervaring wijzer worden en zelfredzaam. Als opvoeder moeten en kunnen we dus niet alles weten of zien. Dat het gedrag van verkennende en spelende kinderen af en toe dramatisch afloopt, is onvermijdelijk, hoe lastig die gedachte ook is."

Kinderrechtencommissaris **Bruno Vanobbergen**, in *De Standaard*, 19 januari 2011

De uitspraak van de Vlaamse Kinderrechtencommissaris ligt ons nauw aan het hart. Opvoeden is ook risico's nemen, geen vals gevoel van veiligheid creëren door de inschakeling van volgsystemen. En angst bij ouders leeft er genoeg, die moeten we zeker niet aanwakkeren. Onze eerste reactie op een vraag van enkele kleine ondernemingen om – in het kader van een Europees project onder de hoofding LIVE-LINE – mee te werken aan de ontwikkeling van een product om kwetsbare personen (kinderen en zorgbehoevende ouders) op te sporen, was dan ook ontwijkend. Na een korte exploratie van de markt van beschikbare producten engageerden we ons toch in dit project. Het heeft weinig zin om ons af te sluiten van technologische

ontwikkelingen die reeds voorhanden zijn. Het leek ons beter om ons te buigen over pedagogische en ethische randvoorwaarden voor de inzet van een volgsysteem in plaats van de markt enkel over te laten aan technici, ingenieurs en marketeers. In januari 2010 startte de samenwerking met het Nederlandse bliin BV en de Luxemburgse bedrijven Aerospace Lux s.à r.l. enitrust consulting s.à r.l., met het oog op het ontwikkelen van een volgsysteem op basis van plaatsbepaling (Location-based services - LBS) dat recht zou doen aan de eisen van gebruikers in een pedagogisch en ethisch verantwoorde context. De Europese Commissie ondersteunt dit project dat zich situeert in het domein van de ontwikkeling van Galileo-toepassingen.¹

Het Hoger Instituut voor Gezinswetenschappen voerde in 2010 een verkennend onderzoek uit naar de wensen van potentiële gebruikers van een Location-based service. Dit onderzoek zocht een antwoord op volgende vragen:

- Hoe zien mogelijke gebruikers de impact van de inzet van dergelijke producten op de pedagogische relatie tussen ouders en kinderen? Wanneer en binnen welke contexten is het gebruik van Location-based services verantwoord?
- Aan welke vereisten moet het systeem voldoen om een pedagogisch en ethisch verantwoord gebruik mogelijk te maken?
- Bestaat er een afdwingbare regelgeving die de gebruikers beschermt? Is er nood aan dergelijke regelgeving en wat moet die dan bewaken?

Als methode om de houdingen van ouders en professionelen te bevragen, werd gekozen voor de organisatie en analyse van focusgroeps gesprekken. Werken met focusgroepen is een kwalitatieve onderzoeksmethode, vaak gebruikt bij marktonderzoek en bij innovatief onderzoek in de sociale en culturele wetenschappen. Bij een focusgroep brengt men een aantal mensen samen om te discussiëren over een houding of opinie rond een bepaald product, dienst, concept, idee, ...

In de loop van maart 2010 werden drie focusgroepen georganiseerd. De eerste bestond uit twaalf personen, ouders en/of personen die als zorgverlener hun zorgbehoevende ouders ondersteunden. Sommige van de ouders voedden kinderen op die speciale zorgen vereisten. Een vertegenwoordiger van een belangenvereniging van familieleden van psychiatrische patiënten nam ook deel.

¹ Galileo is het Europese civiele globale satellitnavigatiesysteem dat gebouwd wordt door de Europese Unie (EU) in samenwerking met de Europese ruimtevaartorganisatie ESA (European Space Agency). Galileo wordt het eerste civiele systeem en is de tegenhanger van de huidige bestaande militaire wereldwijde satellitnavigatiesystemen, met name het Amerikaanse 'Global Positioning System' (GPS) en het Russische GLONASS.

De tweede focusgroep werd samengesteld uit ouders en jongeren. De ouders hadden allen nog kinderen in huis: drie ouders hadden kinderen tussen 10 en 18 jaar, drie ouders hadden kinderen tussen 5 en 10 jaar, één ouder had een (jong) kind met een handicap. Vijf jongeren namen deel, waarvan twee jongeren die zich beleidsmatig engageerden in de jeugdwerking of als lid van een jeugdraad.

De derde focusgroep bestond uit acht professionelen met een pedagogische, sociale en relationeel-psychologische expertise.

De gesprekken werden gevoerd aan de hand van een voorgestructureerd schema onder leiding van een moderator. De moderatoren waren Dr. Hans Van Crombrugge, pedagoog en Dr. Adelheid Rigo, ethica. De gesprekken werden volledig uitgetypt en daarna gecatalogiseerd.

Kort samengevat leerden we dat er een grote terughoudendheid bestond tegen de inzet van LBS, een terughoudendheid die groter was bij de professionelen en bij de jongeren dan bij de ouders. Op de idee dat de inzet van LBS ouders zou helpen om hun kinderen te beschermen, kwam veel kritiek. Bovendien werden kinderen niet gezien als zwak en kwetsbaar. Er leefde genoeg realisme om in te zien dat in sommige gevallen en mits wederzijdse toestemming LBS-toepassingen een hulpmiddel kunnen zijn om de autonomie van personen te vergroten. Om dit te verwezenlijken werden randvoorwaarden opgesteld waaraan het systeem moest voldoen. Zorgen werden geuit over de opslag van de gegevens, de bescherming van de privacy en de veiligheid.

Hans Van Crombrugge analyseerde de resultaten van de gesprekken vanuit het oogpunt van de pedagogische relatie, Adelheid Rigo onderbouwde de ethische invalshoeken.

Vervolgens gingen we op zoek naar bestaande juridische regelgeving die ervoor kan zorgen dat de inzet van LBS met de nodige zorg gebeurt en de privacy-aspecten worden bewaakt. Heeft de overheid oog gehad voor de zorgen van de gebruikers en maatregelen uitgetekend voor deze nieuwe technologieën? Voor dit deel van de studie tekende Mieke Van Nuland, juriste. Als uitgangspunt werd de bestaande privacy-regelgeving genomen en een 'code of conduct' die in het Verenigd Koninkrijk tot doel heeft gebruikers van LBS te beschermen.

Gebeten door het onderwerp wilden we weten hoe aanbieders van dergelijke diensten hun producten aan de man brengen. Spelen ze schaamteloos in op onzekerheidsgevoelens bij ouders en versterken ze deze? Bieden ze hun producten aan als oplossing voor de onzekerheidsgevoelens? Zien we een verschil tussen aanbieders in landen waar er een regelgeving bestaat en anderen? Bert Desmet bezocht de

websites van enkele aanbieders van LBS-toepassingen en bekeek de wijze waarop LBS aan de man worden gebracht.

Deze uitgave geeft de bijdrage weer van het Hoger Instituut voor Gezinswetenschappen in het LIVELINE-project, omdat we het belangrijk vinden dat ook een breder publiek kennis kan nemen van onze bevindingen. We voorzien dat de technische mogelijkheden van LBS in de toekomst zullen toenemen. Bovendien komen ze beschikbaar voor een groter publiek omdat ze een steeds geringere financiële inspanning zullen vragen. We dagen ouders en professionelen uit om na te denken over de zin en mogelijkheden van LBS en we hopen op die manier het gebruik op een wijze te stimuleren die het vertrouwen tussen ouders en kinderen versterkt!

Heeft onze bijdrage een invloed gehad op het werk van de ingenieurs in de ontwikkeling van het nieuwe product? Ontegensprekelijk, en dit op verschillende domeinen. De doelgroep, eerst bepaald als 'kwetsbare kinderen en zorgbehoevende personen', werd duidelijker gedefinieerd. In de ontwikkeling van de technische aspecten werd rekening gehouden met de bekommernis dat het vertrouwen tussen ouders en kinderen dient ondersteund, niet verzwakt. De veiligheidsaspecten kregen extra aandacht. De door ons nodig geachte wederzijdse toestemming van de betrokken personen en het reciproke gebruik werd technisch geïmplementeerd. Kortom, ook al verstonden we niet altijd elkaars taal, de samenwerking was een meerwaarde. We houden er een rijke ervaring en nieuwe kennis aan over!

Tanja Nuelant en Gaby Jennes
Maart 2011

INHOUDSTAFEL

VOORWOORD	3
<i>Tanja Nuelant & Gaby Jennes</i>	
INHOUDSOPGAVE	7
<ul style="list-style-type: none">• Help! Waar is mijn kind? – Help! Volgen mijn ouders me? Pedagogische reflecties bij plaatsbepalingssystemen	9
<i>Hans Van Crombrugge</i>	
<ul style="list-style-type: none">• Ethische en maatschappelijke vragen bij het gebruik van Location-based-services (LBS) in de zorg	37
<i>Adelheid Rigo</i>	
<ul style="list-style-type: none">• Het verantwoord gebruik van Location-based-services en de wet	67
<i>Mieke Van Nuland</i>	
<ul style="list-style-type: none">• De markt van Location-based-services: een eerste evaluatie	85
<i>Bert Desmet</i>	
Reeds verschenen in deze reeks	96

***HELP! WAAR IS MIJN KIND? –
HELP! VOLGEN MIJN OUDERS ME?***
**PEDAGOGISCHE REFLECTIES
BIJ PLAATSBEPALINGSSYSTEMEN**

Hans Van Crombrugge

Inleiding

Waar is mijn kind? Met deze vraag zullen veel ouders al eens geconfronteerd zijn. Ouders kennen de angst als ze niet onmiddellijk hun kind terugvinden in een menigte, bij een wandeling in het bos, wanneer het kind maar niet naar huis komt. Wat zou er gebeurd zijn? Is het verdwaald? Loopt het geen gevaar? Waarom laat het niets van zich horen?

Vroeger moesten ouders zelf op zoek. Ze probeerden te achterhalen waar het kind geweest was, ze spraken mensen, probeerden zich te herinneren waar kindlief vorige keer was blijven hangen en als het kind zo niet teruggevonden werd of niet zelf naar huis kwam, organiseerden ze met vrienden en burens een systematische zoekactie.

Uit angst dat de kinderen iets zou kunnen overkomen, hebben ouders hen wellicht bepaalde zelfstandige activiteiten verboden. Kinderen hebben vaak moeten horen dat ze nog te jong waren om dit of dat te doen, of om op eigen houtje ergens heen te gaan.

Met de ontwikkeling en verspreiding van de communicatiemedia hebben ouders steeds meer andere middelen ter beschikking gekregen. Al gewoon door de telefoon konden ze andere mensen betrekken bij het zoeken. Aan de kinderen zelf konden ze de raad geven dat ze, als ze zouden verdwalen of als ze in nood zouden zijn, contact moesten opnemen met de ouders. Er waren openbare telefooncellen, of je belde aan bij een huis en vroeg te mogen telefoneren. Ouders konden nu met een meer gerust gemoed kinderen zelfstandig ergens naar toe laten gaan. 'Bel ons als je aangekomen bent.'

Steeds meer technische middelen kunnen nu ingezet worden bij zoekacties. Als een kind verdwijnt in een stad, kan men nu de beelden van bewakingscamera's bekijken.

Met de ontwikkeling van het mobiel telefoonverkeer zijn de mogelijkheden spectaculair toegenomen. Vele kinderen hebben een gsm en kunnen te allen tijde hun ouders bellen als er iets is. Als ze vermist zijn, zal een van de stappen bij een zoekactie bestaan in het achterhalen van de locatie via de gsm-signalen die gecapteerd werden. In combinatie met de ontwikkeling van LBS (*Location-based services* – plaatsbepalingssystemen – meer bepaald staat LBS hier voor passieve LBS) ontstaan er nog andere mogelijkheden. Ouders kunnen nu – als ze dat willen – hun kind gewoon volgen. Spraakmakend is de ontwikkeling van de technologie waarbij een chip in de kledij of zelfs in het lichaam van het kind kan worden aangebracht, zodanig dat ouders op hun computer of ander apparaat het kind steeds kunnen lokaliseren. Of ze kunnen volgen hoe het kind zich verplaatst of ze kunnen gewaar-

schuwd worden als hun kind een bepaalde ruimte verlaat. Steeds meer gsm's voorzien de optie om met gps zelf zijn positie te bepalen en een route uit te stippen. Voor ouders kan het een hele geruststelling zijn dat het kind hen niet alleen steeds kan bereiken, maar dat het ook zelf meer middelen heeft om zich zelfstandig te verplaatsen zonder de weg kwijt te geraken. Er zullen ook ouders zijn die graag hun kind op de voet willen kunnen volgen zonder er zelf bij te zijn.

Deze ontwikkelingen roepen vele vragen op. Wat zijn de voordelen en wat zijn de nadelen van deze technologische mogelijkheden? Dat de beschikbaarheid van deze LBS de ouder-kindrelatie zal beïnvloeden is duidelijk. Ouders kunnen de kinderen meer bewegingsvrijheid geven omdat ze hen beter kunnen volgen en controle uitoefenen op de bewegingen van de kinderen. Maar is die grotere bewegingsruimte niet eerder schijn omdat juist de controle toeneemt? Zullen kinderen zich niet voortdurend bewaakt weten? Zullen ze zich daardoor anders gaan gedragen? Met welke bedoelingen zullen ouders deze technieken gebruiken? Om de kinderen meer vrijheid te geven of om beter controle te kunnen uitoefenen op het kind en erop toe te zien of te voorkomen dat kinderen dingen doen die ze niet mogen doen of die te gevaarlijk zijn? Als ouders de kinderen kunnen volgen, zullen wellicht ook anderen de kinderen kunnen lokaliseren. Is dat wel wenselijk? Kunnen kinderen en ouders zich wapenen tegen ongewenste controle door derden? Wie zal deze gegevens over de bewegingen van kinderen bewaken? Wat kan ermee gedaan worden? Mogen ze bewaard blijven?

Dit zijn maar enkele voorbeelden van vragen die zich stellen naar aanleiding van het mogelijk gebruik van LBS in de gezinsopvoeding. In deze tekst proberen we systematisch de vragen die zich stellen over het gebruik van LBS in de ouder-kindrelatie aan de orde te stellen. Welke vragen stellen zich? Welke antwoorden worden hierop gegeven?

We doen dit in een aantal stappen. Eerst staan we stil bij de vragen en antwoorden die terug te vinden zijn in de literatuur. We maken dankbaar gebruik van de conceptuele analyses die al op bestaande discussies gedaan zijn. Naast dit eerder theoretisch perspectief van 'toeschouwers', kunnen we ook nagaan hoe in de praktijk van aanbieders van LBS zelf vragen gesteld worden en hoe hiermee omgegaan wordt. Hier staan we stil bij een voorbeeld uit het Verenigd Koninkrijk. Vervolgens gaan we na op welke wijze de gebruikers zelf – de ouders, jongeren en opvoedingsdeskundigen – aankijken tegen LBS. In een derde stap gaan we na welke vragen en antwoorden leven bij opvoedingsdeskundigen die professioneel bezig zijn met opvoeding en hulp bij de opvoeding. Een vierde stap bestaat in het zelf consulteren van de gebruikers: de ouders en de jongeren. In deze derde en vierde fase

maken we gebruik van de inzichten die kwamen uit de bijeenkomsten van twee focusgroepen die we zelf organiseerden. In een vijfde – en laatste stap – pogen we in een kritische reflectie de bevindingen te evalueren en daaruit conclusies te trekken.

Voorliggende tekst is een eerste verkenning van de pedagogische problematiek inzake de wenselijkheid van LBS voor de ouder-kindrelatie.

Academische discussies

Voor zover we zelf konden nagaan, zijn er nog geen systematische pedagogische analyses van de betekenis van LBS voor de ouder-kindrelatie voorhanden. Publicaties betreffen in hoofdzaak opiniërende artikels waarin deskundigen gevraagd wordt naar een oordeel over een of ander plaatsbepalingsinstrument dat ouders zich kunnen aanschaffen om hun kinderen te volgen of te lokaliseren (bv. Lane, 2003).

Wel zijn er tal van artikels verschenen die vanuit ethische of sociologische hoek ingaan op vragen betreffende de sociaal-ethische implicaties van de LBS, waarin af en toe de ouder-kindrelatie aan bod komt (voor een overzicht, zie bv. Clarke, 2007). Michael & Michael c.s. van de Faculty of Informatics of the University of Wollongong in Australia hebben zelf uitvoerige reviews en analyses van de bestaande publicaties ondernomen met het oog op het ontwikkelen van een ethisch kader (o.a. Michael, McNamee & Michael, 2006; Michael, Perusco & Michael, 2006; Michael, Fusco & Michael, 2008).

‘Gezin, ouders en kinderen’ is een van de belangrijke domeinen voor toepassing van LBS. Op dit vlak worden zowel positieve als negatieve implicaties vermeld. We vatten deze samen:

Positief / verantwoord	Negatief / onverantwoord
<i>Veiligheid (safety)</i> : kinderen kunnen gelokaliseerd worden als ze vermist zijn	<i>Privacy</i> : inbreuk op privacy van kind; kan altijd gevolgd worden
<i>Preventie/security</i> : kan helpen om kinderen te weerhouden van iets wat verboden is te doen	<i>Beveiliging (security)</i> : de informatie kan in handen vallen van mensen met slechte bedoelingen
	Verminderde <i>Zelfstandigheid</i> : onafhankelijkheid – belangrijk voor het geestelijk en emotioneel welzijn – wordt bedreigd

	<i>Waardigheid</i> : kinderen hebben zelf geen keuze, geen inspraak; ze kunnen gevolgd worden zonder medeweten
	Vals gevoel van <i>veiligheid</i> : volgen is niet hetzelfde als gevaar kunnen voorkomen

Interessant is hun poging om aan te geven welke ‘social issues’ in het spel zijn bij de discussies omtrent deze technologische ontwikkelingen. Ze onderscheiden vier concepten in termen waarover vragen gesteld kunnen worden:

- *Trust*: vertrouwen
- *Control*: controle
- *Security*: beveiliging
- *Privacy*: privacy

Over vertrouwen (trust)

Essentieel voor vertrouwen is dat men niet over alle informatie beschikt van diegene of datgene waarin men vertrouwen stelt. Of iets of iemand betrouwbaar is, zal moeten blijken. Iets of iemand volledig willen controleren of daarover alles willen weten, doet afbreuk aan dat vertrouwen en is een uiting van wantrouwen. Vertrouwen is sterk verbonden met de concepten van vrijheid, zelfstandigheid, onafhankelijkheid. Als LBS in vraag gesteld worden, is het omdat men meent dat de ‘belofte’ te kunnen weten waar je kind is, een bedreiging vormt voor het vertrouwen in het kind. Een samenleving waarin autonomie een goed is, kan maar functioneren op basis van vertrouwen. Vertrouwen als voorwaarde van autonomie is verbonden met respect voor de persoonlijke waardigheid van de persoon. LBS werken mee aan een cultuur van wantrouwen. Het kan een uiting zijn van wantrouwen. Maar het kan ook bestaand wantrouwen – zonder de bedoeling daartoe – verder cultiveren. LBS – ook de toepassingen die ontworpen zijn met de intentie de persoonlijke veiligheid van geliefde familieleden te beschermen of te verhogen – kunnen uiteindelijk leiden tot een ondermijning van de communicatie en van het vertrouwen tussen familieleden. LBS getuigen dan van weinig respect voor de mens, in dit geval het kind.

Over controle (control)

Controle verwijst naar de mogelijkheid om druk uit te oefenen op en richting te geven aan de vrije handelingen. Controle verwijst naar macht. Hij die controle heeft over iemand, heeft macht over iemand die minder machtig is en die minder controle

heeft. In dit machtsonevenwicht is de gecontroleerde bedreigd in zijn vrijheid en autonomie. De ouders kunnen LBS gebruiken als machtsinstrument: opdat het kind iets zou mogen doen, moet het de toestemming van de ouders hebben en deze kunnen deze toestemming weigeren, tenzij het kind aanvaardt zich te laten controleren door de ouders.

Over beveiliging (security)

Beveiliging verwijst naar een toestand van beschermd zijn tegen gevaar of niet blootgesteld worden aan gevaar. Hoewel men meestal persoonlijke veiligheid (safety) onderscheidt van beveiliging van het systeem (security) lijkt men de termen door elkaar te gebruiken, ook omdat er tussen veiligheid en beveiliging verbanden bestaan. Als men kinderen en pedofielen kan lokaliseren, kan men de veiligheid van de kinderen beter verzekeren. Op voorwaarde dat het systeem goed beveiligd is. En dat is maar de vraag. Mensen met slechte bedoelingen kunnen de eigen locatiegegevens vervalsen. Of ze kunnen toegang verwerven tot data van kwetsbare personen, meer bepaald kinderen.

Over privacy

Privacy is het recht of het gerechtigd zijn op alleen-zijn, autonomie en individualiteit, zodanig dat een mens kan gaan waar hij wil, kan omgaan met de personen waarmee hij wil omgaan, de dingen kan doen die hij graag wil doen, een eigen leven kan leiden ... zonder dat iemand toekijkt. Als we bedreigd worden in onze privacy, voelen we ons aangetast in onze menselijke waardigheid. Inhoudsanalyses van de discussies betreffende LBS geven aan dat ze een bedreiging kunnen zijn voor onze privacy, door de wijze waarop de informatie verzameld is, opgeslagen wordt, gebruikt en ontsloten wordt. LBS kunnen lokalisatiegegevens genereren los van de toestemming van de betrokken kinderen die bovendien los van de toestemming van de ouders kan worden ingekeken en gebruikt door derden. De bezorgdheid van mensen over de waarborgen op het gebied van privacy zal verschillen naargelang de situatie waarin LBS gebruikt worden. Als kinderen opgespoord moeten worden bij een zorgwekkende verdwijning zullen de ouders minder wakker liggen van de vraag wie allemaal inzage heeft dan in gewone situaties waarin het kind zich zelfstandig wil verplaatsen.

Aan de hand van de vier concepten, kan een volgend overzicht van vragen gegeven worden. We 'vertalen' deze onmiddellijk naar de ouder-kindrelatie.

Privacy	Controle
<ul style="list-style-type: none"> • Wie heeft toegang tot de lokalisatie-informatie: ouders, kinderen, derden? • Wegen de voordelen van LBS in een gegeven opvoedingssituatie (bv. bij een bijzondere kwetsbaarheid van het kind) op tegen de impact van LBS op de privacy van het kind? • Wat weegt het zwaarst: de individuele privacy van het kind of de veiligheid van het kind en de gemoedsrust van de ouders? 	<ul style="list-style-type: none"> • Controleren de ouders de kinderen en om welke redenen? • Wie controleert de ouders en waarom? • Kan of moet het kind instemmen met de controle? • Indien het kind niet instemt, zijn er dan bepaalde situaties/omstandigheden om ondanks weigering van het kind toch te controleren?
Beveiliging	Vertrouwen
<ul style="list-style-type: none"> • Welke regels/beperkingen moeten opgelegd worden aan organisaties en personeel die lokalisatie-informatie over kinderen beheren? • In welke mate zijn de systemen beveiligd tegen misbruik? • Welke maatregelen moeten voorzien worden bij uitval van het systeem? 	<ul style="list-style-type: none"> • Impliceert de toepassing van LBS sowieso niet een laag niveau van vertrouwen binnen het gezin? • Indien LBS ook in de context van hogere niveaus van vertrouwen gehanteerd kunnen worden, wat zijn dan de goede redenen van ouders om LBS t.a.v. het kind te gebruiken? • Wanneer en op welke wijze is het gebruik van LBS destructief dan wel constructief voor het vertrouwen tussen ouder en kind?

In een van hun artikels (Michael, Petrusco & Michael, 2006) verbinden de onderzoekers deze ‘social issues’ aan bepaalde ‘disciplines’. De kwestie van controle zal wettelijk geregeld moeten worden. Vertrouwen is een sociale kwestie. Privacy is voorwerp van ethisch debat. De beveiliging is een technisch probleem dat technisch opgelost moet worden. Zelf denken we dat de verschillende aspecten van de problematiek, net als de verschillende perspectieven, teveel met elkaar verbonden zijn om deze op een verantwoorde wijze een-op-een in relatie te brengen met bepaalde ‘soorten’ van oplossingen. Zeker bij het nadenken over de pedagogische vragen betreffende het gebruik van LBS in ouder-kindrelaties lijkt het aangewezen om de re-

laties tussen thema's/aspecten van problemen principieel open te houden. Bij het opstellen van wettelijke regels moet men nagaan voor welke verschillende aspecten (niet alleen controle, maar ook vertrouwen, privacy en security) ze oplossingen kunnen bieden en/of bijkomende problemen kunnen creëren. Mutatis mutandis geldt dit ook voor sociale, ethische en technische houdingen/strategieën.

BESLUITEND

Dit overzicht van de stand van zaken op het gebied van de discussies over LBS in de opvoeding, waarbij we zwaar leunen op de analyses van de onderzoeksgroep van Michael & Michael, levert volgende inzichten op. Vooreerst is duidelijk dat een pedagogische discussie als zodanig nog niet gevoerd is. Uit het overzicht blijkt dat in de discussies, naast technische, zowel ethische, sociale, als juridische vragen algemeen aan de orde zijn.

Onderzoek over de opvattingen, bekommernissen en ervaringen van ouders of kinderen, alsook naar het feitelijk gebruik van LBS door ouders bestaat niet. Ook zijn er nog geen pedagogische kaders ontwikkeld inzake de impact, voor- en nadelen van LBS in de ouder-kindrelatie. De ouder-kindrelatie wordt wel als voorbeeld opgevoerd van een situatie waarin LBS gebruikt zouden kunnen worden (en waarvoor toestellen ontwikkeld worden). Het algemeen kader dat opgebouwd wordt vanuit de bestaande literatuur blijkt wel bruikbaar te zijn om een aanvang te maken met een pedagogische analyse. In elk geval kunnen verschillende vragen geïdentificeerd worden die verschillende aspecten van de problematiek betreffen. Antwoorden zijn hiermee nog niet uitdrukkelijk gegeven. Wel spreekt uit de vragen zelf reeds een bepaalde terughoudendheid, om niet te zeggen argwaan tegen het gebruik van LBS.

We reconstrueren deze terughoudendheid die in de literatuur terug te vinden is als volgt.

De achterdocht heeft te maken met de opvatting dat mensen recht en behoefte hebben aan privacy voor hun welzijn en ontplooiing. Dit geldt zeker voor opgroeiende kinderen. LBS vormen een risico voor inbreuk op deze privacy. Het toekennen van het recht op privacy is maar mogelijk als men voldoende vertrouwen heeft in de mogelijkheden van individuele mensen om op een zelfstandige wijze verantwoord te handelen. Opdat kinderen zouden uitgroeien tot zelfverantwoordelijke mensen moeten ze de kans krijgen zelf

te handelen. Het uitbouwen van controlemogelijkheden op de handel en wandel van mensen in het algemeen en kinderen in het bijzonder draagt niet bij tot een cultuur van vertrouwen. LBS kan een uiting zijn van wantrouwen en kan bijdragen tot een verder afbouwen van het vertrouwen. In de opvoeding zit steeds een aspect van controle over wat kinderen doen. Deze controle houdt verband met het verlangen van ouders om te waken over de veiligheid van het kind. Is dit geen illusie, een vals gevoel van veiligheid? Bovendien kunnen LBS ook een bedreiging vormen voor de veiligheid van kinderen als de gegevens niet voldoende beveiligd kunnen worden tegen misbruik door derden.

Goede praktijken

De bovenstaande beschouwingen betreffen discussies zoals deze gevoerd worden in academische en wetenschappelijke onderzoekskringen. Naast deze wereld van de toeschouwers is er de wereld van de markt van LBS. Deze is in snelle ontwikkeling. Ook hier worden vragen gesteld wat betreft privacy, vertrouwen, beveiliging en controle en worden deze *de facto* op een bepaalde wijze beantwoord. We gaan na hoe zich een en ander in de praktijk voordoet.

Bij wijze van exemplen nemen we de situatie in het Verenigd Koninkrijk. Sinds 2005 bestaat de *'Code of Practice for the use of passive location services in the UK'*, verder de Britse code genoemd, of kortweg 'code'.¹ Hier interesseert ons niet de structurele of organisatorische kant van deze werkwijze, wel de inhoudelijke kwesties waarop de code een antwoord wil bieden.²

De bedoeling van de code is principes aan te geven voor een goede praktijk van het aanbieden van LBS. De code betreft meer bepaald wat genoemd wordt 'passieve LBS': d.w.z. deze diensten waarbij de gsm-gebruiker, eenmaal de dienst geactiveerd, gelokaliseerd kan worden door een andere gebruiker. Fundamenteel uitgangspunt van de code is dat niemand tegen zijn wil gelokaliseerd mag kunnen worden door andere personen dan deze waarvan hij weet heeft en waarmee hij instemt. Hierbij maakt men onderscheid tussen:

¹ Zie voor een meer juridische bespreking de bijdrage van Mieke Van Nuland.

² In de Verenigde Staten ontwikkelt CTIA (2008) vergelijkbare richtlijnen. Ons is evenwel niet duidelijk wie hierdoor op welke wijze gebonden wordt.

- lokaliseren van een kind;
 - lokaliseren van een vriend;
 - games die LBS impliceren;
 - lokaliseren van personeel, producten, diensten door bedrijven, organisaties, e.d.
- Wij beperken ons hier tot de situatie van kindlokalisering. De code stelt heel duidelijk dat de bescherming van het kind de eerste bekommernis is. Daarbij focust men vooral op bescherming van de privacy en van de data.

Algemene principes zijn:

- *LBS kunnen alleen gebruikt worden mits wederzijdse instemming van alle betrokkenen.*
- *Het gebruik van LBS moet eenvoudig en begrijpelijk zijn.*
- *LBS moeten in volle vertrouwen gebruikt kunnen worden.*
- *LBS moeten werken met eenvoudige gestandaardiseerde boodschappen (voor instemming, waarschuwing, stopzetten, onderbreken, e.d.).*
- *LBS mogen niet gebruikt worden om de privacy te ondermijnen en mogen nooit aangewend worden voor controle waarvoor geen toestemming is gegeven.*
- *De gebruikers moeten steeds weer bewust gemaakt worden van LBS (waarschuwingsboodschappen).*
- *LBS moeten gemakkelijk stopgezet of onderbroken kunnen worden.*
- *Uitleg over gebruik moet eenvoudig toegankelijk en raadpleegbaar zijn.*

Deze principes worden vertaald naar richtlijnen en/of procedures die gevolgd moeten worden in het specifieke geval van het lokaliseren van kinderen.

1. Verificatie van de identiteit.

Ouders moeten erop kunnen vertrouwen dat alleen zij gebruik maken van LBS voor het volgen van hun kind. Daartoe moeten er verschillende lagen en controles van identificatie en validatie daarvan voorzien worden.

2. Identiteit van de 'locator' (ouder/voogd).

Allerlei middelen zijn mogelijk om zeker te zijn dat de ouder inderdaad de ouder van het kind is. Gegevens van de persoon moeten zeker zijn en gecontroleerd worden. Zowel externe als interne controle moet voorzien worden. Aangeraden wordt te werken met betaalkaarten omdat de gebruiker ervan bekend is. Eenmaal zeker moet gewerkt worden met paswoorden en toegangs-codes die alleen door de ouder gekend zijn. Om zeker te zijn, moeten dergelijke codes gezonden worden naar een binnenlands persoonlijk postadres.

3. De relatie tussen 'locator' (ouder/voogd) en 'locatee' (kind).

De geboortedatum van de 'locatee' moet bevestigd worden door de 'locator'.

Indien het kind jonger is dan 16 jaar kan alleen de ouder/voogd 'locator' zijn. Er kan wel voorzien worden dat de ouder de eerste of hoofd-'locator' is die aan anderen ook de mogelijkheid geeft tot LBS. Dit is de verantwoordelijkheid van de ouder. Bij elke twijfel over de relatie van 'locator' en 'locatee', moet de dienst bijkomende informatie kunnen opvragen om zeker te zijn.

4. Toestemming van de 'locatee' (kind).

De code begint met te stellen dat het niet eenvoudig is uit te maken vanaf welke leeftijd men voldoende bewust toestemming kan geven. De ouder/voogd moet steeds de mogelijke toestemming van een minderjarige zelf bekrachtigen. Indien het kind geen toestemming geeft, kan de dienst niet aangeboden worden. De code stelt evenwel ook dat indien het kind niet in staat is toestemming te geven (zonder dat de redenen gespecificeerd worden), het woord van de ouder volstaat. De toestemming moet door de dienst gevraagd worden aan het kind en wel via een bericht op zijn gsm. Daarbij moet de naam en het nummer van de 'locator' vermeld worden, moet duidelijk gezegd worden dat deze hem wil kunnen lokaliseren, en moet het kind deze vraag volgens een beveiligde procedure kunnen beantwoorden. Bij de aanvraag moet ook duidelijk informatie gegeven worden welke diensten betrokken zijn en waar het kind nadere uitleg kan krijgen. Als het kind weigert, dan kan de dienst niet geactiveerd worden, ook al is de ouder de aanvrager.

5. Informatie voor 'locatee' (kind).

Enmaal de dienst geactiveerd is, moet het kind alle informatie kunnen krijgen betreffende de personen die het kunnen volgen (naam, telefoonnummer, e.d.).

6. Waarschuwingen aan 'locatee' (kind).

Het kind moet voortdurend en *at random* sms-berichten krijgen dat het gelokaliseerd kan worden.

7. Marketing en promotie.

De diensten mogen bij hun werving geen gebruik maken van boodschappen die bij de ouders de angst zouden cultiveren dat hun kind in gevaar is en een mogelijk slachtoffer van misdrijf zou kunnen zijn. Ook moet duidelijk aan de ouders de boodschap gegeven worden dat het lokaliseren van de gsm op geen enkele wijze waarborgt dat het kind ook daar is of dat het niet in gevaar zou zijn.³

³ In de code is expliciet een overeengekomen tekst opgenomen die in alle werving gebruikt moet worden. *'Location Services are designed to locate the phone of another person. For the service to work, the phone has to be switched on and within network coverage. Location services aimed at children are intended to complement, not be a substitute for, normal parental supervision. They give information about the location of a child's phone and, in conjunction with other types of communication, such as phoning or texting, can help parents keep in touch with their children.'*

8. Stoppen of onderbreken van de dienst.

De gebruikers moeten de dienst permanent of tijdelijk, geheel of gedeeltelijk kunnen stoppen. Daarbij moet het volstaan het woord 'stop' te verzenden. De 'locator' moet ingelicht worden als de 'locatee' de dienst stopt.

9. Toevoeging.

In de code is toegevoegd dat sms alleen bijkomend kan vervangen worden door *voice calls* op voorwaarde dat deze audio bewaard kunnen worden.

Vanuit de hoek van organisaties die opkomen voor de rechten en belangen van kinderen, zijn op de code – waaraan ze meegewerkt hebben – verschillende vormen van kritiek uitgebracht (Vgl. ARCH, 2007; Carr, 2008). Een aantal van deze kritieken hebben te maken met structurele kwesties. Zo menen ze dat een vrijwillige code op zich onvoldoende is en dat bedrijven over een licentie zouden moeten beschikken om bepaalde diensten te kunnen aanbieden. Ook menen ze dat een onafhankelijk toezichthoudend orgaan, waarin overlegd wordt, op zich niet effectief is. Inhoudelijk betreft de kritiek vooral de gebrekkige wijze waarop het principe van toestemming vanwege de kinderen in praktijk gebracht wordt en vooral bewaakt wordt. Mede naar aanleiding van een 'experiment' van een journalist die erin slaagde LBS te verwerven zonder de daadwerkelijke toestemming van de 'locatee' waarover hij geen ouderlijk gezag had, kan men zich afvragen, niet alleen hoe het gesteld is met de beveiliging, maar ook wat het principe van toestemming waard is.

Ook in verband met de beveiliging heeft men vragen bij het personeel werkzaam bij deze diensten. Wordt dit voldoende gescreend? Kan men ouders en kinderen garanderen dat niet juist hier mensen met slechte bedoelingen een toegang zullen zoeken?

Hoewel de code regels oplegt i.v.m. de reclameboodschappen, is het toch duidelijk dat ouders zich niet bewust zijn van het valse gevoel van zekerheid dat LBS geven. Een ander probleem dat door de code niet opgelost wordt, is het probleem van zeer controlerende en onderdrukkende ouders die met LBS een te grote controle gaan uitoefenen op de vrijheid van hun kinderen. Moeten kinderen niet de mogelijkheid hebben om op te groeien tot zelfverantwoordelijke mensen in gezinsrelaties die gebaseerd zijn op vertrouwen?

BESLUITEND

In deze code worden vooral antwoorden geformuleerd op vragen betreffende controle, beveiliging en privacy. Alleen ouders of voogden kunnen de kinderen waarvoor ze verantwoordelijk zijn, lokaliseren of volgen. Het behoort tot de verantwoordelijkheid van de ouders om andere personen ook deze mogelijkheid te bieden. Hierbij wordt van de diensten verwacht dat ze de gebruikers kunnen garanderen dat de gegevens niet beschikbaar zijn voor niet geautoriseerde personen en/of organisaties.

Principe is dat de kinderen moeten instemmen om gelokaliseerd te kunnen worden. Daarbij moeten ze minimaal geïnformeerd worden over wie hen wil lokaliseren. Deze toestemming moet op elk moment ingetrokken kunnen worden. Opvallend is dat men ervoor opteert de kinderen bewust te houden van het feit dat ze gelokaliseerd kunnen worden (door at random berichten) zodanig dat ze er zich ook van bewust blijven dat ze LBS kunnen stoppen. Hoewel toestemming het principe is, lijken de auteurs van de code hier toch niet helemaal zeker van. Vooreerst stellen ze uitdrukkelijk dat het niet eenvoudig is om te bepalen of en wanneer een kind in staat is een bewuste toestemming te geven. Hiervoor worden ook geen leeftijdsgrenzen aangeduid. Daarnaast is men onduidelijk inzake de weigering van toestemming. Als een kind weigert, is het principe dat LBS niet geactiveerd worden. Maar de code voorziet toch de mogelijkheid dat de instemming van het kind in niet nader omschreven omstandigheden niet vereist is en dat dan de ouder alleen oordeelt over LBS. Welke deze omstandigheden zijn, wordt niet gezegd. Zoals ook niets gezegd wordt over de mogelijkheden van het kind om LBS, waarmee het niet ingestemd heeft, al dan niet te onderbreken.

Samenvattend kunnen we stellen dat in deze praktische ontwikkelingen dezelfde vragen terugkeren als in de academische discussies. Privacy, beveiliging, vertrouwen en controle vormen ook hier de thema's. De code zet alles op instemming vanwege de kinderen. Deze is niet definitief en kan steeds herbekeken worden. Door de herhaaldelijke verwittigingen dat men in een LBS-systeem zit, stimuleert men bovendien een voortdurend nadenken over LBS. Hierbij stoot men op vragen betreffende de mogelijkheden van kinderen om daadwerkelijk bewust toestemming te geven en te beseffen waarmee ze instemmen. Ook blijft de vraag open onder welke omstandigheden LBS zonder toestemming kunnen opgezet worden.

Opvoedingsdeskundigen

In een focusgroep van (opvoedings)deskundigen werden de mogelijkheden van het gebruik van LBS in opvoeding besproken. De groep van deskundigen bestond uit een kinderpsychiater van een vertrouwensartscentrum, een orthopedagoog-directeur van een instelling voor geplaatste jongeren, een pedagoog verbonden met het kinderrechtencommissariaat, een onderzoeker van leefwerelden van kinderen en jongeren, een onderwijskundige gespecialiseerd in e-learning en internetgebruik in pedagogische contexten, een medewerker van een organisatie die zich bezighoudt met het opsporen van vermiste kinderen, een vertegenwoordiger van een verbruikersorganisatie.

Grosso modo konden er drie verschillende posities bij deze deskundigen onderscheiden worden: twee extremen en een tussenpositie. Naast deze eerder principiële posities, kan een heel doordachte positie van iemand die reeds concrete ervaring had met LBS, aangegeven worden.

Een eerste standpunt (uitdrukkelijk verwoord door diegenen die in de hulpverlening van kinderen, jongeren en ouders staan) stelt dat LBS in geen geval gepromoot mogen worden bij ouders. LBS geven ouders een vals zekerheidsgevoel en cultiveren in de relatie tussen ouders en jongeren en in de samenleving een ongegrond angstgevoel. De essentie van opvoeding is jongeren ruimte geven om op zelfstandige wijze de wereld te verkennen en zich te ontplooien. Controle door middel van LBS is hiermee niet te verzoenen. Jongeren hebben recht op vertrouwen vanwege de ouders en ook op privacy. Wanneer ouders willen weten waar hun kind is, en ook wanneer ze het gebruik van LBS als voorwaarde stellen om jongeren toelating te geven tot het zich vrij bewegen, zijn ouders niet bezig met opvoeden, maar wel met controle. Het is trouwens niet duidelijk wat de pedagogische meerwaarde van de informatie betreffende de lokalisatie van hun kind zou kunnen zijn. Volgens deze stellingname mag deze technologie niet alleen niet gepromoot worden bij ouders, opvoedingsdeskundigen mogen er ook niet aan meewerken. In opvoeding telt persoonlijke communicatie en LBS zijn geen communicatiemediën. LBS vormen bovendien geen neutrale techniek, maar creëren valse behoeften en bevorderen zeker niet de persoonlijke relaties, noch het wederzijdse vertrouwen, noch respect voor privacy. Zelfs indien jongeren toestemming zouden geven voor LBS, dan nog zijn LBS niet pedagogisch te verantwoorden. Jongeren weten immers niet waartoe ze toestemming geven en hun toestemming met iets dat pedagogisch ongewenst is, maakt dit niet pedagogisch correct.

Tegenover dit standpunt is er (verwoord door iemand die vooral de leermogelijkheden van internet onderzoekt) de positie die stelt dat de LBS-technologie reeds bestaat en beschikbaar is en dat het niet mogelijk is zich tegen allerlei applicaties ervan te verzetten. Dergelijke technologische ontwikkelingen hebben hun eigen onvoorspelbare logica. Het beperken van de introductie en de gebruiksmogelijkheden zijn een illusie. Voorwaarden die gesteld worden aan de technische mogelijkheden en de gebruiksmogelijkheden zullen binnen de kortste keren achterhaald worden door de technologische ontwikkelingen en de veranderende gebruikswijzen vanwege de gebruikers. In plaats van te focussen op de mogelijke gevaren, is het aangegeven om een *monitoringsysteem* op te zetten dat introductie en praktijk zo goed mogelijk opvolgt en misbruiken opspoot, voorkomt en beperkt. Hierbij zal het vooral belangrijk zijn te letten op het waarborgen van de privacyrechten van de betrokkenen. Zij die er gebruik van maken, moeten zeker zijn dat ze zelf zoveel mogelijk controle kunnen houden over de persoonlijke informatie (gebruik, verspreiding, bewaring, e.d.). Het zal niet door juridische regelgeving zijn dat men voldoende flexibel kan inspelen op de ontwikkelingen. Men kan beter de aandacht richten op de nieuwe vormen van communicatie en creativiteit die door deze technologische ontwikkelingen ontstaan. Zo laat zich voorspellen dat LBS, door ouders geïntroduceerd om de kinderen te volgen, door de jongeren zelf gebruikt zullen worden voor andere doeleinden (bv. sociale netwerking).

Een derde standpunt is te begrijpen als het zoeken naar een compromis tussen de twee vermelde posities. Met het eerste standpunt deelt men de opvatting dat LBS als controlemiddel pedagogisch niet waardevol zijn. LBS mogen niet gepromoot worden bij ouders. Maar tegelijk stelt men dat t.a.v. bestaande technieken waarvan de verspreiding niet tegen te houden is, wel degelijk eisen gesteld mogen worden met het oog op het voorkomen van mogelijke risico's en eventueel misbruik. Ook stelt men dat er wellicht bepaalde doelgroepen van kinderen (en ouders) kunnen bestaan waarvoor deze LBS-technologie wel een hulpmiddel kan zijn om de relatie leefbaar te houden. Criterium voor gebruik moet daarbij steeds het autonomiebevorderend karakter zijn van mogelijk gebruik. De ouders zijn echter niet het meest geschikt om uit te maken of ze LBS nodig hebben. Hier zullen derden mee moeten beslissen. Toestemming vanwege alle betrokkenen moet hierbij nagestreefd worden. In functie van de eigen kenmerken van de kwetsbare kinderen, moeten functies wel gelijk bepaald en beperkt kunnen worden. Het waarborgen van privacy en van de accuraatheid van de gegevens, zijn hierbij cruciaal. Controle over deze vereisten is nodig.

Een van de deskundigen – met name een medewerker van een organisatie die vermiste kinderen opspoorde – heeft reeds ervaring met aanbiedingen vanwege producenten van LBS en met vragen van ouders naar LBS. Hij en zijn organisatie hebben dan ook de meest doordachte positie die ergens tussen de eerste en de derde gesitueerd kan worden. Deze positie getuigt van duidelijke terughoudendheid. LBS zijn niet het antwoord op de mogelijke verdwijningen en misbruik van kinderen. Daarvoor zijn er andere pistes. Men sluit evenwel niet uit dat er individuele omstandigheden kunnen zijn waarin LBS wel aan ouders kunnen aangeraden worden. De redenen voor de terughoudendheid zijn veelvuldig. LBS hebben meer nadan voordelen. Er is niet alleen het probleem dat LBS een valse zekerheid scheppen, ook vanuit pedagogisch standpunt lijkt het geen verstandig instrument. In de opvoeding moet de inzet het vergroten van het verantwoordelijk handelen van kinderen zijn. Door kinderen in hun privacy en vrijheid te beperken en in een dwingende omgeving te plaatsen, voedt men niet op. Integendeel: het in vrijheid verantwoordelijk handelen, wordt juist beperkt, zo niet onmogelijk gemaakt.

De organisatie gaat in zijn werking uit van de rechten van het kind. Hierbij is een centrale doelstelling het vergroten van de sociale verantwoordelijkheid van iedereen voor de vrijwaring van deze rechten. De verantwoordelijkheid voor een humane omgang met kinderen kan niet ingevuld worden door een technologie. Niet alleen doen LBS als techniek afbreuk aan een sociale, humane relatie met kinderen; het gevaar is ook reëel dat dergelijke technieken het besef van verantwoordelijkheid voor kinderen in de samenleving nog zal verkleinen, alsof de techniek wel zorg zal dragen voor de kinderen.

Bij dit alles mag ook het kostenplaatje niet vergeten worden. De LBS-instrumenten kosten tussen de 100 en 150 euro. Dat is alleen de aanschafkost. Daarna zal regelmatig betaald moeten worden voor de diensten en het op punt houden ervan (updating e.d.). De kinderen in minder goeie milieus, oververtegenwoordigd in verdwijningsgevallen, zullen van LBS minder kunnen ‘genieten’.

Tenslotte wil men als organisatie niet samenwerken met wat ‘de marketing van de angst’ genoemd kan worden. We beschermen onze kinderen niet door hen een onbetrouwbare en beangstigende wereld voor te spiegelen.

Naast de pedagogische argumenten zijn er ook technische bezwaren. LBS werken niet overal en altijd (tussen hoge gebouwen, binnen betonnen ruimten kunnen ze uitvallen). Ook kan het systeem misleid worden. Alleen al om deze twee redenen is de belofde veiligheid louter schijn.

Verdwijningen van kinderen waar volwassenen met slechte en criminele bedoelingen bij betrokken zijn, zullen door LBS niet voorkomen of verminderd worden. Integendeel, criminelen zullen de eersten zijn om de techniek naar hun hand te zetten.

Dit terughoudende standpunt sluit niet uit dat er welbepaalde kwetsbare groepen kunnen zijn in wiens voordeel deze technologie wel aangewend kan worden. Wanneer LBS het dagelijks leven van zorgdragers leefbaarder kunnen maken, dan zal de organisatie ouders die naar oplossingen vragen, de weg naar LBS wijzen. Hierbij denkt men aan bepaalde gevallen van autisme en handicap. Bij gedragsproblemen werkt het zeker niet. Hierbij moet de lat zo hoog mogelijk gelegd worden: niet te snel mag men een kind kwetsbaar verklaren. De toegang moet door de overheid streng gereguleerd (en beperkt) worden. Ouders zijn niet steeds de beste verdedigers van de belangen van hun kinderen.

Een verbod op LBS is wellicht niet mogelijk: ze zijn hoe dan ook verkrijgbaar. Wel kan en moet men de ouders goed informeren en sensibiliseren. Ouders moeten gewezen worden op het 'gehele plaatje' van LBS (waarbij de nadelen groter zijn dan de voordelen). Ook kan men ouders informeren over alternatieve, 'low tech'-werkwijzen om de kans op verdwijning te verkleinen. Voorbeelden hiervan: kleed uw kinderen met opvallende kleuren zodanig dat ze beter opvallen in massa, maak duidelijke afspraken, werk met gemeenschappelijke herkenningspunten zoals de palen op het strand. Dergelijke 'low tech' en meer sociale manieren van beschermen bieden alleen voordelen: zowel ouders als kinderen zijn geruster en worden versterkt in vertrouwen (wederzijds vertrouwen en zelfvertrouwen).

LBS zullen wellicht door jongeren wel gebruikt worden om met elkaar te communiceren, maar dat is iets anders dan een gebruik omwille van controle.

Naast deze overwegingen speelt in deze positiebepaling zeker ook de kwestie van het bewaken van de data mee. Volgens de organisatie wil de overheid in het kader van nationale veiligheid de data zo lang mogelijk bewaren, terwijl de providers dat zo min mogelijk willen omwille van overwegingen inzake opslagcapaciteit. Het feit dat allerlei persoonlijke data ergens beschikbaar zijn, creëert ongezonde nieuwsgierigheid. Data kunnen ook misbruikt worden. Systemen zijn steeds te kraken, zeker door mensen met slechte bedoelingen.

Zelf de eigen opvatting over mens en samenleving samenvattend, stelt men dat dergelijke technieken elk perspectief om vrij te zijn bij de mens wegnemen en als zodanig afbreuk doen aan de menselijke waardigheid. Hoe meer controle, hoe minder de mens gaat geloven dat hijzelf op eigen benen kan staan, op eigen verantwoordelijkheid iets persoonlijk kan doen. Een mens moet steeds het perspectief hebben dat hij kan ontsnappen aan anderen.

Wil de opzet van LBS aanvaardbaar zijn, dan moeten LBS interactief zijn en steeds door alle betrokken partijen buiten werking gesteld kunnen worden. Voor interactie en communicatie biedt gsm reeds voldoende mogelijkheden. De mogelijkheid om LBS op eigen initiatief uit te schakelen staat dan weer haaks op de bedoeling waarmee ouders LBS zouden willen gebruiken.

BESLUITEND

Als we deze standpunten situeren tegenover de thema's die uit de academische discussie als centraal naar voor kwamen, dan kunnen we bij wijze van samenvatting stellen dat voor alle deskundigen de *privacy* van de jongere de belangrijkste zorg is. Zij waarderen deze als een element van menselijke waardigheid dat gerespecteerd moet worden in de opvoeding opdat kinderen en jongeren zichzelf zouden kunnen zijn en ontplooien. Over de wijze waarop deze privacy als persoonlijke vrijheid bewaakt kan worden, verschillen de meningen. Voor een groep moet men zich vooral verzetten tegen alle vormen van *controle* die volwassenen om welke reden dan ook willen uitoefenen op kinderen. LBS behoren volgens hen tot dergelijke totaal onwenselijke controlemiddelen. Voor een andere groep moet de privacy bewaakt worden, niet door de ontwikkeling van deze technologieën proberen tegen te houden, maar door ze te monitoren. Uit respect voor de vrijheid van alle betrokkenen wil men de technologische ontwikkelingen niet tegenhouden, maar nagaan hoe ze (creatief) gebruikt worden en in te grijpen als ze een bedreiging voor deze vrijheid blijken te vormen. Omwille hiervan lijkt hen de kwestie van *beveiliging* van de data die door LBS gegenereerd worden het belangrijkste. Een derde groep legt dan weer de nadruk op *vertrouwen* als cruciale voorwaarde voor een goede opvoeding. Persoonlijke vrijheid is belangrijk, maar deze kan maar gegeven worden indien men elkaar kan vertrouwen en als mensen voldoende zelfvertrouwen hebben om zelfstandig te kunnen handelen. Dit kan niet door technische middelen bevorderd worden, wel door versteviging van sociale relaties en persoonlijke betrokkenheid. Dit alles sluit niet uit dat in specifieke gevallen – niet algemeen te bepalen – LBS overwogen en gebruikt kunnen worden, als een middel om de vrijheid en autonomie te bevorderen, in en ondanks grote risico's inzake individuele en sociale veiligheid.

Ouders en jongeren

Hoe ouders en jongeren staan tegenover LBS is nog niet wetenschappelijk onderzocht. Sommige firma's die LBS aanbieden, zeggen wel dat ouders vragende partij zijn zonder duidelijk aan te geven waar ze deze informatie halen. Zo vermeldt een site dat onderzoek bij ouders zou aangeven dat ze geïnteresseerd zijn in LBS, niet zozeer om te volgen dan wel te weten waar hun kind is 'als dat nodig is'. Ouders zouden LBS ook eerder zien als een bijkomende optie bij de mobiele telefoon die

het belangrijkste communicatiemiddel blijft. Inzake de leeftijd van het kind zouden LBS onder 6 jaar niet overwogen worden, wel tussen 6 en 8 jaar, maar eenmaal 10 à 12 jaar zouden kinderen zich verzetten tegen gebruik en wel middelen vinden om het systeem uit te schakelen (Goto, 2006). Kind en Samenleving heeft een onderzoek lopend waarbij kinderen en jongeren bevroegd werden over hun houding tegenover o.m. LBS. De resultaten hiervan zijn nog niet bekend. Daarom baseren we ons bij het volgende op bevindingen uit een zelf opgezette focusgroep waarin ouders en jongeren samen rond de tafel zaten.

De ouders en de jongeren zaten opvallend vaak op één lijn. Tenzij anders vermeld zijn volgende argumentaties zowel bij jongeren als ouders terug te vinden.

Algemeen zijn de ouders niet geneigd om LBS aan te schaffen. Ze willen hun kind niet kunnen lokaliseren en al zeker niet volgen. Een noodknop, waarmee het kind de ouders kan inlichten waar het zich bevindt in geval van nood, ziet men wel zitten. Ze kunnen zich wel voorstellen dat de jongeren graag over dergelijk systeem zouden beschikken voor hun sociale netwerken, om plezier te maken en informatie uit te wisselen.

De jongeren hebben verschillende meningen. Een deelneemster zou er zeker niet tegen zijn, maar ze beschouwt de relatie met haar ouders niet als gemiddeld: zij heeft een goede relatie met haar ouders. Zij kunnen haar vertrouwen en zij kan haar ouders vertrouwen. Een ander is uitgesproken tegen: ze ziet geen enkel argument om LBS te gebruiken.

De redenen om LBS niet te gebruiken zijn van velerlei aard.

Jongeren zouden er zeker en vast niet mee instemmen, menen de ouders. Dit wordt tegengesproken door de jongeren: zij zouden niet a priori tegen LBS zijn. Ze geven er evenwel eerder voorkeur aan om LBS te gebruiken met vrienden. Dat de persoon, die gelokaliseerd kan worden, moet toestemmen, vinden ze maar normaal. Het is echter de vraag wat de toestemming na overleg te betekenen heeft. Zullen jongeren niet gedwongen worden om in te stemmen omdat ze vrezen dat ze anders het huis niet meer uit mogen? Beschikken alle jongeren wel over alle mogelijkheden om bewust toestemming te geven? Leeftijdsgrenzen lijken hier moeilijk aan te geven. Wel is voor iedereen duidelijk dat kinderen en jongeren zoveel mogelijk geïnformeerd moeten worden, zodanig dat ze voldoende bewust keuzes kunnen maken, dat toestemming het principe moet zijn, en dat als jongeren de toestemming niet geven, LBS niet gebruikt kunnen worden.

Een andere reden om terughoudend te zijn, vinden we zowel bij ouders als jongeren. Beiden vermoeden dat sommige ouders uit overbezorgdheid of nieuws-

gierigheid LBS zouden willen invoeren. Dat ouders zich geruster zouden voelen bij gebruik van LBS, kan geen reden zijn. Deze gerustheid is immers een valse gerustheid. Als je weet waar iemand is, weet je nog niets over de aard van de situatie waarin die persoon verkeert. Ook mag niet uit het oog verloren worden dat zij die slechte intenties hebben ook misbruik zullen weten te maken van LBS. Kortom, met LBS wordt de omgeving niet veiliger. Jongeren geven aan dat ze zich niet veiliger zouden voelen met LBS. Ze vragen zich af of ouders wel geruster zouden zijn met LBS. Als LBS niet actief zijn, zullen ouders nog ongeruster zijn. En jongeren zullen creatief zijn om ouders te misleiden om zo hun persoonlijke handel en wandel verborgen te houden.

LBS staan ook in een problematische verhouding tot het vertrouwen dat zo belangrijk is voor de relatie. LBS staan voor controle van de jongeren; de inzet ervan getuigt niet van vertrouwen. Jongeren volgen met LBS geeft evenmin blijk van vertrouwen in de samenleving. Jongeren krijgen de boodschap dat niemand te vertrouwen is of dat ze op niemand kunnen rekenen, tenzij op hun ouders. LBS zullen het zelfvertrouwen niet stimuleren.

Hierbij aanleunend is het argument dat opvoeden niet kan zonder wederzijds respect voor ieders eigen leven. Niet altijd willen weten waar de kinderen zijn, is niet alleen een uiting van vertrouwen maar ook van respect voor de privacy.

Dat mensen vroeger meer betrokken waren op elkaar en meer beschikbaar waren voor elkaar, wordt niet betwist. LBS cultiveren nog meer de anonimiteit in de samenleving. Ook versterken LBS een bepaald soort individualisering. Met LBS zullen ouders bevestigd worden in de opvatting dat zij alleen verantwoordelijk zijn voor hun kinderen. En met LBS zullen 'derden' zich nog minder aangesproken voelen om 'vreemden' te helpen.

Een expliciet pedagogisch argument is dat opvoeden vooral leren loslaten door de ouders van de kinderen en door de kinderen van de ouders inhoudt. Ouders moeten jongeren op hun eigen benen leren staan en jongeren moeten daartoe niet alleen de kans krijgen maar ook gestimuleerd worden. LBS bieden in dit perspectief niet veel pedagogische meerwaarde.

Het argument van zelfstandigheid als inzet van opvoeding is voor een aantal ouders en jongeren een opstap om in bepaalde gevallen wel het gebruik van LBS te overwegen. Er kunnen wellicht omstandigheden zijn waarbij het gebruik van LBS kansen schept voor de zelfstandigheid van kinderen en jongeren. Men denkt bijvoorbeeld aan heel specifieke problemen zoals epilepsie. Daar waar bepaalde epileptici zich nu haast nooit zelfstandig kunnen verplaatsen omwille van het reële gevaar van aanvallen, kunnen LBS mogelijkheden bieden om de jongere alleen te laten, terwijl bij noodsituaties de ouders gewaarschuwd kunnen worden. Denk ook aan jongeren

die een problematische wegloophistoriek hebben en die nu achter slot en grendel opgesloten dreigen te worden (om te vermijden dat ze verdwijnen). Met LBS die niet zozeer hun spoor volgen, maar wel een signaal geven als de jongere zich buiten een bepaalde, vooraf afgesproken ruimte begeeft, kunnen én de probleemjongere en de omgeving een kwalitatief beter (samen)leven kennen.

Deze situaties zijn voorbeelden. In de groep bestaat een grote eensgezindheid om het verantwoord gebruik van LBS niet aan bepaalde labels te koppelen. Elke situatie zal op zich beoordeeld moeten worden. De vraag die daarbij rijst is of LBS kunnen bijdragen tot het bevorderen van de zelfstandigheid en de daarbij horende privacy van de jongere.

Het antwoord op deze vraag kan niet gegeven worden door de ouders alleen. De beslissing zal genomen moeten worden na overleg met deskundigen en/of officiële instanties.

Dit veronderstelt dat LBS niet zonder meer beschikbaar zouden mogen zijn voor ouders (of andere opvoeders). De toelating om LBS te gebruiken moet afhankelijk gemaakt worden van welbepaalde aanvraagprocedures. Welke plaats in deze procedures toekomt aan het al dan niet toestemmen van de jongere zelf voor LBS is voor ouders en jongeren niet duidelijk.

De opvatting dat LBS alleen gebruikt kunnen worden om de autonomie van de kinderen en jongeren te bevorderen, heeft ook implicaties voor de kwestie van de leeftijd van jongeren. Zolang kinderen zich niet zelfstandig kunnen verplaatsen, kunnen LBS niet gebruikt worden. Als kinderen niet alleen gelaten kunnen worden of niet alleen kunnen reizen, moeten er mensen bij zijn. Dat kan niet door technische middelen overgenomen worden. Wanneer en waar jongeren wel op eigen benen kunnen staan, hoeven LBS ook niet. Dan moet vertrouwen gegeven worden aan de jongeren. Voor zover een leeftijdsgrens aangegeven wordt, zal deze afhangen van de aard van de activiteit die men voor ogen heeft.

Naast deze bekommernissen van ouders en jongeren was er ook een zorg inzake de impact van LBS op de gezondheid. Als LBS geïndiceerd zijn, dan moeten alle betrokkenen zeker zijn dat dit hun gezondheid niet kan schaden. Voor hen is duidelijk dat de leverancier van LBS moet kunnen garanderen dat de data beschermd zijn en niet toegankelijk voor onbevoegden.

BESLUITEND

Samenvattend kunnen we stellen dat voor ouders en jongeren 'kinderen en jongeren' niet zomaar een groep zijn waarvoor LBS geïndiceerd kunnen worden. LBS kunnen vooral een functie hebben in sociale netwerken met vrienden (waarvan ouders niet per se uitgesloten zijn). In bepaalde gevallen kan gedacht worden aan LBS als een middel om de autonomie van kinderen te bevorderen. Hierover mogen niet alleen de ouders beslissen.

Opvallend is dat ouders en jongeren vooral LBS problematiseren in verhouding tot de kwestie van vertrouwen. Privacy is wel een belangrijke waarde, maar het is niet in deze termen dat LBS gethematiseerd worden. Controle blijkt het grote thema: LBS als controle worden afgewezen. Daartegenover plaatst men amusement en sociaal netwerk.

Kritische beschouwingen

Als we de appreciaties in de literatuur, bij deskundigen en hulpverleners, ouders en jongeren over LBS als een mogelijk pedagogisch inzetbare technologie overzien, is het duidelijk dat er op zijn minst een grote terughoudendheid en zekere weerstand is tegen instrumenten om kinderen te lokaliseren en te volgen. De meerderheid van stemmen voelt niet veel voor LBS. Kinderen worden het best opgevoed door ouders die geen gebruik maken van LBS. LBS hebben immers geen pedagogische meerwaarde. De omgeving wordt door LBS niet veiliger; kinderen zullen er niet zelfstandiger door kunnen handelen en ouders zullen niet minder ongerust kunnen zijn wanneer hun kind niet bij hen is. Wat meer is, LBS genereren op hun beurt allerlei ongewenste risico's. Het gevaar is reëel dat ouders nog meer het leven van hun kinderen en jongeren willen controleren, dat ze nog ongeruster zullen worden als de techniek niet de verwachte resultaten biedt, waardoor ze nog minder vrijheid aan de kinderen zullen geven. Andere ouders zullen dan weer minder beschikbaar en betrokken zijn bij de opvoeding. De beschikbare informatie die door LBS betreffende de handel en wandel van kinderen en jongeren verzameld wordt, kan bovendien misbruikt worden en vormt een bedreiging van de privacy van kinderen (en ook ouders).

Deskundigen, ouders en jongeren voorzien wel de mogelijkheid voor het gebruik van LBS in specifieke omstandigheden (typevoorbeelden: autisme, epilepsie, wegloupproblematiek). De algemene terughoudendheid vertaalt zich hier evenwel heel duidelijk in de weigering om bepaalde groepen van kinderen te definiëren. In con-

crete gevallen zal nagegaan moeten worden of LBS pedagogisch geïndiceerd zijn. De vraag die moet worden beantwoord is of LBS de zelfstandigheid van de jongere kunnen bevorderen zonder bijkomende problemen (in termen van privacy) te scheppen. Hierbij zijn de meesten van mening dat ouders niet de meest aangewezen personen zijn om hierover te beslissen. Naar analogie met medicatie en hulpverlening wordt gedacht aan een systeem waarbij derden toestemming kunnen geven aan ouders om LBS te gebruiken. Daarbij wordt verondersteld dat LBS niet algemeen beschikbaar zouden mogen zijn. Ook in deze gevallen opteert men voor ‘minimale’ toepassingen van LBS: een panieктоets, plaatsbepaling pas na een bepaalde tijdspanne en onder welbepaalde omstandigheden, signaal voor ouders als het kind een bepaalde ruimte verlaat of zich in een bepaalde omgeving bevindt (dus niet voor het volgen van een spoor).

In elk geval is het principe dat kinderen en jongeren in de gelegenheid gesteld worden al dan niet in te stemmen met LBS. Ze moeten voldoende geïnformeerd worden, formeel toestemming geven (of weigeren), hierop kunnen terugkomen, zelf controle kunnen hebben over al dan niet actief zijn van LBS. Ook al voorziet men uitzonderlijke gevallen waarin men aan een of enkele van deze principes kan voorbijgaan, men weigert deze a priori aan te duiden of zich uit te spreken over wat dan een verantwoord handelen zou zijn.

Tegenover deze appreciatie vanwege opvoedkundigen, ouders en jongeren kunnen een aantal bedenkingen geplaatst worden.

Vooreerst lijkt men de feitelijke situatie van LBS niet goed in te schatten. Voor ouders die de dag van vandaag LBS willen aanschaffen en gebruiken – om welke reden dan ook – bestaat er al een grote markt van vrij beschikbare middelen. Pogingen om de toegang tot LBS te beperken, lijken gedoemd om te mislukken. In plaats daarvan lijkt het veel meer aangewezen om ervoor te zorgen dat zij die LBS ontwikkelen en zij die deze diensten aanbieden, aan bepaalde voorwaarden zouden voldoen. Zij zouden bijvoorbeeld de garantie moeten kunnen bieden dat dergelijke systemen niet kunnen gebruikt worden zonder dat de ‘locatee’ daarmee instemt en zonder dat deze mee controle kan hebben over LBS. Ook moet men garanties eisen inzake de bescherming van data. Zowel ouders als kinderen moeten er zeker van zijn dat de data niet door derden gebruikt kunnen worden. We voelen dan ook veel meer voor de wijze waarop in het Verenigd Koninkrijk alle betrokken partijen werken met een code met richtlijnen voor de aanbieders van de diensten en een orgaan dat toeziet op het naleven en verder ontwikkelen van de code. Als gsm-operatoren de vrij beschikbare LBS niet ondersteunen, omdat deze niet beantwoorden aan de regels van de code, kunnen ouders deze ook niet gebruiken.

De tegenstanders van LBS zullen aan dergelijke code niet willen meewerken omdat voor hen LBS geen pedagogische meerwaarde kunnen bieden. Bovendien gaan ze niet alleen uit van een argwaan tegen LBS, maar lijken ze ook weinig vertrouwen te hebben in de goede bedoelingen en de zelfverantwoordelijkheid van ouders. Het wantrouwen ten aanzien van de goede bedoelingen van ouders houdt verband met de visie op opvoeding en op de rol daarin van ouders. Als controle gelijkgeschakeld wordt met wantrouwen en gebrek aan respect voor het kind, dan is elke vorm van controle over het kind pedagogisch onwenselijk. Dus zeker controle over de plaats waar kinderen zich bevinden. Maar is controle in opvoeding wel ongewenst? Opvoeders die gericht zijn op de zelfstandigheid en de ontplooiing van het kind en hierbij een groot geloof in de mogelijkheden van kinderen hebben en vertrouwen in de wereld, zullen toch de omgeving waarin kinderen vertoeven, willen controleren. Kinderen hebben tijd en ruimte nodig om te ontwikkelen en te leren van hun ervaringen. Daartoe richten ouders de omgeving in waarin kinderen leven. Overeenkomstig hun ontwikkelingsniveau en leervermogen wordt de buitenwereld in meerdere of mindere mate 'gefilterd'. De toegang tot de wereld en de mensen daarin wordt door ouders met andere woorden altijd beperkt omdat deze wereld te complex en dus te chaotisch is voor het kind. Naarmate kinderen groeien en leren zal deze wereld verruimd worden. Opvoeden is dan te begrijpen als het geleidelijk vergroten van de ruimte waarin kinderen leven. Binnen deze door de ouders gecreëerde ruimte moeten de kinderen alle tijd en ruimte krijgen om leerervaringen op te doen. Vanuit deze visie getuigt het niet van wantrouwen als men kinderen op een bepaalde leeftijd zelfstandig in de openbare ruimte laat rondlopen, binnen bepaalde afgesproken grenzen die mede op een technologische wijze bewaakt worden. Ouders volgen het kind dan niet stap voor stap, maar laten het, uit respect voor de privacy, vrij bewegen. Ze worden alleen gewaarschuwd als het kind bepaalde grenzen overschrijdt. Dit hoeft niet achter de rug van het kind te gebeuren: waarom niet eerst het kind verwittigen dat het een grens overschrijdt, dan kan het nog beslissen wat het doet. LBS liggen vanuit dit perspectief in de lijn van het hekje aan de trap, het tuinhok, de opdracht te wachten aan de hoek van de straat, toelating vragen om ergens te gaan spelen, verwittigen als men ergens aankomt of vertrekt. Als zodanig kan het wel degelijk een pedagogische meerwaarde hebben: op een bepaald moment kan de vrije ruimte voor het kind vergroot worden omdat de ouder het kind kan controleren zonder het daadwerkelijk te zien.

Waarom zouden ouders LBS niet op deze verantwoorde manier gebruiken?

Belangrijk bij dit alles is wel dat de ouders zelf goed geïnformeerd worden over de mogelijkheden en beperkingen van LBS. LBS mogen inderdaad niet aangeboden worden als redmiddel voor het opvoeden met een gerust gemoed van kinderen in een onveilige wereld waar kidnappers overal op de loer liggen. Aanbieders van LBS

bezondigen zich daar wel degelijk aan. Waarom kan je LBS niet aanbieden als een middel om kinderen en jongeren geleidelijk aan meer beweegruimte te geven? Wie zegt dat ouders dat niet willen? De ouders uit de focusgroep willen wel degelijk hun kinderen zo vrij mogelijk laten rondlopen.

Het verlangen van ouders om op een zo comfortabel mogelijke wijze de kinderen op te voeden, hoeft ook niet zonder meer met laksheid gelijkgesteld te worden. Dat ouders maximaal betrokken en beschikbaar moeten zijn, zal niemand betwisten. Maar dat ouders ook recht hebben op een eigen leven en dat dit niet gereduceerd mag worden tot met de kinderen samenzijn en het opvoeder-zijn is ook duidelijk. Op hun kind betrokken ouders kunnen nu beschikbaar zijn op manieren die vroeger niet mogelijk waren. De babyfoon verhoogt zeker en vast het comfort van jonge gezinnen. Telefoon en andere communicatiemiddelen hebben de privacy en de gemoedsrust van zorgende en zorgbehoevende gezinsleden verhoogd. Kunnen LBS niet in dit perspectief verwelkomd worden, niet alleen als hulpmiddelen bij de opvoeding, maar ook als middelen die het comfort en privacy van ouders verhogen? LBS kunnen zo voor beide partijen een goed zijn. Waarmee niet gezegd is dat misbruik of laksheid bij ouders daarmee uitgesloten zijn.

LBS mag aan de ouders niet aangeboden worden als een middel ter voorkoming van allerlei gevaar, maar wel als een middel om de kinderen meer vrije bewegingsruimte te geven. In de lijn van deze overwegingen zouden voorwaarden aangegeven kunnen worden waaraan het introduceren van LBS in de ouder-kindrelatie moet voldoen.

Ouders kunnen LBS niet hanteren zonder eerst hun kinderen te informeren over de mogelijkheden en beperkingen van LBS en over de doelstellingen waarvoor ze LBS zouden willen gebruiken. Het principe is dat de kinderen hun toestemming geven voor mogelijk LBS-gebruik. Zoals de Britse code voorziet, kunnen deze informatie en toestemming best gegeven worden bij de aanschaf van het systeem. De aanbieder moet mede garant staan dat de juiste informatie aan alle partijen gegeven wordt en dat er formele bewijzen zijn van de wederzijdse toestemming. Op het niveau van de ouder-kindrelatie moeten voor- en nadelen van LBS, bedoelingen en voorwaarden besproken worden. Zoals in de overeenkomst met de aanbieder moet, ook in de relatie van ouder en kind, het opzeggen van LBS of het aanpassen van de modaliteiten steeds mogelijk zijn.

Omdat LBS met de bedoeling van het vergroten van de bewegingsvrijheid gebruikt zouden worden, lijkt het wenselijk dat de *'locatee'* het kind is en de *'locator'* de ouder. Deze rollen moeten wederzijds opgenomen kunnen worden afhankelijk van

de omstandigheden. Het kind kan op bepaalde momenten vragende partij zijn om geïnformeerd te kunnen worden over de lokalisatie van de ouder. Zoals het ook vragende partij kan zijn om LBS uit te schakelen. Ook moet het mogelijk zijn dat niet alleen de ouder andere ‘locatoren’ wil aanbrengen, maar ook dat het kind dat kan. Vanzelfsprekend moet ook dit gebeuren door elkaar te informeren en met wederzijdse toestemming.

In feite zouden LBS dan eerder als een middel voor communicatie en sociale netwerking uitgebouwd moeten worden tussen ouders en kinderen en anderen.

In deze logica lijkt het aangewezen om niet alleen passieve LBS, maar ook actieve LBS in het systeem te voorzien en uit te bouwen, waarbij aan de gebruikers allerlei nuttige informatie kan doorgegeven worden (bv. waar is de meest nabijgelegen fietssneller?). Dit impliceert dan wel op zijn beurt dat mogelijke informatie gecatalogiseerd wordt, dat de kwaliteit hiervan bewaakt wordt en dat er verschillende filters mogelijk zijn. Ouders kunnen op deze wijze ook hun verantwoordelijkheid in het doorgeven (en selecteren) van informatie aan de kinderen opnemen.

Belangrijk hierbij is wel dat de bijzondere positie van de ouder als verantwoordelijke voor de opvoeding van het kind bevestigd wordt. Het kan niet zijn dat een kind met iemand anders dan de ouder – zonder diens expliciete goedkeuring – een LBS-overeenkomst sluit.

Zowel in de theorie als de praktijk stoten we op het probleem van leeftijdsgrenzen. Van wanneer kan LBS gebruikt worden? Tot welke leeftijd van het kind? Het is niet toevallig dat hierop geen duidelijk antwoord gegeven wordt. Veel hangt immers af van de vraag voor welke activiteit en in welke omstandigheid LBS gebruikt worden. Bepaling van leeftijden zal ook afhankelijk zijn van hoe in andere regelgevingen leeftijden zijn opgenomen. Dit kan verschillen van land tot land.

Toch zullen enkele leeftijdsgrenzen algemeen aangegeven moeten worden om zowel gebruikers als aanbieders van LBS enig houvast en rechtszekerheid te geven. Zolang een kind minderjarig is en de ouder opvoedingsverantwoordelijk is, lijkt de toestemming van de ouder voor gebruik van LBS noodzakelijk. Eenmaal meerderjarig zijn er weinig argumenten om jongeren te beletten met anderen dan de ouders netwerken op te zetten zonder daarin de ouders te kennen.

Voor wat betreft de leeftijd van de kinderen, kunnen verschillende grenzen aangegeven worden, naargelang het criterium dat men neemt.

Als LBS alleen gebruikt mogen worden met de bedoeling van het op een verantwoorde wijze vergroten van de bewegingsvrijheid van de kinderen, dan kunnen onder een bepaalde leeftijd LBS niet gebruikt worden. Zolang kinderen niet op een veilige manier in de openbare ruimte alleen gelaten kunnen worden, mogen LBS niet gebruikt worden. Onder de 6 jaar is het gebruik van LBS in alle gevallen onge-

wenst. Vanaf 6/7 jaar moeten we wellicht een onderscheid maken tussen de voor het kind vertrouwde en minder of niet vertrouwde omgevingen. Vanaf 7 jaar kunnen kinderen zich in vertrouwde omgevingen (naar school, de bakker, e.d.) onbegeleid bewegen waarbij LBS een hulpmiddel kunnen zijn. Voor vreemde omgevingen lijkt minstens 12 jaar vereist.

Als we evenwel een geïnformeerde en bewuste toestemming van het kind noodzakelijk achten, dan kunnen LBS zeker niet gebruikt worden voor de leeftijd van 12/14 jaar.

BESLUITEND

Het afwijzen van het vrij beschikbaar zijn van LBS door deskundigen, ouders en jongeren lijkt niet haalbaar, gegeven het reeds bestaande aanbod. De bekommernissen inzake de risico's wat betreft vertrouwen, privacy, beveiliging en controle zijn grotendeels terecht, maar een verbod en een door de overheid beperkte toegang lijken hiervoor geen oplossing te bieden.

Op voorwaarde dat providers en operatoren duidelijke garanties geven inzake databeveiliging en het bewaken van de privacy, en op voorwaarde dat ze alleen die LBS ondersteunen die conform een welbepaalde code zijn, kunnen bepaalde LBS wel in de ouder-kindrelatie gebruikt worden.

Deze LBS moeten opgevat worden, niet als een controlemiddel van de ouders, maar als een medium voor sociale interactie en communicatie dat toelaat de bewegingsvrijheid van kinderen en de beschikbaarheid van ouders te vergroten. Zowel ouders als kinderen moeten daarbij de mogelijkheid hebben om zowel de rol van 'locator' als 'locatee' op te nemen. LBS kunnen dan ook verder als 'actieve LBS' ontwikkeld worden.

Daar de wederzijdse toestemming cruciaal is, lijkt het gebruik van LBS onder de 12 jaar niet wenselijk. Zolang kinderen minderjarig zijn, moeten ook de ouders instemmen met het gebruik van LBS.

De toestemming moet berusten op een duidelijk geïnformeerd zijn over de mogelijkheden, beperkingen, bedoelingen en gevaren in verband met LBS. De gegeven toestemming moet te allen tijde gestopt en/of aangepast kunnen worden.

Voorwaarde voor een verantwoord gebruik van LBS en opdat de relatie tussen ouders en kinderen door LBS kan worden verrijkt, is een hoge graad van vertrouwen tussen ouders, kinderen en omgeving. Bij problematische opvoedingssituaties (gedragsproblemen) lijken LBS geen oplossing te bieden.

Wel kan in concrete gevallen waarbij jongeren door een beperking (bv. epi-

leptie, autisme) geen of weinig bewegingsvrijheid krijgen, LBS aangeboden worden als een middel om autonomie en privacy te bevorderen. Een algemene bepaling van wie tot deze groepen behoren is evenwel niet aan te geven.

Literatuurverwijzingen

ARCH (2007).

Child Tracking: Biometrics in Schools & Mobile Location Devices.
(http://www.archrights.org.uk/issues/Tracking%20devices/final_report_on_child_tracking.htm).

Carr, J. (2006).

Lettre to Alun Michael, Beverley Hughes and Paul Goggins concerning LBS (UK code).
(www.chis.org.uk).

Clarke, R. (2007).

What 'Überveillance' is and what to do about it. + Appendix In: K. Michael & M.G. Michael (Eds). *The Second Workshop on the Social Implications of National Security. From Dataveillance to Überveillance and the Realpolitik of the Transparent Society.* (Series: Research Network for a Secure Australia (RNSA). (pp. 27-46; 47-60). Wollongong: Faculty of Informatics, University of Wollongong.

CTIA (2008).

Best Practices and Guidelines for Location-Based Services. (www.ctia.org).

Goto, K. (2006).

LBS tracking services. Stalking with a smile?
(<http://www.gotomobile.com/archives/lbs-tracking-services-stalking-with-a-smile>)

Lane, M. (2003).

Would a microchip keep your child safe? BBC News Online Magazine.
(<http://news.bbc.co.uk/2/hi/3307471.stm>).

Michael, K., McNamee, A. & Michael, M.G. (2006).

The Emerging Ethics of Humancentric GPS Tracking and Monitoring. In: *Proceedings of the International Conference on Mobile Business.* Copenhagen, IEE Computer Society

(<http://ro.uow.edu.au/infopapers/385>).

Michael, K. Perusco, L. & Michael, M.G. (2006).

Location-Based Services and the Privacy-Security Dichotomy. In: *Proceedings of the 3rd International Conference on Mobile Computing and Ubiquitous Networking.* (pp.91-98). London, s.d.
(<http://ro.uow.edu.au/infopapers/382/>).

Michael, M.G., Fusco, S.J. & Michael, K. (2008).

A Research Note on Ethics in the Emerging Age of Überveillance (Überveillance). *Computer Communications*, 31(6), 1192-1199 (<http://ro.uow.edu.au/infopapers/583/>).

ETHISCHE EN MAATSCHAPPELIJKE VRAGEN BIJ HET GEBRUIK VAN LOCATION-BASED SERVICES (LBS) IN DE ZORG

Adelheid Rigo

Inleiding

'Location-based services' (LBS) kunnen op ieder ogenblik informatie geven over de plaats waar iemand of iets zich bevindt. Door gebruik te maken van satellieten kan de positie van een zendertje, een apparaatje dat is bevestigd aan een object (bv. auto) of aan een persoon (bv. een gsm, een armbandje, een riem, ...) via software en via een provider aan een ontvanger worden kenbaar gemaakt.

Technologische systemen als LBS maken het mogelijk om personen en objecten te volgen. Zo stellen LBS transportbedrijven in staat om al hun voertuigen op ieder ogenblik te lokaliseren. LBS bieden de gebruikers nieuwe mogelijkheden maar roepen tevens vragen op.

In deze bijdrage staat het gebruik van LBS in de zorg centraal. In een literatuurstudie bekijken we de verschillende invalshoeken die de ethische implicaties onderzoeken van deze nieuwe technologische toepassingen in de zorg. Ons eigen empirisch onderzoek bestaat uit een focusgroepgesprek waarvan de deelnemers professioneel of privé betrokken zijn bij de zorg voor volwassenen. De analyse daarvan is het tweede deel van deze bijdrage.

Ons literatuuroverzicht vangt aan met de bedenkingen van Dobson, hoogleraar geografie aan de Universiteit van Kansas. Hij schrijft in 2003 een spraakmakend artikel over geografische informatiesystemen ('Geographic Information Systems (GIS) technologies') met als voornaamste focus de 'Location-based services' (LBS). In dit artikel schetst hij mogelijke toekomstige scenario's en concrete ethische problemen bij het gebruik van LBS. Dobson krijgt veel erkenning voor zijn baanbrekend werk waarbij hij via GIS mijnenvelden tracht te ontdekken en te verwijderen maar ook voor het definiëren van de maatschappelijke risico's waartoe deze technieken kunnen leiden. Techniek kan voor Dobson zowel op een goede als op een slechte manier worden aangewend.

Zo kunnen LBS helpen om ouderen met ruimtelijke desoriëntatie vlugger op te sporen. Hierdoor kunnen mantelzorgers voor een stukje worden ontlast. Dementerende ouderen zijn in staat om langer thuis te blijven en om het gebied waarin zij zich veilig kunnen bewegen, te vergroten.

Technologie kan gebruikers helpen hun autonomie te vergroten, en hen in staat stellen verder deel te nemen aan het maatschappelijke leven. Onderzoek toont echter dat er een verschil is tussen 'what patient manuals say and sell vs. what patients face and fear' (Lehoux, 2004). Aan de hand van interviews met patiënten stelt Lehoux een diepe ambivalentie vast bij het aanwenden van innovatieve technologieën in de geneeskunde. Volgens Lehoux zijn deze tegenstrijdige gevoelens van angst gepaard gaande met dit gebruik zowel te wijten aan de ziekte als aan het per-

soonlijk levenstraject van de patiënt. Deze gedachte extrapolierend kunnen wij stellen dat LBS wel kunnen bijdragen tot een grotere bewegingsvrijheid voor dementerende ouderen, maar dat deze laatsten toch afhankelijk blijven van anderen die hen kunnen 'gadeslaan'. Het gevoel 'gevolgd te worden' zou door sommige gebruikers kunnen ervaren worden als een nadeel dat niet opweegt tegen de voordelen. Mogelijke 'dubbelheden' komen tevens naar voor in onderzoek van het Trimbos-instituut in Nederland (2009) naar het gebruik van GPS voor mensen met dementie. Bij wijze van proef implementeren de onderzoekers op vrijwillige basis GPS-apparaatjes bij personen met dementie in verschillende woonsituaties. Hoewel het rapport concludeert dat 'het GPS-apparaat toepasbaar lijkt voor mensen met dementie' (2009, p. 26) ondervindt hun proefimplementatie hinder doordat 'onbekend onbemind maakt' (2009, p. 26) en dit zowel voor mensen met dementie, als voor hun mantelzorgers, als voor 'medewerkers en cliëntenraden binnen zorginstellingen' (2009, p. 27). Zo vertelt een mantelzorger: 'Ze voelt zich net een hondje met een touwtje' (2009, p. 24). Een andere dementerende persoon die naar eigen zeggen het apparaatje niet veel gebruikt, vindt 'het (LBS) maar een raar idee' (2009, p. 24).

Aangezien het aanvaarden van vernieuwende technologieën tevens afhankelijk is van hoe mensen over technologie denken, situeren wij de techniek van LBS binnen een aantal filosofische denkkaders omtrent de plaats van technologie in onze maatschappij en cultuur.

Aansluitend hierbij, tevens met het doel de uitspraken van de deelnemers van onze focusgroepen beter te plaatsen, doen wij beroep op het recente onderzoek van Kozinets (2008). Zijn onderzoek toont aan hoe ideologieën en denkwijzen van zelfs honderden jaren geleden over de functie van technologie, ons nog steeds beïnvloeden in het aanvaarden van nieuwe technologieën. Hij stelt zelfs dat gebruikers niet de technieken zelf maar de 'ideologieën' over deze laatste 'consumenten'. Hij stelt vier 'ideologieën' voor die ons gebruik van technologie beheersen.

Vermits in deze bijdrage het gebruik van LBS in de zorg centraal staat, focussen wij op de belangrijkste principes uit de medische ethiek: autonomie en 'informed consent', weldoen en rechtvaardigheid (Beauchamp, 2001) en verbinden deze aan één uitgewerkte code voor het gebruik van LBS, de 'Code of Practice for the use of passive location services in the UK' (2006), verder kortweg de Britse code of code genoemd. Een aantal deelnemers aan onze focusgroep over zorg zijn werkzaam in de medische sector. Hun morele redeneringen over LBS en zorg zijn sterk verbonden met de genoemde bio-ethische principes.

Voor de analyse en interpretatie van het focusgroepgesprek, door ons georganiseerd in maart 2010, baseren wij ons op de concepten ontwikkeld in de literatuurstudie,

op ethisch relevante literatuur omtrent privacy en op de Britse code. We besluiten deze bijdrage met concrete suggesties van de focusgroep voor een verantwoorde integratie van LBS in een zorgkader.

De maatschappelijke en ethische vragen van Dobson bij het gebruik van LBS

Reeds in 2003 schrijft Dobson een artikel over LBS met de tot de verbeelding sprekende titel 'Geoslavery'. 'Geoslavery' definieert hij als een praktijk waarbij een 'entiteit, een meester met dwang of in het geheim controle heeft of uitoefent over de fysieke locatie van een ander individu, de slaaf' (2003, p. 47). Dobson wil de mogelijkheden tot misbruik en tot een onethisch gebruik van LBS in kaart brengen. Als medeontwikkelaar en overtuigd van al het goede dat GIS mensen kan brengen, wil deze auteur GIS en LBS niet in een negatief daglicht plaatsen, maar het publiek waarschuwen, het debat aanmoedigen en (rechts)middelen voorstellen. Hij is het oneens met de gang van zaken anno 2003 waar er reeds commerciële LBS-toepassingen werden aangeboden zonder enige restrictie 'to empower those who would be masters, and safeguards have not yet evolved to protect those destined to become slaves' (Dobson, 2003, p. 48).

De commerciële producten waarnaar Dobson refereert zijn onder meer een armband (met zendapparaatje) voor ouderen en kinderen waardoor hun locatie op ieder ogenblik kan worden opgespoord. Anno 2003 zijn LBS-toepassingen om voertuigen te volgen en te traceren, zoals graag ingezet door transportmaatschappijen, reeds in gebruik.

Dobson signaleert ethische problemen en mogelijk misbruik in drie gebieden: op gebied van mensenrechten (a), van vrouwenrechten (b) en van sociale verantwoordelijkheid (c).

(a) In westerse landen met een lange traditie in het beschermen van de persoonlijke vrijheid is 'geoslavery' een schending van de mensenrechten. Mogelijk misbruik van LBS zal, volgens Dobson, in deze landen snel aan banden worden gelegd door zowel culturele, normatieve begrenzingen als door toekomstige wetgeving. In landen zonder deze beschermende mechanismen voor individuen ziet Dobson scenario's waar LBS-armbandjes worden gedragen door arbeiders in plantages zodat deze zich nergens meer kunnen verbergen om te rusten. Kinderslaven ziet hij via het systeem onder dwang stelen in specifieke straten op bepaalde uren. Seksslaven kunnen sterker onder druk worden gezet om op bepaalde straathoeken of in een bordeel te blijven.

'Geoslavery' overtreedt hierbij artikel 4 en 13 van de Rechten van de Mens

(1948)¹ en impliciet het ‘Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind’ (1959)².

Volgens Dobson vallen diverse aspecten van ‘geoslavery’ tevens onder wetten die ‘stalking’ bestraffen. In landen waar wetgeving bestaat over ‘stalking’³ kan men deze laten gelden. Ook bestaande wetgeving rond ‘human branding’ zou kunnen vigeren wanneer men misbruik zou maken van het inplanten van LBS-toepassingen onder de huid.

(b) Om ‘geoslavery’ en vrouwenrechten te illustreren vertelt Dobson het verhaal van Sevda Gok, een 17-jarig Turks meisje dat werd vermoord door haar 14-jarige neef in het kader van een eremoord. Zij was zonder toestemming naar de film geweest. De familierraad besliste om haar te executeren omdat zij hierdoor de wetten van haar gemeenschap zou hebben overtreden. Indien in een dergelijke context meisjes en vrouwen met LBS zouden worden gevolgd, zou dit kunnen leiden tot nog meer misdaden.

(c) Wat de sociale verantwoordelijkheid ten opzichte van LBS betreft, gaat Dobson ervan uit dat LBS een technologie is die toelaat extreme tendensen in de menselijke natuur uit te vergroten. Ouders die erg beschermend zijn naar hun kinderen toe, kunnen door gebruik te maken van LBS extreem controlerend worden. Dit geldt tevens voor echtgenoten die elkaar trachten te controleren, of voor werkgevers die hun werknemers willen sturen.

Bezorgde kinderen zullen LBS willen gebruiken om hun dement (wordende) ouders te volgen. Maar wie zal bepalen wanneer zulk een systeem verantwoord is? Mogen LBS vrij in de handel te verkrijgen zijn? Of heb je de toestemming van een arts, een commissie van hulpverleners, ... nodig om LBS in de zorg te mogen gebruiken zoals sommige participanten van onze focusgroep zullen voorstellen.

Volgens Dobson dienen de productontwikkelaars⁴ en verkopers deze verantwoordelijkheid op te nemen. Zij dienen de toepassingen zo te ontwikkelen dat de risico’s tot onethisch gebruik minimaal zijn.

¹ Artikel 4: ‘Niemand zal in slavernij of horigheid gehouden worden. Slavernij en slavenhandel in iedere vorm zijn verboden.’

Artikel 13. 1. ‘Een ieder heeft het recht zich vrijelijk te verplaatsen en te vertoeven binnen de grenzen van elke Staat’. (http://www.mensenrechten.be/pdf/UVRM_nl.pdf)

² Zelf denken wij hierbij vooral aan artikel 16: ‘Geen enkel kind mag worden onderworpen aan willekeurige of onrechtmatige inmenging in zijn of haar privéleven, in zijn of haar gezinsleven, zijn of haar woning of zijn of haar correspondentie, noch aan’

³ In België staat ‘stalking’ in het Strafwetboek bij artikel 442bis (30/10/1998). Ook de VS, het VK, Canada, Nieuw-Zeeland en vele Noord-Europese landen kennen een wetgeving om ‘stalking’ tegen te gaan.

⁴ De productontwikkelaars in voorliggend ‘Liveline project’ nemen deze verantwoordelijkheid ernstig en houden bij het ontwerp van LBS rekening met de bekommernissen van de gebruikers.

Dobson, als wetenschapper en medeontwikkelaar van GIS, vergelijkt zijn maatschappelijke verantwoordelijkheid met deze van Robert Oppenheimer: 'Like nuclear energy, LBS offers major benefits on the one hand and horrendous risks on the other' (2003, p. 52).

De filosofie van de techniek

Waarom mensen weerstand hebben tegen het gebruik van technologie, of deze net toejuichen, heeft veel te maken met hun visie op technologie.

Men kan een louter instrumentele visie op technologie hebben: technologie is een instrument om de menselijke mogelijkheden te vergroten. Inherent aan de menselijke vrijheid is dat de mens deze nieuwe mogelijkheden ten goede of ten kwade aanwendt. Techniek is een neutraal instrument dat men ethisch goed of slecht kan gebruiken.

Naar deze zienswijze wordt verwezen als naar de 'neutraliteitstheorie'. Wij menen deze visie weerspiegeld te zien in het artikel van Dobson: 'Technology per se is neither good nor evil, and it certainly cannot be held responsible for the sins of society. But technology can empower those who choose to engage in good or bad behavior' (Dobson, 2003, p. 50).

In de loop van de 20ste eeuw heeft deze visie veel kritiek gekregen van filosofen als Ellul, Heidegger en de filosofen van de Frankfurter Schule. Ellul betreurt de wijze waarop de techniek in de moderne maatschappij alle aspecten van ons leven herleidt tot het optimaliseren van onze efficiëntie. Techniek is niet langer een middel tot, maar wordt een doel op zichzelf. Mensen richten zich tot de techniek om problemen op te lossen. De nieuwe problemen die hieruit voortspruiten, tracht men opnieuw op te lossen door een beroep te doen op techniek. De techniek krijgt een determinerende rol in onze cultuur en wordt autonoom. Niemand kan de ontwikkeling van de techniek nog controleren of modelleren. Op deze wijze is de techniek verantwoordelijk voor de vervreemding van de mens van de werkelijkheid. De werkelijkheid verwordt tot grondstof, tot materiaal en verliest haar andere betekenissen en waarden (o.a. Heidegger).

Zowel de louter instrumentele visie op technologie als de visie dat technologie autonoom en deterministisch opereert in onze cultuur, en de mens hierbij vervreemdt van zichzelf en zijn omgeving, zijn achterhaald.

Een hedendaags filosoof van de techniek als Don Ihde (1990) onderscheidt vier verschillende gradaties in de relatie tussen mens en techniek. Bij het gebruik van bijvoorbeeld telefoons, auto's, televisies, ... zijn wij niet gefocust op deze technologieën zelf maar op wat zij zichtbaar maken. Ihde beweert dat wij deze toestellen 'inlijven'

wanneer wij ze gebruiken, zij worden een 'quasi-ik' (1). Andere toestellen worden helemaal geen 'quasi-ik'. Wanneer wij voor het eerst de decoder voor digitale televisie programmeren, zijn we gericht op het apparaat zelf. Het kan aanvoelen als een techniek die we moeten 'veroveren'. Hier is technologie een 'alteriteit' (2). Op het continuüm tussen beide extreme relaties van de mens tot de techniek onderscheidt l'he nog een derde relatie, een 'hermeneutische', een interpreterende, betekenisgevende relatie. Een thermometer geeft een getalwaarde die wij interpreteren als temperatuur, in de betekenis van een warme of koude omgeving. De techniek van de thermometer geeft ons toegang tot de werkelijkheid maar wij moeten haar telkens interpreteren (3). Ten slotte kan technologie louter aanwezig zijn als een achtergrond, een context waarin wij ons bewegen. Denken wij hierbij aan de verwarming of airco, aan de lichten bij het werk 's avonds, De mens ervaart de techniek hier niet meer expliciet (4).

Ook al zijn er verschillende niveaus van samensmelting tussen mens en techniek, technologie bemiddelt onze waarneming en interpretatie van de werkelijkheid. Technologie geeft mede actief vorm aan ons mens zijn en aan onze perceptie van de werkelijkheid. Wij kunnen moeilijk nog mens zijn zonder een relatie met de techniek.

Deze filosofische bevindingen zien wij tevens weerspiegeld in het meer praktische, op de praktijk gerichte onderzoek van de informatietechnologie.

De ideologie van de technologie in de verhalen van gebruikers

De erkenning dat de verhalen van technologiegebruikers (ook) ideologisch van natuur zijn, neemt toe. Eind jaren '90 groeide de consensus dat men door het ont-hullen van bepaalde onderliggende culturele en ideologische processen (mede) kan uitleggen waarom mensen allerlei technologieën aanvaarden en gebruiken. Kozinets (2008) gaat in zijn poging tot verduidelijking nog verder: 'People are not just consuming technological gadgets and gizmos, they are consuming the ideology of technology itself.' Een toenemend aantal onderzoeken (o.a. Thompson, 2004) exploreert de ideologische en mythologische set van verhalen (discourses) over technologie. Onderzoekers van deze technologie-ideologieën analyseren op systematische wijze de verhalen van gebruikers/consumenten over technologie. Het gebruiken van een ideologie in een verhaal zou gebruikers een sterker gevoel van persoonlijke en sociale identiteit geven.

Theoretisch is het niet vanzelfsprekend om aspecten van een ideologie zo te specificeren dat men deze kan verbinden met de verhalen (narratives/discourses) van ge-

bruikers. Vandaar dat ik voor de analyse van onze focusgroep (mede) beroep wil doen op de theoretische ideologie-indeling van Kozinets (2007), specifiek bedacht voor gebruikers van technologie.

Hij onderscheidt een viertal ideologieën:

A. 'Tectopian Ideology': technologie bevordert sociale vooruitgang

Gegroeid sinds de renaissance, predikt deze 'technologische utopie ideologie' vooruitgang. Mens en maatschappij groeien naar een perfecte wereld door een juist gebruik van wetenschap en technologie. Sociale en technologische vooruitgang hangen samen (cfr. Francis Bacon): 'De technologische cultuur is een maat voor de menselijke vooruitgang door technologie' (Kozinets, 2007, p. 869). Sociale en morele vooruitgang gaan hand in hand met materiële vooruitgang.

Deze ideologie vinden wij vandaag terug in het verhaal van sommige zakenmensen, politici en schrijvers over marketing. Een voorbeeld van deze laatsten zijn Hamel en Prahalad, die in hun advies ondernemingen aanmoedigen om constant te zoeken en te investeren in nieuwe technologie. Het optimisme taant echter wanneer nieuwe technologieën de oude overnemen, en deze geleidelijk hun glans verliezen. Het kernpunt van deze ideologie die technologie als vooruitgang ziet, wordt geproblematiseerd door tragedies als Hiroshima, Tsjernobyl, de recente BP-olieramp.

B. 'Green Luddite Ideology':

technologie is een destructieve kracht in onze maatschappij

De term verwijst naar de Industriële Revolutie waar de luddisten militante anti-industriëlen waren. De luddisten waren bang dat machines het werk van mensen zouden overnemen en mensen overbodig maken.

Techniek maakt de ambachtsman overbodig, holt traditionele bestaanswijzen uit⁵, plundert onze natuurlijke rijkdommen en is destructief voor de natuur en voor traditionele levenswijzen. Voorbeelden van deze ideologie vinden wij terug bij onder meer de hippies, de Amish, de Quakers en bij bepaalde strekkingen van de anti- of andersglobalistenbeweging.

De 'Tectopian Ideology' en de 'Green Luddite Ideology' bevatten ideologische stellingen die elkaars tegengestelde zijn. De 'Tectopian Ideology' begrijpt technologie als de motor van vooruitgang. Zij predikt een optimistische visie over technologie als een moreel goed. De geschiedenis en de tekorten van de technologie leren ons echter dat deze ideologie naïef was. De 'Green Luddite Ideology' waar de mens in opstand komt tegen het object 'technologie' en de natuur beschouwt

⁵ Bijvoorbeeld in onze focusgroep: LBS kan/mag de menselijke solidariteit niet vervangen.

als het hoogste goed, is eerder onrealistisch.

Hedendaagse filosofen als Ihde herdenken de dichotomie mens-techniek en laten de veelheid van deze verhouding zien.

C. 'The Work Machine Ideology':

technologie is een belangrijke component van onze globale economie

Deze ideologie, ontstaan tijdens de Industriële Revolutie (eind 18de eeuw), verbindt kapitalisme met technologie. Dankzij technologie kan de economie groeien. Techniek brengt economische groei, meer welde en succes. Techniek maakt de productieprocessen meer efficiënt.

Typisch voor deze ideologie is de theorie van het 'scientific management' (F. Taylor), gericht op het meten en opdrijven van prestaties door bijvoorbeeld de installatie van de lopende band in de fabriek.

Deze ideologie werd erg bekritiseerd aangezien zij onder meer leidde tot de uitbuiting van de arbeiders. Bovendien kan de sterke arbeidsverdeling leiden tot vervreemding waardoor de mens/arbeider zich niet meer kan ontplooiën.

D. 'The Techpressive Ideology': technologie is de sleutel tot plezier

Chronologisch is de 'Techpressive Ideology' de meest recente ideologie. Technologie is een bron van plezier en genot. Zo zijn videogames een standaard onderdeel van onze cultuur geworden. Men spreekt reeds van een 'game generation'.

Vanaf de jaren '90 maakt eigentijdse zelfexpressie vaak gebruik van digitale technologie. Vele muzikcomponisten, filmmakers, modeontwerpers en designers allerhande vinden een creatieve uitlaatklep in technologie.

De opkomst van nieuwe technologische gadgets, 'toys' (o.a. gsm) zijn articulaties geworden van jeugdigheid, 'cool' zijn, creatief zijn,

Belangrijke kritieken op deze ideologie zijn dat de technologie verslavend werkt en mensen isoleert van elkaar.

Uiteraard kan het luisteren naar onderliggende ideologieën bij gebruikers van technologie ons niet alle informatie bieden. Er blijven vragen zoals: welke relaties zijn er tussen de ideologie en de levensstijl en waarden van de gebruikers? Kunnen wij de 'Work Machine' en 'Techpressive Ideology' als meer individualistische en de 'Techtopian' en 'Green Luddite' ideologie als meer collectivistische ideologieën zien? Zijn er verbanden tussen de ideologie van de gebruiker en bepaalde identiteitskenmerken als geslacht, sociale klasse, leeftijd, nationaliteit, subcultuur en cultuur?

Bepaalde van deze laatste parameters zijn voorwerp van onderzoek in een ander literatuurveld: welke factoren beïnvloeden het gebruik van informatietechnologie?

Theorieën en modellen omtrent de aanvaarding van informatie-technologie door de gebruikers

Zowel onderzoekers uit verschillende domeinen (sociologen, psychologen, filosofen, ethici, ...) als producenten van technologie zijn geïnteresseerd in de factoren die het gebruik van informatietechnologie door gebruikers beïnvloeden. Dit literatuurveld onderscheidt verschillende factoren betrokken bij de aanvaarding van informatie-technologie: factoren die verband houden met de psychologie van de gebruikers (1); factoren die verband houden met het ontwerpproces van de informatie-technologie (bv. een makkelijk te gebruiken interface zal het gebruik/de aanvaarding van de technologie vermeerderen/vergemakkelijken) (2); factoren die verband houden met hoe de gebruikers de kwaliteit van de technologie inschatten (3). Deze vorm van onderzoek wil de 'user acceptance' van de betrokken technologie zo betrouwbaar mogelijk voorspellen. Het bestuderen van de factoren die gepaard gaan met de aanvaarding van informatietechnologie onderzoekt tevens de weerstanden hiertegen.

'Technologie aanvaarden' definiëren zij als de aantoonbare bereidheid van een gebruikersgroep om informatietechnologie te gebruiken voor de taken waarvoor het ontworpen is. De onderzoekers zijn er zich goed van bewust dat het feitelijk gebruik vaak lichtjes zal afwijken van het 'ideale', geplande gebruik. Toch beschouwen zij dit soort afwijkingen niet als significant voor de essentie van hun aanvaardings-theorie/-model. Dit onderzoek wil voorspellen hoe gebruikers zullen omgaan met nieuwe technologie. Het is niet ongewoon dat deze 'usability evaluations' resulteren in specifieke verbeteringen in de interface design.

Wat voor ons onderzoek van toepassing is, zijn de modellen om de psychologie van de gebruikersaanvaarding te begrijpen.

Zich baserend op de sociale psychologie definiëren deze onderzoekers aanvaarding (acceptance) als een uitkomstvariabele in een psychologisch proces dat gebruikers doormaken in hun beslissingsproces omtrent technologie. Zo bestudeert de 'Theory of Reasoned Action' (TRA) de relatie tussen enerzijds overtuigingen, houdingen, normen, intenties en anderzijds gedrag (Ajzen & Fishbein). Volgens de TRA wordt de houding tegenover een gedrag (bv. gebruik van LBS) bepaald door de overtuigingen die men heeft over de gevolgen van dat gedrag en van de affectieve evaluatie van die gevolgen. Dit is wat onze participanten aan de focusgroepen ook doen: zij trachten te kijken naar de gevolgen van het gebruik van LBS en geven hun affectieve evaluatie van de gevolgen.

Nog meer toegepast is TAM (The Technology Acceptance Model). Volgens TAM wordt de 'user acceptance of any technology' bepaald door twee factoren: de geper-

cipieerde bruikbaarheid en het gebruiksgemak. De gepercipieerde bruikbaarheid definiëren deze onderzoekers als de mate waarin gebruikers geloven dat het systeem hun functioneren zal bevorderen. Gepercipieerd gebruiksgemak is de mate waarin de gebruikers geloven dat het gebruik van het systeem eenvoudig zal zijn. Ook deze factoren komen naar voor in de focusgroep.

Concepten uit de medische ethiek toegepast op het gebruik van LBS in de zorg

A. Het principe van autonomie van personen en het principe van weldoen

Daar meerdere van onze participanten werkzaam zijn in de zorgsector, of vanuit een persoonlijke ervaring met zorg reflecteren over zorg, formuleren zij hun reflecties over LBS regelmatig in concepten, typisch voor de medische ethiek.

Het principisme, een vaak toegepaste methode van redeneren in de medische ethiek vertrekt van vier clusters van principes die door specificering en weging op concrete ethische dilemma's worden toegepast. Deze vier clusterende principes zijn: (1) 'respect voor autonomie', het principe dat respect uitdrukt voor de beslissingscapaciteit van autonome personen; (2) 'niet-schaden', de grondnorm betreffende het vermijden van het veroorzaken van schade; (3) 'weldoen', het beginsel betreffende het verstrekken van voordeel en betreffende het afwegen van voordelen ten opzichte van risico's en kosten; en (4) 'rechtvaardigheid', het principe voor het eerlijk verdelen van voordelen, risico's en kosten.

Het principe van autonomie krijgt vaak de meeste aandacht omdat het een tegenwicht vormt voor het paternalisme en de professionele autoriteit (Jonsens, 1998, p. 336). Het sociaal-culturele milieu van de jaren zestig en zeventig in Europa kenmerkt zich door verzet tegen allerlei vormen van autoritaire controle. Vele bewegingen van sociaal protest en bevrijding eisen de rechten van het individu op. Ook de traditionele medische praktijk wordt beïnvloed door deze bewegingen van sociaal protest en bevrijding (Campbell, 1996, p. 3). De traditioneel paternalistische medische praktijk en de 'passieve' rol van de patiënt worden in vraag gesteld.

Het traditioneel medisch model van 'welzijn', dat de gezondheidszorg domineerde tot ruwweg de eerste helft van de twintigste eeuw, werd verdrongen door het moderne 'autonomy model' (Faden, 1986, p. 81, 100-101, 186-187) met veel aandacht voor de 'informed consent' van de patiënt.

Critici (Widdershoven, 2000, p.10) menen dat de principebenadering ethische problemen teveel stelt in termen van individuele afwegingen van patiënt en arts, en een 'neiging' vertonen tot codificatie en regulering van fundamentele rechten en plichten. Samen met het geïnformeerd toestemming verlenen van de patiënt bij

beslissingen over al dan niet behandelen, beschouwen zelfs de critici dit voorgaande tevens als een positief gevolg van de nieuwe ethiek. De grootste tekortkomingen van het principisme liggen voor deze critici bij de toepassing op situaties waarin mensen met een gebrekkige zelfbeschikking zijn betrokken. Zij denken aan personen met een verstandelijke handicap en aan de grote groep van dementeren: 'In het omgaan met incompetent patiënten is het beginsel van respect voor autonomie niet goed toepasbaar' (Widdershoven, 2000, p.10). In de Britse code, berustend op toestemming, vinden wij geen richtlijnen voor deze groepen van personen. Men onderzoekt de mogelijkheden om de tekortkomingen van de principebenadering 'op te lossen'. Eén mogelijkheid hierbij is dat men zoekt naar de inhoudelijke betekenis van het principe van 'respect voor de autonomie van personen'. Dit beginsel vergt duidelijk meer dan het niet-interfereren in de persoonlijke zaken van anderen. In bepaalde contexten impliceert het zelfs dat men de bekwaamheid van anderen tot een autonome keuze dient te bevorderen⁶. In dit verband maakt het 'shared decision-making' model of het 'overlegmodel', waarbij subjecten actief betrokken worden bij beslissingen, grote opgang. Clinicus en patiënt/subject beschikken elk over een eigen zienswijze en eigen informatie en trachten samen, in consensus, tot de juiste keuze te komen (Charles, 1999). Verschillende participanten van de focusgroep beschouwen het 'overlegmodel' als een weerspiegeling van hun professionele waarden.

B. Informed Consent

Vanaf de twintigste eeuw doet de juridische doctrine van 'informed consent' vooral een beroep op zelfbepaling, autonomie wanneer zij de verplichting tot toestemming rechtvaardigt.

Het begrip 'informed consent' (geïnformeerde toestemming) wordt in verschillende contexten en betekenissen gebruikt. Beauchamp en Childress (1989, p. 76-77; 1994, p. 143-144; 2001, p. 76) analyseren de geïnformeerde toestemming zowel in termen van 'de sociale regels van de 'informed consent' als in termen van een autonome keuze van subjecten'. Eerst genoemde betekenis wordt gebruikt binnen een institutionele context (bv. een ziekenhuis, een wetenschappelijk experiment, richtlijnen, ...) waar het nodig is om de geldige toestemming (consent) te verkrijgen van potentiële patiënten/gebruikers, respectievelijk subjecten. Indien de voorgeschreven procedures en regels tot het verkrijgen van die toestemming zijn gevolgd, wordt de autorisatie van het subject beschouwd als een geïnformeerde (informed) toestem-

⁶ In de vijfde editie schrijven Beauchamp en Childress letterlijk: 'Respect for autonomy obligates professionals in health care and research involving human subjects to disclose information, to probe for and ensure understanding and voluntariness, and to foster adequate decision-making' (2001, p. 64).

ming. De morele juistheid van de gevolgde institutionele regels kunnen wij, aldus Beauchamp en Childress, evalueren door een tweede betekenis van 'informed consent' te introduceren.

'Informed consent', geanalyseerd in termen van 'een autonome keuze van subjecten' (bv. gebruikers van LBS), betekent dat individuen een autonome autorisatie geven. De klemtoon ligt hier op het actief autoriseren, d.w.z. dat een subject, dat substantieel begrijpt wat er zal gebeuren en wat de implicaties zijn, in de substantiële afwezigheid van de controle van anderen, een professioneel of dienst autoriseert om iets te doen. Wij gebruiken de term substantieel omdat in de reële wereld acties (bv. toestemming) nooit absoluut autonoom kunnen zijn. Subjecten zijn immers nooit helemaal vrij van de dwingende invloed van anderen. Iedereen leeft samen met vrienden, familie, ... en wordt beïnvloed door hun waarden, houding, en mening.

De toestemming op basis van informatie is geworteld in de bekommernis om de autonome keuze van subjecten mogelijk te maken en te beschermen. De autonomiegedachte vormt de grondslag van deze laatste betekenis van 'informed consent'.

Wij kunnen 'informed consent' analyseren en operationaliseren in een vijftal elementen:

I. De drempel-elementen:

1. De competentie (de bekwaamheid om te begrijpen en te beslissen)
2. De vrijwilligheid (in het beslissen)

II. De informatie-elementen:

3. Het ontsluiten (van materiële informatie)
4. De aanbeveling (van een plan)
5. Het begrijpen (van de ontsloten informatie en het aanbevolen plan)

III. De toestemmings-elementen:

6. De beslissing (ten gunste van een plan)
7. De autorisatie (van het gekozen plan)

Competentie en vrijwilligheid vormen de drempel-elementen. Zij constitueren de voorwaarden om autonoom informatie te begrijpen, op basis hiervan te beslissen en eventueel te autoriseren. Waar nu precies de drempel ligt om een persoon 'incompetent' te verklaren, is voor discussie vatbaar. In de literatuur vinden wij twee grote standaardopvattingen over competentie⁷. Een eerste opvatting ziet competentie als de bekwaamheid of het vermogen om iets bepaald te doen. In deze context

⁷ BRODY BARUCH A.(1988). Life and Death Decision Making. New York, Oxford, Oxford University Press: 101.

betreft het de bekwaamheid om te participeren in beslissingen in verband met het toelaten van het gebruik van LBS. Een persoon met een licht mentale handicap kan in staat zijn zijn/haar eigen huishouden te beredderen, maar in hoeverre kan hij/zij de implicaties van een LBS begrijpen, en hieromtrent autonoom een beslissing nemen? Een tweede opvatting van competentie, vaak impliciet gehanteerd door gezondheidsverstrekkers, is dat de bekwaamheid tot beslissen neerkomt op de door de patiënt actueel genomen beslissingen. In de praktijk betekent het vaak dat wanneer een patiënt tot een, in de ogen van de arts, ongewone beslissing komt, de arts overgaat tot het revalueren van de competentie van desbetreffende patiënt. Artsen zijn niet altijd het best geplaatst om in zulke gevallen competentie te beoordelen⁸. Patiënten die het eens zijn met de adviezen van de arts, worden al vlug als competent beschouwd. Tegen deze achtergrond zal de focusgroep een voorstel doen om een commissie te laten toezien op het gebruik van LBS. De Britse code geeft geen richtlijnen voor het gebruik van LBS bij volwassen personen die niet of minder competent zijn. Wel bevat de code specifieke richtlijnen voor het gebruik van LBS bij kinderen.

Vrijwillig betekent onafhankelijk en vrij van manipulatie of dwang tot een beslissing komen. Er zijn een drietal vormen van beïnvloeding.

Dwang is een eerste categorie van beïnvloeding. We spreken enkel en alleen van dwang wanneer iemand gebruik maakt van dreigement, om macht over iemand te krijgen (Beauchamp, Childress, 2009, p. 133-134). Dwang is niet verzoenbaar met het nemen van een vrijwillige beslissing.

Een andere vorm van beïnvloeding is iemand overtuigen door argumentatie. Door iemand aan te moedigen om zijn gezond verstand te gebruiken kan men iemand anders in iets doen geloven, op andere gedachten brengen of overtuigen om anders te handelen (Beauchamp, Childress, 2009, p. 133-134). Dit sluit aan bij het gebruik van het 'overlegmodel' in de zorg waar de participanten van de focusgroep meermaals naar verwijzen. Deze vorm van beïnvloeding kan compatibel zijn met een vrijwillige beslissing.

Manipulatie is een algemene term voor verschillende vormen van beïnvloeding die noch als overtuiging, noch als dwang kunnen worden beoordeeld. Hierbij zal men de ander opzettelijk in een bepaalde richting sturen. Door bijvoorbeeld de gegeven

⁸ zie tevens GRISSO, T., APPELBAUM, P.S., (1998). *Competence to Consent to Treatment: A Guide for Physicians and Other Health Professionals*. New York, Oxford University Press.
Rudnick (2004: 129-137) bespreekt het 'Mac Arthur Competence Assessment Tool-Treatment' als één van de best ontwikkelde instrumenten om de competentie van een patiënt voor behandeling te evalueren.

informatie te manipuleren, kan men ervoor zorgen dat iemand een totaal andere kijk krijgt op de situatie, waardoor deze ook een andere conclusie zal trekken en een andere beslissing zal nemen. Leugens, misleiding en het opzettelijk achterhouden of overdrijven van informatie, zijn andere vormen van manipulatie, onverzoeikbaar met het maken van een autonome beslissing.

In de inleiding van de Britse code staat duidelijk gestipuleerd: 'Industry and the public alike do not want location services to be used to locate customers, particularly children, either without their knowledge or *against their will*'. En bij de algemene principes van dezelfde code lezen wij: 'LS should not be used for any form of *unauthorised surveillance*'; 'alert messages should be sent at random to guard against consumers being located without their knowledge'. Op deze wijze tracht de code het vrijwillig gebruik van LBS te beschermen.

Het ontsluiten van informatie hangt samen met de plicht tot informatie. Op gronden van het niet of niet voldoende ontsluiten van informatie werden in de VS veel rechtszaken geopend en vele 'informed consents' ongeldig verklaard.

Bij het ontsluiten van informatie kan men nagaan vanuit welke 'standaard' wordt vertrokken. De 'Code of Practice for the use of passive location services in the UK' (2006) kan zo'n standaard vormen.

Onontbeerlijk voor een autonome beslissing is dat de informatie goed wordt begrepen. Ook de Britse code (2006, general principles) benadrukt dit algemeen principe: 'Location services must be consent-based and *simple for consumers to understand*'.

De toestemming tot het uitvoeren van de beslissing, de autorisatie, wordt tevens bewaakt in de genoemde Britse code. De authenticiteit van de autorisatie voor het in werking stellen van de LBS wordt op verschillende wijzen gecontroleerd: '... the code targets identity verification as requiring sequential layers of validation ...' (Britse code, 2006, specific provisions).

Wij besluiten dat de Britse code rekening houdt met de voornaamste elementen van een informed consent. Jammer genoeg geven zij geen richtlijnen betreffende het gebruik van LBS bij niet of minder competente volwassenen.

Daar het de intentie is van een 'informed consent' om toestemming op basis van informatie mogelijk te maken en te beschermen, hopen wij dat de bestaande Britse code en eventueel toekomstige richtlijnen niet verworden tot enkel geïnstitutionaliseerde codes waarmee diensten zich juridisch willen veilig stellen.

C. Het principe van rechtvaardigheid en de allocatie van middelen

Een steeds belangrijker wordend principe in de medische ethiek is rechtvaardigheid ('justice'). In de hedendaagse discussie vertaalt 'rechtvaardigheid' zich in redetwisten over de allocatie van middelen en de invloed hiervan op de individuele patiënt. Sinds de jaren zeventig zijn de geïndustrialiseerde landen zich gaan realiseren dat de kosten voor de gezondheidszorg in vergelijking tot de bruto sociale productie dramatische hoogten bereikt. Men (onder andere Engelhardt, 1990) onderscheidt een viertal oorzaken voor deze toename van kosten: de kosten voor gezondheidszorg worden in toenemende mate gedragen door de overheid (1); het aanbod van artsen, paramedisch personeel en de medische prestaties zijn aanzienlijk toegenomen (2); de bevolkingsaan groei en de veroudering van de bevolking zorgen voor een gestadige toename van de gezondheidszorg (3); en ten slotte doen het aanbod van veralgemeende medische onderzoeken op ernstige aandoeningen (kanker, hartaandoeningen) en de dure medische technologieën de kosten exponentieel toenemen (4). Vaak draait de discussie in laatste instantie rond de kwestie hoeveel een mensenleven in financiële termen waard is.

Het gebruik van LBS in zorg roept vragen op naar de betaalbaarheid van het systeem. Dient LBS te worden opgenomen bij het groeiend aantal medische hulpmiddelen om geheel of gedeeltelijk te worden terugbetaald door de mutualiteiten? Wie heeft 'recht' op LBS? Zullen LBS het toezicht van hulpverleners geheel of gedeeltelijk kunnen vervangen en zo helpen om de kosten van een stijgende gezondheidszorg te drukken?

De focusgroep

De literatuurstudie vormt het theoretisch kader van onze interpretatie van de focusgroep. Aan het focusgroeps gesprek, door ons georganiseerd op 11 maart 2010, namen twaalf personen deel. De deelnemers zijn ofwel professioneel werkzaam in de zorgsector, ofwel zorgen zij thuis voor een zorgbehoevend, volwassen familielid.

Wij delen de thema's, aangebracht door de focusgroep, in als cultuurfilosofische en ideologische gerelateerde thema's (A), als thema's gerelateerd aan principes uit de medische ethiek (B), als thema's die raken aan ethische deugden (C), als thema's die ethische bezorgdheden van LBS aan het licht brengen (D) en ten slotte de concrete voorstellen van de focusgroep om LBS te integreren binnen een zorgkader (E).

A. Cultuurfilosofische en ideologisch gerelateerde thema's

1. LBS is een techniek die vooruitgang brengt, een hulpmiddel in de zorg

Verschillende participanten zien LBS als een 'nuttig'⁹ hulpmiddel in de zorg. Wanneer LBS worden aangewend als alternatief voor fysieke opsluiting, kan deze techniek zelfs een vooruitgang op humaan gebied betekenen: 'In het verleden wou men ze opsluiten om ze te beschermen... . Dat is een ver verleden, dacht ik. Nu doen ze dat opnieuw, met zeer goede bedoelingen; ... deze dementerende persoon, deze psychiatrische patiënt, deze mentaal gehandicapte jonge vrouw gaan misschien onverantwoorde dingen doen. Ze zitten in een lokaal en de begeleider gaat buiten en doet de deur op slot. Of men bouwt een muur. Dan vind ik een systeem zoals hier wordt voorgesteld humaner.'

Een andere participant wijst op de positieve inbreng van LBS bij het opsporen van oudere vermiste personen: '... 35 % meer ouderen die spoorloos zijn. En nog meer. Men zegt: een mensenleven is zo waardevol dat men alles moet gebruiken om dat eigenlijk te beschermen. Het erge is dat de meeste doden ook vallen bij die oudere vermisten. Dus bij jonge vermisten is de kans op overleven veel groter dan bij oudere mensen. Dat waren twee aspecten in dat interview die mij zodanig gepakt hebben dat ik eigenlijk van mening ben dat elk hulpmiddel goed kan zijn om dat probleem op te lossen.'

Naarmate de gesprekken in de focusgroep vorderen, worden er meer en meer voorwaarden gekoppeld aan het gebruik van LBS, zoals: 'informed consent' van het subject van zorg; enkel als een hulpmiddel om de autonomie van de betrokkene te vergroten; mits de nodige omkadering en reglementering; enkel binnen de gezondheidszorg te gebruiken.

Interpretatief menen wij dat LBS in de hier genoemde citaten van participanten worden beschouwd als een techniek die de menselijke vooruitgang bevordert. Deze zienswijze sluit aan bij de 'technologische utopie ideologie'.

In het begin van het focusgesprek blijken meer participanten LBS als een ethisch neutraal instrument te zien dat men ten goede of ten slechte kan aanwenden.

2. LBS als een autonome, niet te controleren techniek

Dit thema duikt meer op in het tweede en laatste deel van het focusgesprek. Sommige participanten vragen zich af of het feit dat deze techniek bestaat, niet zal leiden tot de verplichting om deze techniek ook te gebruiken. Een mogelijke oorzaak hiervan kan zijn dat LBS inschakelen beterkoop is dan het werk van zorgverleners.

⁹ De teksten tussen aanhalingstekens verwijzen naar letterlijke woorden, uitspraken van participanten.

Een andere reden kan liggen in het algemene, cultureel klimaat: 'Bestaat ook niet het gevaar dat we de doelstelling van het apparaat voorbij lopen? En dat iedereen gewoon uit normaliteit een apparaat zal hebben?'

In de literatuur vinden wij deze redenering terug als de 'technologische imperatief' (Ellul, 1997): niemand kan de ontwikkeling van de technologie tegenhouden of beïnvloeden.

3. LBS kunnen een negatieve invloed hebben op de maatschappij

Aansluitend bij voorgaand thema, menen sommige deelnemers dat het gebruik van LBS de natuurlijke solidariteit in onze maatschappij zal uithollen. Eén participant ondervond reeds de onverschilligheid van omstaanders bij het (naakt) weglopen van haar mentaal gehandicapte zoon.¹⁰ Zij vreest dat het bestaan van LBS de omgeving nog apathischer zal maken: 'Twee jaar geleden was ik hem kwijt. Hij liep naakt in de straat. En hij was eigenlijk al redelijk ver in de straat. Toen kwam er een buurvrouw aanbellen en zei: 'Weet jij dat je zoon al heel ver weg van hier loopt op straat?' Nu, die chip zou in dit geval handig kunnen zijn en inderdaad een geruststelling kunnen zijn want ik zal snel weten waar hij is en ik zal kunnen ingrijpen. Anderzijds, wat zie je gebeuren? En dat is daadwerkelijk gebeurd. Buren en andere mensen in de straat zaten vooraan in de tuin, stonden toe te kijken terwijl hij op straat liep. En niemand van hen heeft hem van straat gehaald. Dan denk ik: als je inderdaad zo een chip hebt, dan denk je 'hij is veilig'. Maar wat is de bijdrage van de maatschappij? Andere mensen gaan denken: 'Hij heeft een chip, wij moeten niets doen.' Het gebeurt nu al zo vaak dat men niets doet, dan gaat men misschien helemaal niet meer ingrijpen.'

Een andere angst die leeft, is dat LBS-technologie de menselijke zorg(arbeid) gaat vervangen. Een participant verwoordt het als volgt: 'Wij hebben een Persoonlijk Assistentie Budget (BAP) toegekend gekregen... en wij maken daar ook gebruik van. Wij hebben nu altijd een assistent in de buurt. Het stelt mij gerust te weten dat wij nu meer dan een paar ogen hebben om te kijken. Maar bestaat het gevaar niet, mochten LBS ingang vinden, dat men gaat zeggen dat je daar geen beroep meer kan op doen? Dat men zal zeggen: we hebben andere methoden die goedkoper zijn of misschien makkelijker voorhanden?'

Nog andere participanten menen dat de *nadelen van LBS* zo groot zijn, dat men er beter geen of *zo weinig mogelijk gebruik* van kan maken.

¹⁰ Wij durven dit interpreteren als een mogelijk bystanders-effect.

Deze bezwaren worden verwoord als: 'Is een eenvoudige gsm niet beter?'; 'Dan heb je eigenlijk nog gewone controlesystemen. Ik denk dat je daarvoor dit systeem niet nodig hebt. Voor de dagelijkse zorg of ongerustheid.'; en 'Ik denk ook niet dat het gezond is om altijd en overal controle te hebben.'

Wij interpreteren de genoemde bezwaren als tekenen van een onderliggende 'Green Luddite Ideology' waar technologie de mens overbodig maakt en traditionele levenswijzen uitholt.

Slechts eenmaal hoorden wij van een participant: 'Misschien als je dit (LBS) aan een andere zaak kunt koppelen die minder afschrikkend is, je dan misschien wel een drempel kunt overgeraken.' Waarschijnlijk gaat onze interpretatie te ver wanneer wij hier een voorzichtige en eenmalige poging in zien van een participant om LBS te koppelen aan een technologisch gadget. Zo zou LBS vanuit het plezier in technologie kunnen worden gebruikt en aansluiten bij de 'Techspressive Ideology'. Volgens Delfos, Tan en Veenendaal (2010) is het onvoldoende voor een systeem om enkel functioneel zijn taken uit te voeren. Een systeem moet aantrekkelijk zijn voor zijn doelpubliek. Wanneer dit 'techspressive' element ontbreekt, zal het product weinig worden gebruikt of zal het gebruik vlug verdwijnen. Delfos, Tan en Veenendaal (2010) stelt voor om LBS te verbinden met sociale netwerken om haar aantrekkelijkheid en 'uptake' te vergroten.

B. Thema's gerelateerd aan principes uit de medische ethiek

1. Dilemma tussen 'respect voor de autonomie van personen' en 'het principe van weldoen' (zorg verlenen)

Bij de participanten aan de focusgroep die als professioneel in de zorgsector staan, merken wij duidelijk een tendens om de autonomie van hun patiënten te vergroten door een betere communicatie, door overleg, door een sterke ondersteuning van hun autonomie.

In de dagelijkse praktijk blijft het dilemma tussen enerzijds autonomie en anderzijds weldoen en schade voorkomen, bestaan. De evenwichtsoefening tussen beide principes zien wij duidelijk weerspiegeld in het verhaal van een participant, beroeps-halve betrokken op zorg: 'Wij botsen in ons team van pedagogen omdat we vanuit de ene kant zoveel mogelijk ijveren voor de persoonlijkheidsontwikkeling, autonomie, vrije keuze en dergelijke, maar aan de andere kant de voortdurende zorg hebben dat ze iets doen wat aan de zorg ontsnapt. Concreet: je probeert veel vrijheid te geven aan een meervoudig gehandicapt meisje dat niet kan praten en in

een rolstoel zit, maar dan ontsnapt die aan onze zorg en staat ze ineens met haar rolwagen op de treinsporen aan het station.'

Een andere participant verwoordt het als volgt: 'Ik denk dat in de geestelijke gezondheidszorg de autonomie het belangrijkste ethisch principe is dat men vooropstelt. De zelfstandigheid van mensen. Het beslissingsrecht van de mensen die geestelijk eventueel oké zijn. We moeten die zoveel naar voor schuiven.'

Een participant, die vertrekt vanuit haar ervaring als mantelzorger, meent dat een paternalistisch ingrijpen af en toe kan geoorloofd zijn: 'Een beetje forceren: je bent nu niet helemaal oké, nu moet je het gebruiken. Net zoals je tegen je kind zegt: je hebt al chips gegeten, nu wil ik dat je je groenten opeet. Ik denk dat je daar als ouder recht op hebt. Dat is een discussie.'

Er is consensus in de groep dat in de geestelijke gezondheidszorg autonomie het belangrijkste principe blijft. Indien de persoon/patiënt niet wil, zijn LBS moeilijk toepasbaar. Een praktische oplossing voor sommige patiënten kan een aan/uit-knop zijn voor de periode waarin de persoon wel of niet wil worden geholpen.

De Britse code vertrekt tevens van een autonome autorisatie door de 'locatee' bij het gebruik van LBS. Als algemeen principe stelt de code: 'Location services should be easy to stop or temporarily suspend'.

2. 'Informed consent'

Van de elementen waaruit 'informed consent' bestaat, komt in de context van onze focusgroep over zorg, het meest de discussie rond competentie naar voren.

Dit vinden wij terug bij een participant werkzaam in de zorgsector: 'Wie is kwetsbaar? Neem de visie op beperking. Ik herinner mij dat, toen ik startte in een organisatie met meervoudig gehandicapte jongeren, men zei: dié kunnen niets zelf beslissen, dié wel; bepaalde zaken moet je niet overleggen. Terwijl, als men toch ruimte geeft en aangepast het gesprek voert, er wel heel veel lukt. Twintig jaar geleden zou men nooit gedacht hebben dat mentaal gehandicapte volwassenen, mits aangepaste communicatie, in staat zouden zijn een eigen mening te formuleren. Een wat extreme vergelijking: in nursing homes voor volwassenen werden vrouwen massaal gesteriliseerd zonder inspraak. Nu nog steeds, maar met inspraak. Nu wordt er op een aangepaste manier met hen gecommuniceerd, waarom het zinvol is. En waarbij sommigen kunnen weigeren, wat gerespecteerd wordt. Dus niet te rap zeggen: die persoon kan niet beslissen. Geen absolute regels hanteren. Het is steeds best om te vertrekken vanuit het overlegmodel'.

In heel de discussie binnen de focusgroep komt de vraag naar voren: wat als de patiënt niet competent genoeg is om toestemming te geven tot het gebruik van LBS? Wie zal de patiënt beoordelen als zijnde 'niet-competent' om geïnformeerd in te

stemmen met het gebruik van LBS, en hoe? Wordt de patiënt incompetent geacht door artsen, dan kan hij juridisch onder dwang worden geplaatst om het systeem te gebruiken. Bij psychiatrische patiënten wil de focusgroep dit vermijden.

De tendens van de focusgroep is om het gebruik van LBS onder dwang uit te sluiten. Wel wordt gestreefd naar overleg met de patiënt/*locatee* om hem alsnog te overhalen om het systeem te gebruiken. Een participant verwoordt het als volgt: 'Je kunt zeggen: de psychiatrische patiënt zal zijn toestemming niet geven. Ik denk dat je niet kunt veralgemenen. Heel concreet voorbeeld: mijn grootvader, hij is ondertussen gestorven, had geen handicap maar wel een ernstige hartziekte. Wij hadden hem gevraagd zo een toestel te dragen, maar hij was daar vierkant tegen. We hebben drie toestellen moeten aanvragen, twee zijn via de wc verdwenen. Dus ik denk dat, als men overtuigd is van zo een systeem voor een psychiatrische patiënt, maar ook voor een verstandelijk gehandicapt persoon, de betrokkenheid van de persoon zelf belangrijk is, hen motiveren en overtuigen van het belang en je laat ze de grenzen zelf helpen bepalen. Dat is uiteindelijk gelukt. Ik heb hem kunnen overtuigen.'

In dit verband stelt men de vraag: 'Wie is kwetsbaar?'. Wanneer je fysieke en mentale beperkingen je toelaten om te oordelen of je je toestemming wil geven tot het gebruik van LBS, zien de participanten van de focusgroep er minder graten in het systeem te gebruiken. Het dilemma voor de leden van de focusgroep spitst zich toe op de vraag: 'Kan je LBS gebruiken bij mensen die niet competent zijn om toestemming te geven? De focusgroep opteert hier voor zoveel mogelijk overleg en aangepaste communicatie, geen dwang.

De Britse code geeft geen richtlijnen voor het gebruik van LBS bij volwassen personen die niet competent zijn om toestemming te geven tot het gebruik van LBS.

3. Het principe van rechtvaardigheid (betaalbaarheid)

Zoals verder in deze bijdrage zal blijken, wil de meerderheid van de focusgroep het gebruik van LBS beperken tot de gezondheidszorg. LBS zouden op deze wijze een medische technologie worden om 'zieke' personen te helpen lokaliseren.

Hierbij aansluitend stelt de focusgroep de vraag naar de betaalbaarheid van het systeem. Sommige participanten menen: 'In feite zou het moeten gratis zijn voor kwetsbare mensen.'

Door het systeem binnen de gezondheidszorg te plaatsen, kunnen groepen die er 'recht op hebben' LBS via het ziekenfonds, of andere (bv. Vlaams Fonds voor de Sociale Integratie van Personen met een Handicap) laten financieren.

Aansluitend hierbij, en zeker naar het einde van het focusgroepgesprek, is er bij de leden consensus om LBS niet vrij beschikbaar te maken via de handel. Wie het sys-

teem wil gebruiken, heeft toelating nodig van derden: artsen of een team van hulpverleners die casus per casus evalueren of LBS hier geoorloofd zijn.

Naar onze mening is dit een vrij paternalistische houding voor hulpverleners die autonomie zo sterk benadrukken.

C. Ethische deugden

Naast principes stelt de (medische) ethiek een aantal deugden centraal: het zorgdragen-voor, rechtvaardigheid, waarachtigheid, privacy, trouw, vertrouwen, verantwoordelijkheid en deugden als integriteit, medeleven, moed, eerlijkheid,

Het cultiveren van deugden maakt beslissingsprocessen op basis van regels en principes tot een levenshouding waardoor continue, bewuste deliberatie vaak overbodig wordt.

De participanten aan onze focusgroep reflecteren over enkele deugden:

1. Vertrouwen

Het vertrouwen dat hulpverleners en mantelzorgers met hun patiënt/verwante opbouwen is geen paternalistisch vertrouwen dat een weerspiegeling is van het eerste stadium van de moeder-kind relatie. Jay Katz (1984, p. 100-103), geïnspireerd door Erik Erikson, beschrijft de oorsprong van dit model van vertrouwen als teruggaand naar het uiterst afhankelijk stadium in onze psychosociale ontwikkeling, waar de moeder-kind relatie symbiotisch en non-verbaal is. Het is een aantrekkelijk model voor zieke, angstige en verwarde patiënten. Al in zijn vroegste kinderjaren verlangt de patiënt naar een ouder/hulpverlener die alle lijden en onzekerheid wegneemt. Ook sommige paternalistische hulpverleners/mantelzorgers zien hun patiënten als kinderen die bij de hand moeten worden genomen en geleid naar de keuzen die voor hen het beste zijn. Maar patiënten zijn geen kinderen en hulpverleners/mantelzorgers geen welwillende ouders. Teleurstelling en ressentiment tegenover de hulpverlener/mantelzorger kunnen een gevolg zijn. Katz geeft een ander model van vertrouwen. Dit model tracht de autonomie van patiënten/zorgbehoevenden te stimuleren. Hun afhankelijkheid mag niet worden uitgebuit. Er wordt geluisterd en gepraat; patiënten/zorgbehoevenden worden als gelijken behandeld; hun levensstijl wordt met respect geëerbiedigd; patiënten/zorgbehoevenden worden aangespoord om hun eigen leven te leiden.

Volgens Katz vormt dit soort van vertrouwen de mogelijkheidsvoorwaarde om de gedachte van de 'informed consent' waar te maken.

Wij menen dat het vooral in de laatste betekenis van ‘vertrouwen’ is dat sommige leden van de focusgroep vrezen dat LBS het vertrouwen zouden kunnen schaden. Eén participant-mantelzorgster zou, net omwille van de ondermijning van de vertrouwensband met haar verwante, geen LBS-systeem willen gebruiken: ‘Voor X zou ik dat niet kunnen gebruiken. Zij zou zeggen, vertrouw je mij niet?’

Een andere participant-hulpverlener wil het gebruik van LBS niet uitsluiten maar maakt zich wel zorgen over de wijze waarop de zorgbehoevenden het systeem interpreteren: ‘Ik denk terug aan onze werking met een aantal licht verstandelijk gehandicapten die we willen zichtbaar maken als we op stap gaan. Sommigen moesten dat dragen en sommigen niet; de ene vertrouwden we al meer dan de andere. Sommigen wilden het niet dragen: ‘hem vertrouw je, waarom mij niet?’

De symbolische betekenis van LBS, iemand niet (blindelings) vertrouwen, geeft aanleiding bij een participant om het gebruik van LBS zoveel mogelijk achterwege te laten: ‘Ik weet het niet. In mijn wijk is een bejaarde man, dementerend, verhuisd naar een home. Op een bepaald moment ‘ontsnapt’ hij, zo noemt men dat dan. Hij gaat wandelen. Het is koud en hij is heel licht gekleed. Er zijn toch nog altijd mensen die zeggen: meneer wat doet u hier? ‘Ah’, zegt hij, ‘ik wil naar huis’. Hij stapt in de auto en men vraagt hem: ‘Waar woont u?’ En hij geeft het adres waar hij vroeger woonde. Uiteindelijk is hij terechtgekomen. Men moet er soms op vertrouwen dat het nog altijd lukt.’

De Britse code vermeldt in de annex ‘Code of Practice for Adult/friend location services’ expliciet de wederkerigheid van het gebruik van LBS: de positie ‘locator’ en ‘locatee’ zijn wederkerig (reciprocity). Wanneer beiden elkaars lokalisatie kennen, is het probleem van vertrouwen/wantrouwen misschien minder?

2. Verantwoordelijkheid

De verantwoordelijkheid¹¹ ter sprake gebracht in de focusgroep betreft de juridische verantwoordelijkheid en aansprakelijkheid.

¹¹ In de ‘Europese medisch ethische code’ (1987), artikel 8 lezen wij: ‘Artsen mogen niet meewerken aan de opbouw van elektronische databanken die een bedreiging of een aantasting kunnen zijn van het recht van de patiënt op privacy, zekerheid en bescherming van zijn persoonlijke levenssfeer. Elke gecomputeriseerde medische databank zou in verband met de medisch-ethische aspecten onder verantwoordelijkheid moeten staan van een daartoe aangestelde arts. Medische databanken mogen op geen enkele wijze op andere databanken zijn aangesloten.’ Wij hebben zelf de vraag hoe dit moet geïnterpreteerd worden wanneer LBS worden opgenomen in het medisch circuit.

Wanneer een instelling of privépersoon een LBS-toepassing aankoopt en gebruikt, is deze dan ook verantwoordelijk voor diegene die onder toezicht staat, en voor ongelukken die deze laatste aan derden veroorzaakt?

Verschillende participanten stellen zich vragen als: 'Wat is de verantwoordelijkheid van de instelling, de ouders, de hulpverlener als je zo een systeem hebt? Als de cliënt/patiënt buiten een bepaald gebied gaat, ben je dan verantwoordelijk? Moet ik iemand aanstellen die een ganse dag voor zijn scherm zit? Die voortdurend kijkt waar iedereen zich bevindt die onder zijn supervisie valt?'

Een participant die tevens juridisch geschoold is, meent: 'De verantwoordelijkheid van de toezichter is groter. Of het nu om familie gaat of professionelen.' Toch zou de verantwoordelijkheid juridisch beperkt blijven: 'In principe ben je verantwoordelijk voor jezelf als volwassen persoon. Een volwassen dochter van een moeder is voor zichzelf verantwoordelijk. Zover kan je niet gaan dat je schuldig bent aan schuldig verzuim.'

De extra verantwoordelijkheid, moreel en juridisch, mag niet worden geïnterpreteerd als een afwijzing van LBS. Het zijn wel bezorgdheden waar de leden een antwoord op willen.

D. Ethische bezorgdheden rond de ethiek van LBS: privacy, accuraatheid, eigendom en toegankelijkheid

Specifiek naar LBS toe stelt Mcnamee (2005, p. 50) een raamwerk voor om de ethische vragen omtrent GPS-LBS in kaart te brengen. Hij categoriseert de ethische vraagstukken in vier categorieën: privacy, accuraatheid, eigendom en toegankelijkheid.

De categorie privacy bundelt vragen betreffende het verzamelen, opslaan en verspreiden van informatie over individuen. Bijvoorbeeld: 'Welke locatiespecifieke informatie kan van een individu worden gevraagd om kenbaar te maken aan anderen?' De categorie accuraatheid betreft de authenticiteit en betrouwbaarheid van de informatie. Wie is verantwoordelijk voor de waarheidsgetrouwheid en accuraatheid van de verzamelde informatie? Wie is aansprakelijk voor fouten in de informatie en hoe wordt de benadeelde partij gecompenseerd? Kunnen wij vermijden dat fouten in de datatransmissie toeval zijn en niet-intentioneel? De categorie eigendom behandelt de vraag wie de informatie bezit en vragen omtrent intellectuele eigendom. Ook de vragen naar een eerlijke kostprijs behoren tot deze categorie. De categorie toegankelijkheid handelt over wie toegang heeft tot de informatie en betaling voor de data.

1. Privacy

Volgens Duckham (2007) zijn het vooral bezorgdheden om onze 'location-privacy' die de doorbraak van LBS vertragen. Hij stelt zelfs: 'For LBS, location privacy is the "elephant in the room"' (2007, p. 161). Ook John B. Morris, Jr. (2010) stelt voor het House Committee on Energy and Commerce: 'Location services can reveal very private information and even put users at physical risk. Ensuring that location information is subject to neither commercial nor government misuse – but is instead transmitted and accessed in a privacy-protective way – is essential to the long-term success of location-based applications and services'. Informatie over onze precieze locatie identificeert ons meer dan onze naam, adres en zelfs meer dan ons genetisch profiel (indien we dit al zouden kennen). Inbreuken op onze location-privacy situeren zich in drie domeinen. (a) Ongewenste advertenties voor diensten en producten afhankelijk van iemands locatie (location-based spam). (b) Onze locatie is onlosmakelijk verbonden met ons persoonlijk welzijn en veiligheid. Een gebrek aan bescherming van onze location-privacy kan leiden tot schadelijke praktijken als stalking, beledigingen, (c) Informatie over onze locatie kan worden gebruikt om persoonlijke informatie uit af te leiden zoals onze politieke overtuigingen, onze gezondheid, onze persoonlijke voorkeuren,

Inbreuken op de 'location-privacy' waren reeds het onderwerp van rechtszaken in de VS (Chicago Tribune 2001) en in Korea (Lee, 2005).

Om de inbreuken op de privacy te beperken, verwacht de focusgroep dat het systeem in- en uitgeschakeld kan worden. Een andere mogelijkheid is dat het systeem enkel in werking treedt wanneer een zorgbehoevende buiten een bepaald territorium treedt: 'Dat je een gebied afbakent. En als de persoon daarbuiten gaat, krijg je een seintje. Binnen die grenzen krijgt de persoon een beetje privacy als het ware.' De Britse code verwijst naar 'Regulation 14 of the Privacy and Electronic Communications regulations' van 2003 maar beklemtoont in haar algemene principes nogmaals het belang van privacy: 'Location services should not be used to undermine customers privacy'.

Om de 'location-privacy' te beschermen dienen verschillende werkvelden hun krachten te bundelen. Zowel juridische richtlijnen als technische oplossingen dienen de location-privacy te beschermen. Anderzijds blijft het afwachten: wat het waard blijkt te zijn om te 'stelen', is het waard om het te beschermen. Duckham (2007) poneert hiermee een intrinsieke verbondenheid tussen de aard van de inbreuken op informatiele privacy en de tegenbewegingen om deze informatie te beschermen.

'Location-privacy' bevat meer dan andere informatie een glijdende schaal van privacy-bescherming: de grenzen tussen wat privé is en wat niet, zijn moeilijk te trekken. Wanneer wij de hulpdiensten bellen, kunnen deze ons dadelijk lokaliseren.

Weinigen ervaren dit als een inbreuk op hun privacy. Vooral bij 'location-privacy' is er vaak een afweging tussen het niveau van privacy en het niveau van service. Specialisten menen dat een betere bescherming van de privacy gepaard gaat met een lager niveau van service (Duckham, 2007). Ook bij Dobson vinden wij reeds in 2003 (p. 47) deze redenering. Dankzij LBS zouden bergbeklimmers bij een ongeluk heel makkelijk hun positie kunnen doorgeven aan de hulpdiensten. Bij bergbeklimmers gaat het om een beperkt gebruik in tijd en plaats waar het subject volledig geïnformeerd is en zelf zijn fysieke zekerheid en persoonlijke veiligheid afweegt tegen een inkrimping van zijn privacy en persoonlijke vrijheid.

2. Accuraatheid van het systeem

LBS zou nog niet perfect werken binnen gebouwen. Vandaar komen vragen van de deelnemers als: 'Wat indien de persoon in de tuin of in het verzorgingstehuis zelf verloren is?'

Het gebruik van LBS zou ook tot valse zekerheid kunnen leiden: 'Hij kan dan toch nog ergens in gevaar zijn (binnen die grenzen)' of 'Het is ook niet gegarandeerd dat, als iemand twee dagen in zijn woning verblijft, hij/zij dan nog leeft.'

De Britse code is zich hiervan bewust wanneer zij richtlijnen opstelt voor het gebruik van LBS bij kinderen: '... knowing where the child's phone is does not necessarily tell you of the location of the child or that he or she is safe'.

Standards over hoe accuraat de geboden service moet zijn, worden niet vermeld in de code.

E. Besluit: concrete suggesties van de focusgroep voor de integratie van LBS binnen een zorgkader

De focusgroep bereikt bij het einde van het gesprek consensus om het gebruik van LBS te beperken tot de gezondheidszorg.

Zelfs de participanten die zich aanvankelijk liberaler opstelden omtrent het gebruik van LBS, menen naar het einde van het gesprek toe: 'Het (LBS) binnen de gezondheidszorg houden is de beste start, maar het zal zich uitbreiden naar andere groepen'.

Men wil misbruik van LBS door particulieren tegengaan door het gebruik te koppelen aan een toelating. Een commissie van hulpverleners/artsen moet casus per casus beslissen of LBS is aangewezen. Bovendien dient een soort evaluatiecommissie te waken over het gebruik van LBS in particuliere gevallen.

Binnen de gezondheidszorg, in een zorgkader, zijn deze eisen tevens uitvoerbaar. De bestaande wetgeving rond patiëntenrechten en databescherming kan op potentiële conflicten een antwoord bieden.

De focusgroep sluit het gebruik van LBS voor commerciële doeleinden uit. Doorheen heel het focusgesprek wordt benadrukt dat LBS vooral als hulpmiddel tot meer zelfstandigheid moeten worden aangewend.

Om inbreuken op de privacy te beperken, verwacht de focusgroep een ‘aan-uitknop’, te bedienen door diegene die wordt getraceerd. Een andere mogelijkheid is dat het systeem enkel in werking treedt wanneer een zorgbehoevende buiten een bepaald territorium treedt.

Het systeem dient accuraat te werken binnen gebouwen. Gebruikers van LBS willen duidelijkheid omtrent hun juridische verantwoordelijkheden en aansprakelijkheden bij gebruik van het systeem.

Het systeem moet betaalbaar zijn. Wanneer het opgenomen wordt in de gezondheidszorg, kan het geheel of gedeeltelijk worden terugbetaald aan diegenen die het nodig hebben.

‘Informed consent’ van de zorgbehoevende is nodig om LBS te gebruiken. Competentie bepalen om ‘informed consent’ te kunnen geven, kan een probleem vormen. Als stelregel wil de focusgroep streven naar zoveel mogelijk vrijwilligheid bij het gebruik van LBS. Bijkomende argumenten kunnen de persoon overtuigen; in sommige casussen zou dwang kunnen geoorloofd zijn.

Besluit

Wanneer wij het discours van de participanten analyseren aan de hand van Kozinets model ontdekken wij elementen van de 'Techtopian', 'Green Luddite' en 'Techspressive Ideology'. In het begin van het focusgesprek blijken verschillende participanten LBS als een ethisch neutraal instrument te zien dat men ten goede of ten slechte kan aanwenden. Ten goede kan het helpen om de zeer kwetsbare groep van vermiste ouderen op te sporen. LBS kunnen tevens een humaner alternatief bieden voor fysieke opsluiting. LBS kunnen bijdragen aan de menselijke vooruitgang. Deze elementen van de 'Techtopian Ideology' worden binnen de dynamiek van het gesprek snel en veelvuldig overschaduwd door de 'Green Luddite Ideology'. LBS kunnen de natuurlijke solidariteit in de maatschappij uithollen, kunnen worden ingezet om menselijke arbeid en zorg te vervangen en kunnen een imperatief worden: omdat het bestaat, zal men het moeten gebruiken. Op een bepaald ogenblik stelt een participant voor om LBS zo weinig mogelijk te gebruiken gezien al deze moeilijkheden.

Slechts op één ogenblik is er een participant die voorstelt LBS te koppelen aan een leuk gadget om de terughoudendheid tegenover LBS te verkleinen. Eén voorzichtige poging om een element van de 'Techspressive Ideology' naar voren te brengen. Ook Delfos, Tan en Veenendaal (2010) stelt voor om LBS te verbinden met sociale netwerken om haar aantrekkelijkheid en 'uptake' te vergroten.

De overheersende ideologie in het verhaal van de participanten aan de focusgroep is geïnspireerd op een 'Green Luddite Ideology'. 'The Green Luddite Ideology' waar de mens in opstand komt tegen het object 'technologie' is weinig realistisch. Hedendaagse stromingen (o.a. Don Ihde) her-denken de dichotomie mens-techniek. Menszijn omvat steeds een verhouding tot technologie.

Ook Dobson meent: 'LBS offers major benefits on the one hand and horrendous risks on the other' (2003, p. 52).

LBS kunnen een waardevolle bijdrage leveren in de zorg bij hulpbehoevenden die hiertoe toestemming kunnen verlenen. Hoewel dit niet de voornaamste bekommernis is van de focusgroep, dringt een juridische reglementering omtrent privacy-issues en 'informed consent' zich op. Richtlijnen omtrent het gebruik van LBS bij niet-competente volwassenen ontbreekt in de Britse code. Aangezien het gebruik van LBS voor deze groep net wel veel voordelen en meer bewegingsvrijheid kan brengen, zou een duidelijker reglementering binnen of buiten de gezondheidszorg vele bezorgdheden kunnen verminderen.

Bibliografie

- AJZEN, I., FISHBEIN, M. (1977). Attitude-Behavior Relations. Theoretical-Analysis and Review of Empirical-Research. *Psychological Bulletin*, 84: 888-918.
- BEAUCHAMP, L.T., CHILDRESS, J.F. (2001). *Principles of Biomedical Ethics*. New York, Oxford, Oxford University Press. (5de ed.).
- BRODY, B. A. (1988). *Life and Death Decision Making*. New York, Oxford, Oxford University Press.
- CAMPBELL, C. S. (1996). *Bioethics and the Spirit of Secularism*. in: SHELPE, E. E., *Secular Bioethics in Theological Perspective*. Dordrecht, Kluwer Academic Publishers: 3-18.
- CHARLES, C., GAFNI, A., WHELAN, T. (1997). Shared decision-making in the medical encounter: What does it mean? (or it takes at least two to tango). *Social Science and Medicine* 44, 5: 681-692.
- CHICAGO TRIBUNE (2001). *Rental firm uses GPS in speeding fine*. July 2nd, p. 9. Chicago, Associated Press.
- CODE OF PRACTICE FOR THE USE OF PASSIVE LOCATION SERVICES IN THE UK (2006)
- DELFO, J., TAN, T., VEENENDAAL, B. (2010). Design of a Web-Based LBS Framework Addressing Usability, Cost, and Implementation Constraints. *World Wide Web* 13:391-418.
- DOBSON, J., FISHER, P. (2003). Geoslavery. *Technology and Society Magazine*, Spring 2003: 47-51.
- DUCKHAM, M., MOKBEL, M., NITTEL, S. (2007). Special issue on privacy aware and Location-based mobile services. *Journal of Location Based Services*, Vol. 1, No. 3:161-164.
- ELLUL, J. (1977). *Le système technicien*, Calman-Lévy, France.
- ENGELHARDT, H.T. Jr. (1990). Developing Health Care Policy. In: SUSANNE, C., STUY, J., *Bio-ethiek: Ethische, medische en wetenschappelijke perspectieven op de morele problemen van de biotechnologie*. Brussel, VUBPress, 19-31.
- FADEN, R., BEAUCHAMP, T., KING, N. (1986). *A History and Theory of Informed Consent*. New York, Oxford University Press.
- IHDE, D. (1990). *Technology and the Lifeworld*. Bloomington/Minneapolis, Indiana University Press.
- JONSEN, A.R. (1998). *The Birth of Bioethics*. Oxford University Press, New York.
- KATZ, J. (1984). *The Silent World of Doctor and Patient*. New York, The Free Press.
- KOZINETS (2007). Technology/Ideology: How Ideological Fields Influence Consumers' Technology narratives. *Journal of consumer research*, vol. 34: 865-882.
- LEE, J.-W. (16 November 2004). *Location-tracing sparks privacy concerns*. Korea Times.
- LEHOUX, P., SAINT-ARNAUD, J., RICHARD, L. (2004). The use of technology at home: what patient manuals say and sell vs. what patients face and fear. *Sociology of Health & Illness*, Vol. 26 No. 5: 617-644.
- MACNAGHTEN, P., MYERS, G. (2004). Focusgroups. In SEALE, C., GOBO, G., GUBRIUM, J.F., SILVERMAN, D. *Qualitative Research Practice*. London, Sage Publications: 65-79.

- MCNAMEE, A. (2005).** *Ethical issues arising from the Real Time Tracking and Monitoring of people Using GPS-based Location Services.* Thesis Bachelor of Information and communication Technology, University of Wollongong, 71 pag.
- THOMPSON, C.J. (2004).** Marketplace Mythology and Discourses of Power. *Journal of consumer research*, vol. 31: 631-642.
- TRIMBOS-INSTITUUT (2009).** *GPS voor mensen met dementie. Evaluatie van proefimplementatie in regio Zuid-Holland Zuid.* Eindrapportage.
- VERBEEK, P.P.C.C. (2005).** Techniek en de Grens van de Mens: De Menselijke Conditie in een Technologische Cultuur. *Wijsgerig Perspectief op Maatschappij en Wetenschap* 45(3): 6-17.
- WIDDERSHOVEN, G. (2000).** *Ethiek in de Kliniek. Hedendaagse benaderingen in de gezondheidsethiek,* Meppel, Boom.

HET VERANTWOORD GEBRUIK VAN LOCATION-BASED SERVICES EN DE WET

Mieke Van Nuland

Inleiding

Het delen van locatiegegevens in een familiale context of, meer concreet, het volgen van kinderen en zorgbehoevende ouderen, heeft niet alleen een ethische en een pedagogische component. Het verantwoord gebruik van Location-based services (LBS) vraagt ook om een juridisch kader. Hoe kan 'Big Brother' aan banden worden gelegd? Hoe een evenwicht vinden tussen de privacy van een persoon en – noodzakelijk of gewenst – toezicht op die persoon? Hoe omgaan met de spanning tussen respect voor de autonomie en de nood aan bescherming van een persoon? Hoe kan voorkomen worden dat locatiegegevens in verkeerde handen vallen?

Gegevens over wie zich waar bevindt – de basisinformatie voor Location-based services – zijn persoonsgegevens. In Europa is er een uitgewerkt juridisch kader voor de bescherming van persoonsgegevens en de bescherming van de privacy. Europese richtlijnen zijn inmiddels omgezet in Belgisch recht.

In deze bijdrage wordt eerst in grote lijnen het juridisch kader geschetst. Een aantal knelpunten inzake LBS-toepassingen worden niet expliciet geregeld in de Europese regelgeving of de Belgische wetgeving. Daarom wordt ook aandacht besteed aan gedragscodes voor providers van LBS-toepassingen. Vervolgens wordt aangegeven of en in welke mate de regelgeving en/of de gedragscodes een antwoord bieden op de pedagogische en ethische bekommernissen betreffende het gebruik van LBS, zoals geformuleerd door de focusgroepen waarvan de analyse elders in deze bundel na te lezen is.¹

HET JURIDISCH KADER

De Europese regelgeving

Zowel in literatuur, regelgeving als in de bekommernissen van de deelnemers aan de focusgroepen staat de bescherming van de privacy centraal.

De Europese richtlijn² betreffende de 'Bescherming van natuurlijke personen in verband met de verwerking van persoonsgegevens en betreffende het vrije verkeer van

¹ Zie de bijdragen van Hans Van Crombrugge en Adelheid Rigo in deze bundel.

² Richtlijn 95/46/EC van 25 oktober 1995. Een richtlijn is een bindend besluit van de Europese Unie met regels voor de lidstaten. Deze zijn verplicht om de richtlijn uit te voeren, maar kunnen zelf beslissen op welke manier ze de uitvoering aanpakken. Daarbij kunnen ze rekening houden met de specifieke situatie in hun eigen land.

die gegevens’ – verder genoemd de Data Protection Richtlijn – geeft een definitie van ‘persoonsgegevens’: iedere informatie betreffende een geïdentificeerde of identificeerbare natuurlijke persoon (...); als ‘identificeerbaar’ wordt beschouwd: een persoon die direct of indirect kan worden geïdentificeerd (...).³

Onder ‘verwerking’ van persoonsgegevens wordt verstaan: ‘elke bewerking of elk geheel van bewerkingen met betrekking tot persoonsgegevens, al dan niet uitgevoerd met behulp van geautomatiseerde procedés, zoals het verzamelen, vastleggen, ordenen, bewaren, bijwerken, wijzigen, opvragen, raadplegen, gebruiken, verstrekken door middel van doorzending, verspreiden of op enigerlei andere wijze ter beschikking stellen, samenbrengen, met elkaar in verband brengen, alsmede het afschermen, uitwissen of vernietigen van persoonsgegevens’.⁴

De richtlijn bepaalt ook hoe de verwerking moet gebeuren⁵:

- de gegevens moeten eerlijk en rechtmatig worden verwerkt;
- de gegevens moeten voor uitdrukkelijk omschreven en gerechtvaardigde doeleinden worden verkregen en worden verwerkt op een wijze die verenigbaar is met die doeleinden;
- de gegevens moeten toereikend, ter zake dienend en niet bovenmatig zijn in verhouding tot het doel waarvoor zij worden verwerkt;
- de gegevens moeten nauwkeurig zijn en waar nodig worden bijgewerkt;
- de voor de gegevensverwerking verantwoordelijken moeten alle redelijke maatregelen treffen om ervoor te zorgen dat betrokkenen onjuiste gegevens van henzelf kunnen laten verwijderen, corrigeren of verbieden;
- gegevens die het mogelijk maken personen te identificeren, mogen niet langer dan noodzakelijk worden bewaard.

De Data Protection Richtlijn stelt verder dat iedere lidstaat één of meer toezicht houdende autoriteiten belast met het toezicht op de toepassing van de richtlijn⁶. In België is dat de ‘Commissie voor de bescherming van de persoonlijke levenssfeer’, gekend als de Privacycommissie.⁷

Ook op Europees niveau werd een autoriteit in het leven geroepen: de ‘Groep gegevensbescherming artikel 29’, beter gekend als de ‘Art. 29 Working Party’ of de

³ Artikel 2(a) Data Protection Richtlijn.

⁴ Artikel 2(b) Data Protection Richtlijn.

⁵ Artikel 6 Data Protection Richtlijn.

⁶ Artikel 28 Data Protection Richtlijn.

⁷ www.privacycommission.be

Groep art. 29. De samenstelling van deze groep en zijn opdracht worden geregeld in artikel 29 van de Data Protection Richtlijn. In de Groep art. 29 zetelen vertegenwoordigers van de nationale ‘privacycommissies’. De Groep art. 29 is onafhankelijk en heeft een raadgevende opdracht.⁸ Hij moet er op toezien dat de regelgeving leidt tot een homogene bescherming in alle lidstaten en tot een behoorlijk beschermingsniveau in de EU.⁹

De Groep art. 29 formuleerde in november 2005 een advies over het gebruik van locatiegegevens waarin de Groep uitdrukkelijk een aantal algemene en juridische beschouwingen wijdt aan de lokalisatie van minderjarigen. Op grond van die beschouwingen formuleert de Groep aanbevelingen die we verder in deze bijdrage zullen bespreken.¹⁰

De beginselen uit de Data Protection Richtlijn werden omgezet in specifieke regels voor de telecommunicatiesector in Richtlijn 97/66/EG van het Europees Parlement en de Raad van 15 december 1997 betreffende de verwerking van persoonsgegevens en de bescherming van de persoonlijke levenssfeer in de telecommunicatiesector. In 2002 werd deze richtlijn aangepast om rekening te kunnen houden met de technologische ontwikkelingen op het gebied van communicatiediensten.

Richtlijn 2002/58/EG van het Europees Parlement en de Raad van 12 juli 2002 regelt de verwerking van persoonsgegevens en de bescherming van de persoonlijke levenssfeer in de sector elektronische communicatie. Deze richtlijn, gekend als de ‘e-Privacy richtlijn’, werd opnieuw aangepast door richtlijn 2009/136/EC van het Europees Parlement en de Raad van 25 november 2009.

De Belgische wetgeving

De Belgische wet tot bescherming van de persoonlijke levenssfeer ten opzichte van de verwerking van persoonsgegevens dateert van 8 december 1992.¹¹ De Data Protection Richtlijn werd omgezet in Belgisch recht met de wet van 11 december 1998¹² die op verschillende punten de eerdere privacywet wijzigt.

De Privacycommissie, in het leven geroepen door de wet van ‘92, ziet er als onafhankelijke instantie op toe dat persoonsgegevens zorgvuldig worden gebruikt en

⁸ De opdrachten van de Groep worden beschreven in art. 30 van de Data Protection Richtlijn en in artikel 15 van de Richtlijn 2002/58/EC.

⁹ Zie voor meer informatie: www.europa.eu.int/comm/privacy

¹⁰ Groep art. 29 – Advies 5/2005 over het gebruik van locatiegegevens voor het verstrekken van diensten met toegevoegde waarde 2130/05/NL WP 115.

¹¹ Wet tot bescherming van de persoonlijke levenssfeer ten opzichte van de verwerking van persoonsgegevens, *Belgisch Staatsblad*, 18 maart 1993 – Geconsolideerde versie (01/08/2007).

beveiligd zodat de privacy van de burgers gewaarborgd blijft. Als toezichhoudende autoriteit moet de Privacycommissie een openbaar register onderhouden en up-to-date houden. Via het openbaar register krijgt het publiek inzage in wie verantwoordelijk is voor een of andere gegevensverwerking en het soort verwerking dat zij uitvoeren. Wie gegevens verwerkt, moet dit bovendien vooraf aan de toezichhoudende autoriteiten, in casu de Privacycommissie, melden.¹³

De Europese richtlijnen inzake telecommunicatie en elektronische communicatie werden omgezet in Belgisch recht door de wet van 13 juni 2005¹⁴ – Wet betreffende de elektronische communicatie, gewijzigd door de wet van 18 mei 2009.¹⁵

Op grond van de wet betreffende de elektronische communicatie werd een Ethische Commissie voor de Telecommunicatie in het leven geroepen. Deze werkte een ontwerp uit van 'Ethische Code voor de Telecommunicatie'. Het ontwerp van Ethische Code werd in de loop van 2009 voor advies voorgelegd aan de 'Commissie ter bescherming van de persoonlijke levenssfeer' omdat het ook gaat over de verwerking van persoonsgegevens.

Zodra de Ethische Code in werking treedt¹⁶ zullen de personen, die betalende diensten via elektronische communicatienetwerken aanbieden, en de operatoren verplicht zijn de bepalingen van de 'Ethische Code voor de Telecommunicatie' in acht te nemen.¹⁷

Gedragcodes voor/van operatoren

Een aantal knelpunten wordt niet expliciet geregeld in de Europese regelgeving of de nationale wetgeving. Daarom hebben providers, meestal gsm-operatoren, zelf een aantal afspraken gemaakt en ingeschreven in een gedragscode. Een gedragscode op Europees niveau is wenselijk maar bestaat niet. In België werkte het 'GSM Operator's Forum', de GOF, enkele richtlijnen uit voor sms/mms/LBS-toepassingen.¹⁸

¹² Wet tot omzetting van de richtlijn 95/46/EG van 24 oktober 1995 van het Europees Parlement en de Raad betreffende de bescherming van natuurlijke personen in verband met de verwerking van persoonsgegevens en betreffende het vrij verkeer van die gegevens, *Belgisch Staatsblad*, 3 februari 1999.

¹³ Raadpleging van het register en aangifte van een gegevensverwerking kunnen via de website van de Privacy-commissie – www.privacycommission.be

¹⁴ Wet betreffende de elektronische communicatie, *Belgisch Staatsblad* 20 juni 2005.

¹⁵ Wet van 18 mei 2009 houdende diverse bepalingen inzake elektronische communicatie, *Belgisch Staatsblad*, 4 juni 2009. Op de website van het BIPT is een niet-officiële gecoördineerde versie te raadplegen van de wetgeving betreffende de elektronische communicatie.

¹⁶ Het Koninklijk Besluit houdende de Ethische Code voor de Telecommunicatie is nog niet gepubliceerd in het Staatsblad.

¹⁷ Artikel 30 van de wet van 18 mei 2009.

¹⁸ www.gofguidelines.be - In de nieuwe versie van de richtlijnen, die van kracht is sinds 15/10/2010, staan geen bepalingen meer met betrekking tot LBS-toepassingen.

De 'Code of Practice for the use of passive location services in the UK'¹⁹ is een gedragscode die een uitgebreide regeling inhoudt voor tal van knelpunten. Zij kwam in september 2004 tot stand als code voor diegenen die LBS op gsm op de markt brengen of daartoe hun diensten aanbieden in het Verenigd Koninkrijk. Deze code is vrijwillig onderschreven door de grote operatoren en providers en werd in de loop van de daaropvolgende jaren verder aangevuld en bijgetreden door nieuwe spelers op de markt.²⁰ In het kader van deze code werd een orgaan opgericht waarin diensten en gebruikers samen zitten: het '*Independent Mobile Classification Body*'.²¹

Deze code richt zich in eerste plaats tot de operatoren en providers, die zich engageren om zich aan de principes ervan te houden bij de ontwikkeling en de verkoop van diensten, en ze ook naar hun gebruikers toe te vertalen en te promoten (door informatie, waarschuwingen, adviezen e.d. te plaatsen op hun website, in folders, bij reclamecampagnes en in gebruiksaanwijzingen).

Vanuit de hoek van organisaties die opkomen voor de rechten en belangen van kinderen, zijn op de code – waaraan ze meegewerkt hebben – verschillende kritieken uitgebracht. Een aantal van deze kritieken hebben te maken met structurele kwesties. Zo menen ze dat een vrijwillige code op zich onvoldoende is en dat bedrijven over een licentie zouden moeten beschikken om bepaalde diensten te kunnen aanbieden. Bovendien vinden ze dat een onafhankelijk toezichthoudend orgaan waarin overlegd wordt op zich niet effectief is. Ook vanuit pedagogisch standpunt zijn een aantal kritieken geformuleerd, meer bepaald over de gebrekkige wijze waarop het principe van toestemming vanwege de kinderen in praktijk gebracht en bewaakt wordt.²² De '*locatee*' waarover hij geen ouderlijk gezag had, kan zich afvragen niet alleen hoe het gesteld is met de beveiliging, maar ook wat het principe van toestemming waard is.

TOESTEMMING

De verwerking van locatiegegevens is een bijzonder delicate aangelegenheid: de vrijheid om zich anoniem te verplaatsen is immers in het geding.²³ Locatiegegevens mogen slechts worden verwerkt wanneer de gebruikers of abonnees daarvoor hun

¹⁹ http://www.mobilebroadbandgroup.com/documents/UKCoP_location_servs_210706v_pub_clean.pdf

²⁰ http://www.mobilebroadbandgroup.com/documents/mbg_content_code_v2_100609.pdf

²¹ www.imcb.org.uk

²² De pedagogische bekommernissen die bij deze gedragscode werden geformuleerd, komen uitgebreid aan bod in de bijdrage van Hans Van Crombrugge.

²³ Groep Art. 29 – Advies 5/2005 over het gebruik van locatiegegevens voor het verstrekken van diensten met toegevoegde waarde 2130/05/NL WP 115, p. 3.

toestemming hebben gegeven, voor zover en voor zolang dit nodig is voor de levering van een dienst met toegevoegde waarde (lees LBS -toepassing).²⁴ Die toestemming moet ondubbelzinnig zijn, vrij gegeven en de betrokken persoon moet afdoende zijn geïnformeerd.²⁵

De Belgische Privacycommissie preciseert dat, voor de verwerking van persoonsgegevens, de toestemming:²⁶

- geheel vrijwillig moet worden gegeven. Er mag met andere woorden geen druk op de betrokken persoon worden uitgeoefend om 'ja' te zeggen;
- specifiek is. Dit wil zeggen dat de toestemming betrekking heeft op een nauwkeurig bepaalde verwerking. De gegevens mogen voor geen ander doeleinde worden verwerkt dan dat waarvoor toestemming werd gegeven;
- met kennis van zaken is gegeven. De persoon heeft alle nuttige informatie gekregen over de geplande verwerking.

Deze definitie sluit uitdrukkelijk uit dat het geven van toestemming deel zou uitmaken van het aanvaarden van de algemene voorwaarden van de aangeboden elektronische communicatiedienst.²⁷

Wie een LBS-toepassing aanbiedt, moet niet alleen expliciet toestemming vragen aan de betrokkene, maar moet bovendien nagaan of de persoon die toestemming geeft, ook de persoon is van wie de locatiegegevens worden verwerkt. Daarom moet de operator of provider de persoon die toestemming heeft gegeven, een bericht sturen waarin de inschrijving op de dienst wordt bevestigd. Door de betrokkene via een bericht (sms) te bevestigen dat zijn of haar locatiegegevens worden verwerkt, kan voorkomen worden dat iemand wordt ingeschreven voor zo'n dienst zonder dat hij of zij het weet, bv. als iemands toestel tijdelijk wordt weggenomen om in te schrijven op een dienst.²⁸

De *'Code of Practice for the use of passive location services in the UK'* – verder de Britse code genoemd – geeft voorbeelden van eenvoudige standaardberichten om toestemming te geven, om mensen te attenderen op het feit dat hun locatiegegevens worden verwerkt en om de dienst te stoppen of op te schorten. Standaardberichten – in dit geval sms'jes - die door alle operatoren worden gebruikt, verhogen in aan-

²⁴ artikel 9 e-Privacy richtlijn.

²⁵ Artikel 2h en 7a van de Data Protection Richtlijn.

²⁶ www.privacycommission.be

²⁷ Groep Art. 29 – Advies 5/2005 over het gebruik van locatiegegevens voor het verstrekken van diensten met toegevoegde waarde 2130/05/NL WP 115, p. 6.

²⁸ Ibidem p. 7.

zienlijke mate de gebruiksvriendelijkheid en transparantie van LBS. In het standaardbericht moet worden verwezen naar een website of een andere informatiebron waarin de betrokkene het advies van de dienst kan nagaan, aanbevelingen i.v.m. de veiligheid kan nalezen en zijn/haar rechten als 'locatee' kan natrekken.

De Britse code geeft volgend voorbeeld van een standaardbericht om toestemming te vragen:

'[NAME] [PHONE NUMBER] wants to locate your mobile from now on. Text [SERVICE NAME] YES [NAME] + [activation code] to [SERVICE NUMBER] to agree. [SERVICE WEBSITE] by [PROVIDER NAME].'

Het ontwerp van de Belgische 'Ethische Code voor de Telecommunicatie' koppelt aan de vereiste van toestemming een bewaarplicht van de manier waarop die toestemming werd verkregen.²⁹

Wie heeft toegestemd in een continue verwerking van zijn/haar locatiegegevens, moet er op geregelde tijdstippen aan herinnerd worden dat haar/zijn eindapparatuur (bv. gsm) wordt of kan worden gelokaliseerd. De Belgische Privacycommissie stelt voor om de eindgebruiker via zijn/haar gsm te verwittigen dat een LSB-toepassing actief is.³⁰ Op deze wijze zou het traceren van locatiegegevens zonder medeweten van de betrokkene kunnen voorkomen worden. Ook de Britse code beveelt het regelmatig sturen van sms'jes aan om betrokkenen voortdurend te attenderen op het feit dat hun locatiegegevens worden doorgegeven.

Wat met de toestemming van minderjarigen?

Het International Verdrag voor de Rechten van het Kind stelt dat 'bij alle maatregelen betreffende kinderen (...) de belangen van het kind de eerste overweging vormen' (art. 3). Het verdrag stelt ook expliciet dat kinderen recht hebben op privacy en iedere willekeurige of onrechtmatige inmenging in hun privéleven, gezinsleven, woning of correspondentie ongeoorloofd zijn (art. 16).

De Art. 29 Groep wijst in zijn advies over het gebruik van LBS op de mogelijke negatieve impact van LBS op de relatie tussen ouders en kinderen: 'Er rijzen bijgevolg enige vragen met betrekking tot het gebruik van deze dienst, die afbreuk kan doen aan de normale relatie van wederzijds vertrouwen tussen ouders en kinderen en deze laatsten kan belemmeren bij het verwerven van de nodige afstand ten opzichte van hun ouders naarmate zij zelfstandiger worden. Bovendien kan men zich afvra-

²⁹ Artikel 90 ontwerp KB tot vaststelling van de Ethische Code voor de Telecommunicatie.

³⁰ Advies nr 26/2009 van de Privacy commissie van 14 oktober 2009 inzake het ontwerp van Koninklijk Besluit tot vaststelling van de Ethische Code voor de Telecommunicatie.

gen of een dergelijk systeem niet nefast zou zijn voor de ouderlijke verantwoordelijkheid doordat het een deel van de ouders in de waan zou laten dat zij het doen en laten van hun kinderen controleren – of tenminste in de gaten houden. Ook kan men zich als samenleving de vraag stellen of de ontwikkeling van dergelijke diensten op jonge leeftijd al niet leidt tot een zekere gewenning aan het bijna permanent gevolgd worden, zonder dat men dit op den duur nog als een indringing ervaart.’

De Art. 29 Groep roept op om minstens waakzaam te blijven wat het gebruik van dergelijke diensten betreft en wijst erop dat zij in de praktijk verenigbaar moeten zijn met de regels inzake de verwerking van locatiegegevens en met de specifieke nationale wettelijke bepalingen, rekening houdend met de leeftijd van minderjarigen.³¹

Voor minderjarigen wordt in de Belgische wetgeving een onderscheid gemaakt tussen minderjarigen met en minderjarigen zonder onderscheidingsvermogen (meestal hanteert men 12 à 14 jaar als leeftijdsgrens).

Voor een minderjarige met onderscheidingsvermogen geven niet alleen de ouders hun toestemming, maar ook de minderjarige.

Een minderjarige zonder onderscheidingsvermogen kan zelf geen toelating geven en wordt vertegenwoordigd door de ouders.

De Britse code stipuleert dat de toestemming door de dienst moet gevraagd worden aan het kind en wel via een bericht op zijn gsm. Daarbij moeten de naam en het nummer van de ‘locator’ vermeld worden, moet duidelijk gezegd worden dat deze hem wil kunnen lokaliseren, en moet het kind deze vraag volgens een beveiligde procedure kunnen beantwoorden. Bij de aanvraag moet ook duidelijk informatie gegeven worden over welke diensten betrokken zijn en waar het kind nadere uitleg kan krijgen. Als een kind weigert, dan kan de dienst niet geactiveerd worden, ook al is de ouder de aanvrager.

Wat met (kwetsbare) personen die niet in staat zijn om toestemming te geven?

Als LBS worden ingeschakeld in het kader van een behandeling of verzorging kan in België de wet op de patiëntenrechten worden ingeroepen. Deze wet van augustus 2002 bepaalt dat de beroepsbeoefenaar de ‘vrije en geïnformeerde’ toestemming van de patiënt moet krijgen alvorens een behandeling te starten. Indien de patiënt zijn/haar toestemming niet (meer) kan geven, kan hij/zij een vertegenwoordiger

³¹ Groep Art. 29 – Advies 5/2005 over het gebruik van locatiegegevens voor het verstrekken van diensten met toegevoegde waarde 2130/05/NL WP 115, p. 9.

aanduiden die in zijn/haar plaats kan optreden om beslissingen te nemen.³² Standaardformulieren voor aanstelling van een vertegenwoordiger zijn te vinden op de website van de Federale Commissie 'Rechten van de patiënt'.³³

Ook indien een vertegenwoordiger is aangesteld, moet de patiënt zoveel als mogelijk en in verhouding tot zijn begripsvermogen (bv. in heldere momenten) betrokken worden bij de uitoefening van zijn rechten.

Indien de patiënt geen vertegenwoordiger heeft aangeduid, worden zijn rechten in een cascadesysteem uitgeoefend door de samenwonende echtgeno(o)t(e) of partner, het meerderjarige kind, een ouder, een meerderjarige zus of broer.

Raken de door de wet aangewezen vertegenwoordigers het niet eens, of is er geen vertegenwoordiging mogelijk, dan is het de zorgverlener die de belangen van de patiënt behartigt, die beslist over het gebruik van LBS, in overleg met het multidisciplinaire team.

Intrekking van de toestemming

In alle regelgeving wordt expliciet aandacht besteed aan de intrekking van de toestemming.

Krachtens artikel 9 van Richtlijn 2002/58/EG kunnen personen hun toestemming voor de verwerking van andere locatiegegevens dan verkeersgegevens te allen tijde weer intrekken en moeten zij de mogelijkheid hebben om op een eenvoudige en kosteloze wijze de verwerking van die gegevens tijdelijk te weigeren.

In het ontwerp van de Belgische Ethische Code wordt gepreciseerd dat, indien de abonnee of de eindgebruiker zijn toestemming intrekt, dit door de service provider onmiddellijk moet worden meegedeeld aan de operator die de betrokken abonnee of eindgebruiker toegang verleent tot het mobiel elektronisch communicatienetwerk.³⁴ De Britse code beveelt de operatoren aan om voor een tijdelijke of een permanente stopzetting van de dienst eenvoudige en duidelijke standaardboodschappen in te stellen. Zo zou het voldoende moeten zijn dat een 'locatee' de boodschap '*STOP [SERVICE NAME] [NAME]*' to *[SERVICE NUMBER]*' per sms verzendt naar de operator om de LBS te deactiveren. Met de eenvoudige boodschap 'START' zou een geschorste of onderbroken LBS-toepassing terug kunnen worden geactiveerd.³⁵ De 'locator' moet ingelicht worden als de 'locatee' de dienst stopt.

In de GOF-richtlijnen van 2008 werd een standaardverklaring voorgeschreven, door de operator op te nemen in zijn marketingmateriaal: 'Noteer dat u te allen tijde de

³² Artikel 14 wet van 22 augustus 2002.

³³ <http://www.health.belgium.be/eportal/Myhealth/PatientrightsandInterculturalm/Patientrights/Bill-RightsPatient/Exertionofrights/index.htm>

³⁴ Art. 90 van het ontwerp Ethische Code voor de Telecommunicatie.

³⁵ Britse code, annexe E, p. 18.

blokkering van het verwerken van de locatie van uw mobiel door de operator kunt aanvragen. Stuur daartoe gewoon een sms naar het specifieke verkort nummer met het bericht 'LOC OFF'.³⁶

WIE KAN INSCHRIJVEN OP EEN LBS-TOEPASSING?

Het is evident dat moet vermeden worden dat de locatiegegevens van kinderen of kwetsbare personen kunnen worden opgevraagd of gevolgd door onbekende of niet-geautoriseerde derden. De wetgeving op de privacy eist dat de persoon wiens (locatie)gegevens verzameld en/of verwerkt worden, daartoe zijn of haar toestemming geeft. Die toestemming slaat ook op de doeleinden van de verwerking en dus impliciet ook op de personen die de locatiegegevens kunnen opvragen/gebruiken. Bij passieve LBS, waar een gsm-gebruiker toestemming geeft om 'gelokaliseerd' te worden door een ander persoon, sluit de toestemming mogelijk misbruik bij de aanvraag van locatiegegevens niet uit.

Het ontwerp van de Belgische Ethische Code voor de Telecommunicatie voorziet uitdrukkelijk dat betalende diensten met verkeers- of locatiegegevens enkel mogen worden verleend na inschrijving bij de operator of op de manier zoals bepaald door de operator. Maar er zijn geen voorschriften inzake de identificatie van de aanvrager.

In zijn advies bij het ontwerp van Koninklijk Besluit tot vaststelling van de Ethische Code van de Telecommunicatie merkt de Privacycommissie wel op: 'De mogelijkheid dat een derde een eindgebruiker voor een dergelijke dienst inschrijft, zonder dat deze hiervan op de hoogte is, dient alleszins te worden uitgesloten'.³⁷ In de GOF-richtlijnen worden evenmin specifieke vereisten of regels voorzien om de identiteit na te gaan van de aanvrager van locatiegegevens van kinderen.

De Britse code 'Code of practice for the use of passive location services in the UK' voorziet wel in een strikte procedure bij een aanvraag naar locatiegegevens van kinderen. Ouders moeten erop kunnen vertrouwen dat alleen zij gebruik maken van LBS. Daartoe moeten er verschillende lagen en controles van identificatie, en validatie daarvan, voorzien worden.

³⁶ GOF-richtlijnen voor sms/mms/LBS-diensten, update 1/2008, p. 16.

³⁷ Advies nr 26/2009 van 14 oktober 2009 inzake het ontwerp van Koninklijk Besluit tot vaststelling van de Ethische Code voor de Telecommunicatie, p. 6.

De identiteit van de *'locator'* (ouder/voogd): allerlei middelen zijn mogelijk om zeker te zijn dat de ouder inderdaad de ouder van het kind is. Gegevens van de persoon moeten zeker zijn en gecontroleerd worden. Zowel externe als interne controle moet voorzien worden. Aangeraden wordt te werken met betaalkaarten omdat de gebruiker ervan bekend is. Eenmaal zeker moet gewerkt worden met paswoorden en toegangscode's die alleen door de ouder gekend zijn. Om zeker te zijn, moeten dergelijke codes gezonden worden naar een binnenlands persoonlijk postadres.

De relatie tussen *'locator'* (ouder/voogd) en *'locatee'* (kind): de geboortedatum van de *'locatee'* moet bevestigd worden door de *'locator'*. Indien het kind jonger dan 16 jaar is kan alleen de ouder/voogd *'locator'* zijn. Er kan wel voorzien worden dat de ouder de eerste of hoofd-*'locator'* is die aan anderen ook mogelijkheid geeft tot LBS. Dit is de verantwoordelijkheid van de ouder. Bij elke twijfel over de relatie van *'locator'* en *'locatee'*, moet de dienst bijkomende informatie kunnen opvragen om zeker te zijn.

Voor kinderen onder de 16 kan de aanvraag voor LBS alleen maar gedaan worden door de ouder of de wettelijke opvoeder van het kind.

Ook voor kwetsbare personen zou mutatis mutandis een gelijkaardige procedure kunnen worden uitgewerkt, geïnspireerd door de Britse code. Op die wijze zou men kunnen tegemoetkomen aan de bezorgdheid van de hulpverleners om misbruik door particulieren uit te sluiten. Het inschrijven als *'locator'* op een LBS-toepassing zou dan enkel kunnen door personen of instanties die in een zorgkader daartoe een gunstig advies of een toestemming hebben gekregen van een commissie van hulpverleners/artsen(zie besluit van de focusgroep care – p.21 artikel A.)³⁸.

INFORMATIE AAN DE BETROKKENEN

De bekommernis van de deelnemers aan de verschillende focusgroepen, zoals besproken in de vorige bijdragen, om omzichtig om te gaan met LBS, werd ook verwoord in de vraag naar goede en duidelijke informatie. Op dit punt is de regelgeving duidelijk.

De Data Protection Richtlijn (art. 10) en de e-Privacy richtlijn (art. 6 en 9) bepalen dat aan de betrokkene van wie locatiegegevens worden verwerkt, informatie over

³⁸ De ethische en maatschappelijke vragen bij het gebruik van LBS in de zorg, en de bespreking hiervan in een focusgroep, komen uitgebreid aan bod in de bijdrage van Adelheid Rigo.

het volgende moet worden verstrekt:

- de identiteit van de verantwoordelijke voor de verwerking en van zijn eventuele vertegenwoordiger;
- de doeleinden van de verwerking;
- de soorten verwerkte locatiegegevens;
- de duur van de verwerking;
- of de gegevens aan derden worden meegedeeld voor het verstrekken van de dienst met toegevoegde waarde;
- het recht om de gegevens te raadplegen en te rectificeren;
- het recht om te allen tijde de toestemming voor de verwerking van de gegevens al dan niet tijdelijk in te trekken, en de voorwaarden voor de uitoefening van dit recht;
- het recht om de gegevens te laten wissen.

De Groep Art. 29 is van mening dat deze informatie moet worden verstrekt door de partij die de locatiegegevens voor verwerking verzamelt, d.w.z. door de verstrekker van de dienst met toegevoegde waarde of, als er geen direct contact is tussen de verstrekker en de betrokkene, door de gsm-operator.

De informatie kan in de algemene voorwaarden van de dienst met toegevoegde waarde worden opgenomen of bij elk gebruik van de dienst worden meegedeeld. Vanwege het bijzonder delicate karakter van de verwerking van locatiegegevens worden de dienstenverstrekkers door de Groep Art. 29 nadrukkelijk geattendeerd op de noodzaak om duidelijke, volledige en gedetailleerde informatie over de kenmerken van de aangeboden dienst te verstrekken.

Ingeval de informatie wordt opgenomen in de algemene voorwaarden van de dienst beveelt de Groep Art. 29 aan dat dienstenaanbieders de betrokkenen de mogelijkheid bieden om de informatie te allen tijde op een eenvoudige manier opnieuw te raadplegen, bijvoorbeeld op een website of bij gebruik van de dienst (door het bellen naar een specifiek nummer).³⁹ In het ontwerp van Ethische Code (België) wordt daar nog een aantal voorwaarden aan toegevoegd. Elke reclame voor een betalende dienst met verkeers- of locatiegegevens moet leesbaar en goed zichtbaar en/of op een duidelijk verstaanbare manier volgende informatie bevatten:⁴⁰

- een precieze omschrijving van de aard van de dienst, met inbegrip van het feit dat de eindgebruiker door middel van de betrokken dienst gelokaliseerd zal worden; de mededeling dat informatie over de locatie van de mobiele telefoon van

³⁹ Groep Art. 29 – Advies 5/2005 over het gebruik van locatiegegevens voor het verstrekken van diensten met toegevoegde waarde 2130/05/NL, p. 5.

⁴⁰ Ontwerp van Koninklijk Besluit tot vaststelling van de Ethische Code voor de Telecommunicatie.

de eindgebruiker door de operator verwerkt wordt en naar de provider doorgestuurd moet worden om hem de betrokken dienst te kunnen leveren;

- de mogelijkheid voor de eindgebruiker om te allen tijde zijn toestemming voor de verwerking van zijn verkeers- of locatiegegevens door de operator definitief of tijdelijk in te trekken, evenals de manier waarop dat dient te gebeuren.

In de GOF-richtlijnen van 2008 worden voor deze voorwaarden concrete vermeldingen voorgesteld die moeten worden opgenomen in alle reclame- en marketingmateriaal. Zo bijvoorbeeld de zin *'Informatie over de locatie van uw mobiele telefoon zal door de operator verwerkt worden en naar [naam applicatie provider en content provider] doorgestuurd moeten worden om u deze dienst te kunnen leveren.'*⁴¹

De Britse code gaat nog een stap verder en geeft de 'locatee' de mogelijkheid om aan de serviceprovider een lijst te vragen van alle namen en telefoonnummers van de personen die gemachtigd zijn om de locatiegegevens van zijn/haar gsm te volgen.⁴² Dergelijke bepaling is tot dusver niet opgenomen in de Belgische regelgeving of richtlijnen.

AARD EN ACCURAATHEID VAN DE LOCATIEGEGEVENS

Zowel de Privacy- als de e-Privacyrichtlijnen, de Belgische wet op de bescherming van persoonsgegevens als het ontwerp Ethische Code voor de Telecommunicatie vestigen en bevestigen het principe van de proportionaliteit: de verwerkte gegevens mogen enkel dienstig zijn voor de dienst waarvoor de eindgebruiker zich heeft ingeschreven. Een overmatige verwerking van persoonsgegevens is verboden; enkel de voor een bepaalde toepassing noodzakelijke persoonsgegevens kunnen worden verwerkt. Artikel 9 van de e-Privacyrichtlijn is duidelijk: 'De verwerking van locatiegegevens anders dan verkeersgegevens (...) moet beperkt blijven tot hetgeen noodzakelijk is om de dienst met toegevoegde waarde te kunnen aanbieden.

Dat betekent ook dat de dienstenaanbieder in principe geen persoonlijke locatiegegevens meer mag bewaren nadat de dienst is geleverd, tenzij die gegevens nodig zijn voor factureringsdoeleinden en betaling van interconnectiekosten. Als dienstenaanbieders gegevens willen bijhouden over de locatie van de gebruikers van hun diensten, dan moeten zij die gegevens eerst anoniem maken.⁴³

Er zijn dan ook heel wat vragen gerezen bij de Data Retentie Richtlijn die – in het

⁴¹ GOF-richtlijnen voor sms/mms/LBS, update 1/2008, p. 16.

⁴² Code of Practice for the use of passive location services in the UK, p. 8.

kader van de bestrijding van het terrorisme – een bewaartijd oplegt van zes maanden tot twee jaar voor bepaalde types van locatiegegevens.⁴⁴ Na het verstrijken van deze bewaartijd moeten zij hoe dan ook worden vernietigd.⁴⁵

Deze richtlijn is nog niet omgezet naar Belgisch recht. Het ontwerp van Koninklijk Besluit voor de omzetting van deze richtlijn in Belgisch recht werd in 2008 door het BIPT voorgelegd aan diverse instanties en organisaties voor advies.⁴⁶

De deelnemers aan de focusgroepen formuleerden ook een aantal bedenkingen betreffende de accuraatheid en de veiligheid van de gegevens.

Operators van elektronische communicatienetwerken en providers van LBS moeten de nodige veiligheidsmaatregelen nemen om de vertrouwelijkheid en de integriteit van de verwerkte locatiegegevens te garanderen.

De e-Privacyrichtlijn (art. 9) bepaalt tevens dat locatiegegevens, nodig voor de levering van de dienst, slechts mogen worden doorgegeven aan de derde die de dienst met toegevoegde waarde levert.

De Belgische wet op de privacy legt in art. 16 §4 de standaarden vast die gelden voor de verwerking van persoonsgegevens: 'Om de veiligheid van de persoonsgegevens te waarborgen, moeten de verantwoordelijke voor de verwerking, en in voorkomend geval zijn vertegenwoordiger in België, alsmede de verwerker, de gepaste technische en organisatorische maatregelen treffen die nodig zijn voor de bescherming van de persoonsgegevens tegen toevallige of ongeoorloofde vernietiging, tegen toevallig verlies, evenals tegen de wijziging van of de toegang tot, en iedere andere niet toegelaten verwerking van persoonsgegevens.

Deze maatregelen moeten een passend beveiligingsniveau verzekeren, rekening houdend, enerzijds, met de stand van de techniek ter zake en de kosten voor het toepassen van de maatregelen en, anderzijds, met de aard van de te beveiligen gegevens en de potentiële risico's.'

⁴³ Groep Art. 29 – Advies 5/2005 over het gebruik van locatiegegevens voor het verstrekken van diensten met toegevoegde waarde 2130/05/NL WP 115, p. 8.

⁴⁴ DIRECTIVE 2006/24/EC OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 15 March 2006: on the retention of data generated or processed in connection with the provision of publicly available electronic communications services or of public communications networks and amending Directive 2002/58/EC.

⁴⁵ Artikel 5 ,6 en 7 van de Data Retention Directive.

⁴⁶ BIPT Samenvatting van de raadpleging op verzoek van de minister voor ondernemen en vereenvoudigen van 27 mei 2008 betreffende de omzetting van richtlijn 2006/24/EG van 15 maart 2006 (richtlijn inzake gegevensbewaring).

De wet voorziet verder dat op advies van de Privacycommissie voor alle of voor bepaalde categorieën van verwerkingen aangepaste normen inzake informaticaveiligheid bij Koninklijk Besluit kunnen worden uitgevaardigd. Tot dusver is dit nog niet gebeurd wat locatiegegevens betreft.

Uit art. 16 §1 van de Privacywet kan worden afgeleid dat in voorkomend geval de service provider en de mobiele operator schriftelijk de technische en organisatorische beveiligingsmaatregelen met betrekking tot de te verrichten verwerking moeten vastleggen evenals hun respectieve aansprakelijkheid.⁴⁸

GARANTIES INZAKE PERSONEN DIE DE DATA VERWERKEN

Bij ouders en opvoeders leeft de vrees dat locatiegegevens van kinderen in handen zouden vallen van malafide personen.

Artikel 9 (3) van de e-Privacyrichtlijn en art. 123 §4 van de Belgische telecomwet kunnen hen gerust stellen: locatiegegevens mogen alleen worden verwerkt door personen die werkzaam zijn in opdracht van de operator of de derde die de dienst met locatiegegevens levert. De verwerking van de betrokken gegevens blijft beperkt tot de handelingen en de duur die nodig zijn om de dienst met locatiegegevens aan te kunnen bieden.

De toegang van deze personen tot de locatiegegevens moet worden bijgehouden in een logboek.⁴⁹

Dat de toegang tot locatiegegevens beperkt wordt tot werknemers van de operator of de locatieservice provider beperkt reeds de toegang tot deze gegevens. Een zorgvuldige selectie van de personen die omgaan met locatiegegevens van kinderen of kwetsbare personen lijkt aangewezen.

⁴⁷ Art. 4 e-Privacyrichtlijn.

⁴⁸ Over de vraag 'Wie is de datacontroller', zie KOSTA e.a. (2008) Legal considerations on privacy-enhancing Location Based Services using PRIME technology, Computer Law and Security Report 24 , p. 139-146.

⁴⁹ Art.29 WP Opinion on the use of location data, p. 8.

MARKETING EN PROMOTIE VAN LBS

Uit de focusgroepen kwam duidelijk naar voren dat LBS moeten worden opgevat, niet als een controlemiddel van de ouders maar als een medium voor sociale interactie en communicatie dat toelaat de bewegingsvrijheid van kinderen en de beschikbaarheid van de ouders te vergroten.⁵⁰

Deze overweging is moeilijk in regelgeving te vatten. Maar de wijze waarop LBS worden aangeprezen kan wel het voorwerp uitmaken van afspraken en richtlijnen. In de Britse code wordt expliciet aandacht besteed aan de 'Marketing and promotion of child location services'.⁵¹

De diensten mogen bij hun werving geen gebruik maken van boodschappen die bij de ouders de angst zouden cultiveren dat hun kind in gevaar is en een mogelijk slachtoffer van misdrijf zou kunnen zijn. Ook moet duidelijk aan de ouders de boodschap gegeven worden dat het lokaliseren van de gsm op geen enkele wijze waarborgt dat het kind ook daar is of dat het niet in gevaar zou zijn.

In de code is expliciet een overeengekomen tekst opgenomen die in alle werving gebruikt moet worden:

'Location Services are designed to locate the phone of another person. For the service to work, the phone has to be switched on and within network coverage. Location Services aimed at children are intended to complement, not be a substitute for, normal parental supervision. They give information about the location of a child's phone and, in conjunction with other types of communication, such as phoning or texting, can help parents keep in touch with their children.'

TOEZICHT OP DE NALEVING VAN DE REGELGEVING

In België zijn volgende instellingen bevoegd voor het toezicht op de naleving van de regelgeving zoals hierboven uiteengezet:

Privacycommissie - België

Sinds 1 januari 2004 is deze commissie als onafhankelijk controleorgaan ingesteld bij de Kamer van volksvertegenwoordigers. De commissie telt zestien leden. De voorzitter is een magistraat. De opdracht van de commissie is erop toezien dat de privacy bij de verwerking van persoonsgegevens wordt geëerbiedigd. Binnen de

⁵⁰ Zie ook de overwegingen van de Groep Art. 29 in zijn 'Opinion on the use of location data', p. 8&9.

⁵¹ Code of Practice for the use of passive location services in the UK, p. 8.

Privacycommissie zijn sectorale comités ingesteld die toezicht uitoefenen over een specifieke sector.

Belgisch Instituut voor postdiensten en telecommunicatie (BIPT)

Krachtens artikel 14 van de wet van 17 januari 2003 betreffende het statuut van het BIPT heeft dit instituut onder andere de opdracht om toe te zien op de correcte naleving van de bepalingen van de wet betreffende de elektronische communicatie en van de verordeningsteksten die overeenkomstig die wet zijn aangenomen.

De Ethische Commissie voor de Telecommunicatie

Zodra de Ethische Code van kracht is geworden, zal de Ethische Commissie de naleving van de Ethische Code kunnen controleren.⁵²

De Ethische Commissie voor de Telecommunicatie kan zich uitspreken over de naleving van de Ethische Code voor de Telecommunicatie:

- na een klacht;
- op eigen initiatief;
- na de tussenkomst van de Ombudsdienst voor telecommunicatie.⁵³

De verschillende procedures zijn reeds uitgewerkt in een Koninklijk Besluit van 1 april 2007.⁵⁴ De Ethische Commissie kan deze procedures nog niet toepassen – en dus ook geen klachten behandelen – zolang de Ethische Code voor de Telecommunicatie niet in werking is getreden.

Federale Overheidsdienst Economie, KMO, Middenstand en Energie

De Algemene Directie Telecommunicatie en Informatiemaatschappij bij de FOD Economie moet bijdragen tot het voeren van een gecoördineerd reglementair beleid op het gebied van de informatiemaatschappij en de telecommunicatie.

Bij deze instantie kan klacht worden ingediend tegen oneerlijke praktijken inzake internet. Op www.ecops.be kunnen alle klachten worden gedeponereerd. Een eCops is een online meldpunt waar een internetgebruiker misdrijven op of via het internet kan melden; eCops zorgt ervoor dat de melding door de bevoegde dienst wordt onderzocht.

⁵² Toelichting bij de rol van de Ethische Commissie en de Ethische Code op www.telethicom.be

⁵³ De Ombudsdienst voor telecommunicatie (www.ombudsmantelecom.be) heeft als taak om te bemiddelen in een geschil tussen een operator en een eindgebruiker, dat niet opgelost kan worden op het niveau van de klantendienst van de betrokken operator.

⁵⁴ Koninklijk Besluit van 1 april 2007 betreffende de procedures voor en de praktische regels in verband met de werking van de Ethische Commissie voor het aanbieden van betalende diensten via elektronische communicatienetwerken (Belgisch Staatsblad, 12 april 2007).

DE MARKT VAN LBS: EEN EERSTE EVALUATIE

Bert Desmet

Inleiding

Vormen van passieve Location-based services (LBS) zijn op de markt reeds vrij verkrijgbaar. De meeste producten maken gebruik van het Amerikaanse Global Positioning System (GPS). Het Liveline-project ontwikkelt een product dat de locatie opspoorde met de behulp van de Europese tegenhanger hiervan, Galileo. Doel is de nauwkeurigheid van de locatie te verhogen en tegelijk rekening te houden met de juridische, pedagogische en ethische implicaties van dit type dienstverlening. Deze bijdrage bespreekt de wijze waarop de marketing van bestaande passieve LBS op het internet vorm krijgt. In december 2010 hebben we de websites bekeken van enkele aanbieders van LBS, zowel in de VS als in Europa.

We gaan na wat de belangrijkste kenmerken zijn van deze diensten en hoe LBS aan de man gebracht worden. De Europese Data Retentie Richtlijn en de Britse gedragscode voor aanbieders van deze producten (de 'Code of Practice for the use of passive location services in the UK') geven de contouren aan waaraan LBS moeten voldoen. Om de vinger te leggen op pijnpunten, toetsen we de karakteristieken van de aangeboden producten en de marketing af aan deze maatstaven.

Selectiecriteria van aanbieders en systemen

De toepassingen die we opnemen in de analyse dienen aan twee kenmerken te voldoen: (1) het betreft passieve vormen van LBS; (2) kinderen en/of (hulpbehoevende) ouderen vormen (als 'locatee' of gevolgde) de doelgroep van deze diensten. Systemen om werknemers te volgen, huisdieren terug te vinden, de positie van sportmensen te bepalen of vreemdgaande echtgenoten te betrappen, behandelen we niet.

Op basis van de gebruikte hardware onderscheiden we twee types systemen. In het ene systeem wordt de informatie tussen 'locator' (volger) en 'locatee' van gsm naar gsm doorgestuurd. De 'locator' kan de informatie ook op zijn computer raadplegen. In het tweede systeem is de 'locatee' louter uitgerust met een zender die zijn positie 'uitzendt'. De 'locator' ontvangt deze informatie via gsm, computer of eigen locatie – 'ontvanger' (een toestel waarvan de voornaamste functie erin bestaat de positie van de 'locatee' weer te geven).

We maken dit onderscheid omdat onze focus vooral ligt op gsm-geïntegreerde producten. Op het internet merken we echter een groot aanbod van passieve LBS-toepassingen die louter gebruik maken van zenders en ontvangers. Waar zinvol/relevant verwijzen we ook naar het aanbod van dit tweede type.

NAME PRODUCT	WEBSITE	System (locatee => locator)	TARGET GROUP	COMPANY
		Mobile phone => mobile phone		
Family/Map	https://familymap.wireless.att.com/finder-att-family/flashDemo.htm	mobile phone => mobile phone/PC	children	AT&T
Family Locator	http://products.verizonwireless.com/index.aspx?id=fnd_family/locator	mobile phone => mobile phone/PC	children	Verizon
Sprint Family Locator	http://www.nextel.com/en/services/gps/family_locator.shtml	mobile phone => mobile phone/PC	children & seniors at risk	Sprint
Find Your Child	http://www.findyourchild.net/buynow.html	mobile phone => mobile phone/PC	children	Creativity Software Ltd
Family Tracker	http://www.logsat.com/iPhone/familytracker/	mobile phone => mobile phone/PC	children & seniors at risk	LogSat Software LLC for iPhone
		GPS tracker => mobile phone/locator device		
BrickHouse Child Locator	http://www.brickhousesecurity.com/child-locator.html	GPS tracker => handheld locator device	children (+3y old) & seniors at risk	BrickHouse
num8 (Nu.M8)	http://www.lok8u.com/buy.php	GPS tracker => mobile phone/PC	children & seniors at risk	Lok8u Ltd
Zoombak	http://www.zoombak.com/	GPS tracker => mobile phone/PC	children & seniors at risk	Zoombak
GSM GPS Tracker	http://www.spywebshop.be/gsm-gps-tracker.html	GPS tracker => mobile phone/PC	children & seniors at risk	SPY WEB SHOP
GPS smart personal tracker	http://www.reperion.com/products/PTR-20-Atlantis.pdf	GPS tracker => mobile phone/PC	children & seniors at risk	Reperion
Amber Alert GPS™ Armor	https://www.amberalertgps.com/products/gps_tracking/amber_alert_gps_armor/	GPS tracker => mobile phone/PC	children	Amber Alert
Comfort Zone	http://www.alz.org/comfortzone/	GPS tracker => mobile phone/PC	senior with alzheimer	Comfort Zone Alzheimer's Association
Zorgriem	http://www.zorgriem.nl/	GPS tracker => PC	senior at risk	Mobile track NV

Toestemming 'locatee' (pedagogische kenmerken)

Juridische richtlijnen beschouwen de instemming van de 'locatee' als een noodzakelijke voorwaarde voor activatie van LBS. De dienst moet bovendien een welgeïnformeerde instemming ('informed consent') mogelijk maken en de optie voorzien om deze instemming op elk moment te herzien.

Met dit doel schrijft de Britse code een combinatie van verschillende mogelijkheden voor: de 'locatee' deelt instemming mee aan de provider via zijn persoonlijk toestel; de 'locatee' krijgt een overzicht van de persoon of personen die hem volgen; de 'locatee' wordt regelmatig herinnerd aan het feit dat hij wordt gevolgd; de 'locatee' kan eenvoudig en op elk moment de dienst stopzetten of opschorten.

We vonden slechts één dienst die aan elk van deze criteria beantwoordt: 'Find Your Child'. Alle andere diensten voldoen slechts aan enkele tot geen enkel kenmerk. Zo krijgt de 'locatee' bij de producten 'Family Map' en 'Sprint Family Locator' wel informatie over wie de 'locators' zijn en wordt zij hieraan op willekeurige tijdstippen herinnerd. Alle andere passieve LBS die we vonden, houden geen rekening met de toestemming van de 'locatee'.

NAME PRODUCT	IDENTITY VERIFICATION	CONSENT	INFO TO LOCATEE ABOUT WHO ARE LOCATERS	RANDOM REMINDERS	EXPLICIT STATED EASY TO STOP THE SERVICE
<i>Mobile phone => mobile phone</i>					
FamilyMap	NOK	NOK	OK	OK	NOK
Family Locator	NOK	NOK	NOK	NOK	NOK
Sprint Family Locator	NOK	NOK	OK	OK	NOK
Find Your Child	OK	OK	OK	OK	OK
Family Tracker	NOT OK	NOT OK	NOT OK	NOT OK	NOT OK
<i>GPS tracker => mobile phone/locator device</i>					
BrickHouse Child Locator	NOK	NOK	NOK	NOK	NOK
num8 (Nu.M8)	NOK	NOK	NOK	NOK	NOK
Zoombak	NOK	NOK	NOK	NOK	NOK
GSM GPS Tracker	NOK	NOK	NOK	NOK	NOK
GPS smart personal tracker	NOK	NOK	NOK	NOK	NOK
Amber Alert GPST TM Armor	NOK	NOK	NOK	NOK	NOK
Comfort Zone	NOK	NOK	NOK	NOK	NOK
Zorgriem	NOK	NOK	NOK	NOK	NOK

Inzicht in accuraat functioneren van toestel (technische kenmerken)

Aanbieders moeten garanderen dat het toestel accuraat werkt. Tegelijk dienen ze een duidelijke inschatting te geven van de beperktheden van het toestel om valse zekerheden uit te sluiten. Denk daarbij aan de duurtijd van de batterij, het feit dat het apparaat moet ingeschakeld zijn opdat de dienst zou werken, de accuraatheid van de data, de beperkte dekking in bepaalde regio's waardoor lokalisatie noch in tijd noch in ruimte altijd verzekerd is. De meeste 'gsm naar gsm'-systemen geven beperkingen van het toestel aan en bespreken de accuraatheid van de data. Hierbij valt op dat bestaande diensten (voorlopig?) weinig accuraat zijn wat locatiebepaling betreft. Ter illustratie: de website van 'Sprint Family Locator' vermeldt dat de accuraatheid van de locatie 'ergens' tussen enkele yards (ongeveer een meter) en een paar honderd yards ligt. Verder heeft de site het over de 'best mogelijke lokalisatie'.

NAME PRODUCT	ACCURACY OF DATA	LIMITATIONS	'switch ed (??) on'	'within network coverage'
Mobile phone => mobile phone				
FamilyMap garandeerd	1) Service availability not 2) accuracy of location is not guaranteed 3) timeliness is not guaranteed	1) must be charged	OK	OK
Family Locator	1) accuracy of location is not guaranteed 2) completeness is not guaranteed	NO INFO	NOT OK	NOT OK
Sprint Family Locator	1) location accuracies anywhere between a few yards and a few hundred yards 2) the best possible location	1) Available on select devices; 2) must be charged	NOT OK	OK
Find Your Child	1) Accuracy to 150 metres	NO INFO	OK	OK
Family Tracker	NO INFO	NO INFO	NOT OK	NOT OK
GPS tracker => mobile phone/locator device				
BrickHouse Child Locator	1) Actual range will vary depending on use, environment and location	NO INFO	NOT OK	NOT OK
num8 (Nu.M8)	1) accurate to 3 metres	NO INFO	NOT OK	NOT OK
Zoombak	NO INFO	NO INFO	NOT OK	NOT OK
GSM GPS Tracker	NO INFO	NO INFO	NOT OK	NOT OK
GPS smart personal tracker	NO INFO	NO INFO	NOT OK	NOT OK
Amber Alert GPS™ Armor	NO INFO	1) function only in USA & Canada	NOT OK	OK
Comfort Zone	1) Service availability not guaranteed 100% of the time	NO INFO	NOT OK	OK
Zorgriem	NO INFO	NO INFO	NOT OK	NOT OK

Bescherming van de privacy van de gebruikers (juridische kenmerken)

Passieve LBS werken met persoonsgegevens. Deze gevoelige data worden (tijdelijk) bewaard, verwerkt en doorgestuurd. Volgens de Britse code dienen de aanbieders een correcte afhandeling te verzekeren. De veiligheid van de data moet op verschillende wijze worden gewaarborgd:

- zowel technisch, administratief als fysiek (hardware) moeten de nodige beschermingsconstructies worden voorzien om de data veilig op te slaan;
- werknemers die met de data in aanraking komen, dienen een specifieke opleiding te krijgen om correct met deze gevoelige data om te gaan;
- er moet een uitgewerkt noodplan zijn bij ongevallen;
- de toegang moet beperkt zijn tot bevoegde personen; of algemener moet men zich houden aan de wetgeving en richtlijnen ter zake.

‘Family Locator’ beschrijft in detail de bescherming terwijl ‘Find your Child’ meer algemeen de wetgeving en richtlijnen onderschrijft. Andere diensten zijn wat beknopter (‘Family Map’ en ‘Sprint Family Locator’) terwijl ‘Family Tracker’ hierover niets vermeldt. De privacy van de gebruiker wordt ook gelinkt aan de opslagperiode. De websites van de aanbieders melden ‘dit niet langer dan strikt nodig’ te doen of geven een strikte termijn op, bijvoorbeeld: om de zeven dagen worden alle data gewist. Eén website maakt hierover geen melding, ‘Family Tracker’. Ook de identificatie van de ‘locator’ kan de privacy verhogen en misbruik voor een stuk tegen gaan. Enkel bij ‘Find Your Child’ is deze identificatie noodzakelijk.

NAME PRODUCT	SECURITY GUARANTEE	STORAGE OF DATA (period)
Mobile phone => mobile phone		
FamilyMap	1) variety of physical, electronic, and procedural safeguards to protect your location information.	1) All of your location information is securely stored and is deleted in seven-day intervals
Family Locator	1) technical, administrative and physical safeguards 2) Employees are trained in this matter 3) access to personally identifiable information is restricted 4) incident response plans in place to handle incidents 5) information in a closed environment only authorized user can access information	1) sensitive records are to be retained only as long as necessary for business or legal needs and destroyed before disposal
Sprint Family Locator	Sprint has taken steps to ensure that information is secure.	1) All of your location information is securely stored and is deleted in seven-day intervals

Find Your Child	1) reasonable and prudent precautions to ensure that your personally identifiable data is protected against unauthorized access, use, or disclosure 2) We abide by the conditions of the Data Protection Act (1998) 3) are registered with the Information Commissione 4) key staff against the Criminal Records Bureau 5) observe the Industry Guidelines for The Use of Mobile Phone Technology to Provide Passive Location Services in the UK.	1) full time security consultants that update our systems constantly to ensure that we have the highest levels of security protection against hackers and viruses 2) Our computer servers are located in an underground, secure data centre – formerly a Military installation - with no external walls or windows and high security access
Family Tracker	NO INFO	NO INFO
<i>GPS tracker => mobile phone/locator device</i>		
BrickHouse Child Locator	NO INFO	NO INFO
num8 (Nu.M8)	NO INFO	NO INFO
Zoombak	NO INFO	NO INFO
GSM GPS Tracker	NO INFO	NO INFO
GPS smart personal tracker	NO INFO	NO INFO
Amber Alert GPS™ Armor	NO INFO	NO INFO
Comfort Zone	1) secure, password-protected Website anywhere at anytime.	NO INFO
Zorgriem	NO INFO	NO INFO

Kostprijs en regio

De kostprijs van een abonnement op LBS varieert van 5\$ (of een kleine 4€) tot 42€ per maand. Bij bepaalde diensten zit de noodzakelijke software ingebouwd in een courant gsm-toestel. De dienst 'Find your Child' wordt op deze manier aangeboden. Bij 'Family Tracker' werkt de dienst via een aan te kopen applicatie voor een iPhone. Soms moet men bovenop de abonnementsprijs ook nog de hardware (GPS-zender of specifieke gsm) aankopen. De meeste passieve LBS functioneren enkel in de Verenigde Staten van Amerika. Sommige aanbieders pretenderen wereldwijde dienstverlening (bijvoorbeeld 'Family Tracker'). 'Find Your Child' is dan weer gericht op de markt van het Verenigd Koninkrijk.

NAME PRODUCT	HARDWARE COSTS	PRICE / PLAN: MONTHLY FEE	USE ONLY POSSIBLE IN	COMPANY LOCATION (country)
<i>Mobile phone => mobile phone</i>				
FamilyMap	Specific mobile phone	\$ 9,99	US	US
Family Locator	Specific mobile phone	\$ 9,99	US	US
Sprint Family Locator	Specific mobile phone	\$ 4,99	US	US
Find Your Child	Works with all current mobile phones,	\$ 9,99	UK	UK, EU
Family Tracker	iPhone and € 2.39 in App Store	No info	worldwide	US
<i>GPS tracker => mobile phone/locator device</i>				
BrickHouse Child Locator	\$ 175,00	Not applicable	US	US
num8 (Nu.M8)	\$ 120,00	\$ 9,99	worldwide	UK, EU, SA
Zoombak	\$149.99 - \$99	\$99 - \$34	US	US
GSM GPS Tracker	250 €	cost of calling to or sending text messages to the device	unclear	NL/BE
GPS smart personal tracker	NO INFO	Not applicable	unclear	EU
Amber Alert GPS™ Armor	\$ 175,00	\$ 42,99	USA/CA	US
Comfort Zone	\$199.99 - \$299,99	\$ 19,99	USA	US
Zorgriem	375 €	Not applicable	worldwide	NL

Gebruikersinstellingen en gebruiksgemak

De Britse code benadrukt de noodzaak van eenvoudige communicatie en een minimum aan handelingen. Eén aanbieder volgt deze aanbeveling expliciet, ‘Sprint Family Locator’. We vonden slechts één aanbieder terug die het beëindigen van de dienst mogelijk maakt: ‘Find Your Child’. De meeste diensten laten persoonlijke instellingen toe. Courante instellingen zijn ‘time checks’ en ‘zone checks’. ‘Time check’: met deze afstelling bepaalt de ‘locator’ het tijdsinterval waarmee locatieupdates worden gegenereerd. Een ‘zone check’ bakent virtueel een bepaalde ruimte of regio af. Wanneer de ‘locatee’ deze zone verlaat, krijgt de ‘locator’ hiervan bericht. Een aantal passieve LBS waarbij de ‘locatee’ een zender bij zich draagt, hebben hiernaast nog een aantal meer specifieke instellingen. Enkele voorbeelden: SOS-knoppen, melding van elke deactivering of verwijdering van het toestel, de mogelijkheid om mee te luisteren naar de omgeving van het toestel (de zender) en een specifieke vorm van zone checking: het krijgen van een waarschuwing als de ‘locatee’ in de vermeende buurt van seksuele delinquenten komt.

NAME PRODUCT	Special features	EASY TO STOP	SIMPLE BASIC TEXTS
Mobile phone => mobile phone			
FamilyMap	1) automatic (scheduled) location updates	NOK	NOK
Family Locator	1) automatic (scheduled) location updates; 2) arrival & departure updates	NOK	NOK
Sprint Family Locator	1) automatic (scheduled) location updates	NOK	OK
Find Your Child	NO INFO	OK	NOK
Family Tracker	NO INFO	NOT OK	NOT OK
GPS tracker => mobile phone/locator device			
BrickHouse Child Locator	1) zone exit alerts; 2) SOS button; 3) 90-day battery life	NOK	NOK
num8 (Nu.M8)	1) cannot be removed or deactivated without notification; 2) zone exit alerts	NOK	NOK
Zoombak	1) zone exit alerts	NOK	NOK
GSM GPS Tracker	1) zone exit alerts; 2) SOS button; 3) call & hear environment locatee	NOK	NOK
GPS smart personal tracker	1) zone exit alerts; 2) SOS button; 3) call & hear environment locatee	NOK	NOK
Amber Alert GPS™ Armo	1) alert when locatee nearby sex offender 2) SOS button; 3) call & hear environment locatee	NOK	NOK
Comfort Zone	1) zone exit and enter alerts 2) follow me constant tracking; 3) Location history 4) emergency medical health record by MedicAlert Foundation 5) 24/7 emergency response; 6) 24/7 location assistance; 7) 24/7 care consultation; 8) MedicAlert® + Alzheimer's Association Safe Return® bracelet	NOK	NOK
Zorgriem	NO INFO	NOK	NOK

Marketing van het product

Marketing mag de bezorgdheden van ouders niet uitbuiten. In het bijzonder voor passieve LBS die de locatie van kinderen monitoren, schrijft de Britse code dit expliciet voor. Aanbieders moeten duidelijk communiceren dat weten waar de gsm of andere ontvanger van het kind is, niet hetzelfde is als weten waar het kind is. Bovendien staat weten waar het kind is, niet gelijk aan weten dat het kind veilig is. Lokalisatie is nog geen waarborg voor de preventie van gevaar.

We merken drie verschillende marketingstrategieën bij aanbieders van passieve LBS. Sommige providers passen verschillende strategieën tegelijk toe. De eerste strategie is erop gericht te misleiden. Volgens deze strategie wordt onvolledige of geen informatie over het functioneren van het toestel of dienst meegedeeld aan de

potentiële gebruikers. De producent geeft evenmin aan dat het kennen van de locatie van een kind niet zijn veiligheid verzekert. Een tweede strategie is erop uit de behoefte aan het product te creëren of te vergroten. Deze aanpak speelt schaamteloos in op subjectieve noden aan veiligheid. In zijn ergste vorm worden cijfers gegeven over verloren lopen en weggelopen van kinderen en voedt men angsten omtrent kidnapping van kinderen (zie marketing voor ‘num8’¹ of ‘BrickHouse Child Locator’²). Tegelijk worden de mogelijkheden van het toestel uitvergroet, terwijl het bepalen van een locatie het weggelopen niet kan oplossen of kidnapping niet kan voorkomen. In de ‘light’ versie van deze strategie wordt subtiel geïnsinueerd dat het product alle zorgen op dit vlak zal wegnemen. Bij de voorstelling van passieve LBS-toepassingen stelt men graag een ‘peace of mind’ in het vooruitzicht (zie marketing voor ‘Family Map’³). Een laatste marketingstrategie tracht het product correct te positioneren als een extra hulpmiddel. De website geeft duidelijk aan dat het systeem geen ouderlijke supervisie vervangt. Een pedagogische relatie naast dit lokalisatiemiddel wordt noodzakelijk geacht en men wijst er expliciet op dat het product conform de richtlijnen van de Britse code is opgevat (zie ‘Find Your Child’⁴).

NAME PRODUCT	standard statement: ‘complement no substitution for parental supervision’	explicit info: ‘location data does FEAR CULTIVATION	Explicit use not prevent from danger’	of code of practice
Mobile phone => mobile phone				
FamilyMap	NOT OK	NO	NO	NO
Family Locator	OK	NO	NO	NO
Sprint Family Locator	NOT OK	NO	NO	NO
Find Your Child	OK	NO	NO	YES
Family Tracker	NOT OK	NO	NO	NO
GPS tracker => mobile phone/locator device				
BrickHouse Child Locator	NOT OK	YES	YES	NO
num8 (Nu.M8)	NOT OK	YES	NO	NO
Zoombak	NOT OK	NO	NO	NO
GSM GPS Tracker	NOT OK	NO	NO	NO
GPS smart personal tracker	NOT OK	NO	NO	NO
Amber Alert GPS™ Armor	OK	NO	NO	NO
Comfort Zone	NOT applicable	NO	NO	NO
Zorgriem	NOT OK	NO	NO	NO

¹ ‘As a parent, I can take steps to ensure their safety’. ‘Parental concern over an estimated 140,000 children being reported as missing every year to the authorities in the UK (Daily Telegraph).’

² ‘It’s Not You. All Children Wander; 2,185 Go Missing Every Day.’

³ ‘Get peace of mind by being able to conveniently locate a family member’s wireless phone on a map from your mobile phone or PC.’

⁴ We abide by the conditions of the Data Protection Act (1998) and are registered with the Information Commissioner. We also vet key staff against the Criminal Records Bureau, and observe the Industry

Besluit

Een eerste verkenning van het aanbod van passieve LBS, zoals voorgesteld op de websites van de aanbieders, toont aan dat er al heel wat toepassingen bestaan, vooral gericht op de Amerikaanse markt. Gezien het beperkte bereik van de meeste diensten hebben Europese gebruikers beduidend minder keuze.

Bij de analyse van de marketingcommunicatie blijkt dat de meeste aanbieders slechts in beperkte mate aandacht hebben voor de juridische vereisten, de ethische vragen of de pedagogische implicaties van deze diensten. In landen waar de overheid en/of de telecomsector richtlijnen of gedragscodes voor een goed gebruik van LBS hebben opgesteld, zoals het Verenigd Koninkrijk, lijkt de noodzaak van deze oefening beter tot de aanbieders doorgedrongen.

Het mag duidelijk zijn dat de ontwikkelingen op de markt van LBS zeer snel gaan. Het aanbod van LBS-toepassingen zal de komende jaren wellicht ook in Europa in een stroomversnelling komen. Als we willen dat deze diensten en producten de ouder-kindrelatie positief ondersteunen en de zorg voor ouderen en zorgbehoevende personen effectief verbeteren, moeten we de maatschappelijke vraagstelling hierover stimuleren. Producenten, verdelers, gebruikers en hun begeleiders moeten betrokken worden in het debat over de vereisten die een pedagogisch en ethisch verantwoord gebruik van deze diensten mogelijk maken. Het is aan de overheid om het initiatief te nemen voor het opstellen en verfijnen van voldoende controlerende regelgeving. Ze moet erop toe zien dat de gedragscodes en richtlijnen die de sector zelf opstelt niet louter voldoen aan de juridische regelgeving inzake bescherming van de privacy, maar dat ze ook oog hebben voor de ethische vragen en de pedagogische implicaties bij het aanbod en gebruik van deze diensten.

Guidelines for The Use of Mobile Phone Technology to Provide Passive Location Services in the UK. A Code of Practice governs the operation of any service – such as Find Your Child – that uses Location Data from the network operators (Vodafone, O2 etc). This Code was developed by the Mobile Industry following extensive consultation with children’s charities, the Home Office and the Association of Chief Police Officers (ACPO).

Reeds verschenen in deze reeks

- Nr. 1 Gelijkheid en gelijkwaardigheid binnen het gezin
- Nr. 2 Rechten van kinderen met een handicap
- Nr. 3 Gezin en Mensenrechten
- Nr. 4 Kinderen in een wereld met HIV/AIDS
- Nr. 5 Ouderen binnen familienetwerken
- Nr. 6 Tien jaar Kinderrechtenverdrag: verwezenlijkingen en uitdagingen
- Nr. 7 Uitdagingen voor gezinnen en gezinsbeleid vandaag
- Nr. 8 Rechten van kinderen in instellingen voor Bijzondere Jeugdzorg
- Nr. 9 Gezinnen en vrijwilligers: bouwen aan sociale cohesie
- Nr. 10 Geweld tegen kinderen in gezinnen
- Nr. 11 Ouderen en relaties
- Nr. 12 Nieuwe media, nieuwe ouderrollen?
- Nr. 13 De kern verkaveld. Gezinsbeleid in Vlaanderen, 1994-2004
- Nr. 14 Jongeren in de knel. Psychische problemen van jongeren bespreekbaar maken in gezinnen.
- Nr. 15 Van huwelijkscontract naar opvoedingsbelofte. (2006)
- Nr. 16 Beseffen alle ouders wat verantwoordelijk-zijn voor een kind is? (2007)
- Nr. 17 Gedeelde pedagogische verantwoordelijkheid?
De opvoedingsbelofte in het licht van de rechten van de mens en de rechten van het kind. (2007)
- Nr. 18 Gezinnen in opmars? Gezinsbeleid in Vlaanderen 2006-2007. (2008)
- Nr. 19 Gezinsbeleid in 2008. Opvoedingsondersteuning op de agenda geplaatst. (2009)
- Nr. 20/1 Gezinsbeleid in 2009. Kinderopvang op een scharniermoment. (2010)
- Nr. 20/2 Gezinsbeleid in 2009. Kinderopvang op een scharniermoment. (2010)
Verslag van de debatten (11 mei 2010) en verdere reflecties

U kunt de (meest recente) edities bestellen via de website van het Hoger Instituut voor Gezinswetenschappen: www.hig.be